

LAICHTERŮV
VÝBOR NEJLEPŠÍCH SPISŮ
POUČNÝCH.

KNIHA XXXV.

PROF. LUBOR NIEDERLE:
SLOVANSKÝ SVĚT.

V PRAZE.
VYDAVATEL JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADech.
1909.

SLOVANSKÝ SVĚT.

GEOMORFICKÝ A STATISTICKÝ OBRAZ SOUČASNÉHO
SLOVANSTVA.

NAPSAL

PROF. LUBOR NIEDERLE.

VYŇATO A PŘELOŽENO Z ENCYKLOPEDIJE SLOVANSKÉ FILOLOGIE VYDÁVANÉ RUSKOU AKADEMIÍ
NAUK V PETROHRADĚ.

S 1 MAPOU.

V PRAZE.
NÁKLADEM JANA LAICHTERA NA KRÁL. VINOHRADech.
1909.

OSNOVATELI

SLOVANSKÉHO SJEZDU V PRAZE ROKU 1908

PANU

JUDr. KARLU KRAMÁŘOVI

VĚNUJE KNIHU TUTO

SPISOVATEL.

Tato kniha jest překladem, nebo lépe řečeno, předlohou práce, která vychází současně jako originál ruský v petrohradské Slovanské Encyklopedii pod názvem „Географическо-статистическiй обзоръ современнаго Славянства“ s některými odchylkami, způsobenými tím, že ruský text dán byl do tisku dříve než český a doplněn redaktorem V. Jagicem (v stati o Srbochorvatech). Proti tomu český text má několik reflexí politického rázu, které v ruském vydání byly předem vyloučeny. Tím budiž předem vysvětlen celý její ráz a obsah, zejména, proč v ní leccos není, co by si snad mnohý přál. Neboť o dalších stránkách slovanského života a o mnohých věcech, kterých se jen lletmo dotýkám, podrobněji jednájí jiné stati Encyklopedie.

Nicméně se mi zdálo, že i stať vymezená podtitulem „jako pouhý „zeměpisný a statistický obraz“ má v sobě tak mnoho toho, co by mělo býti ve vědění každého českého intelektuála, že jsem se rozhodl s ruským originálem současně vydati práci svou i po česku. Tím spíše, že loňský slovanský sjezd v Praze hnul u nás znovu slovanskou myšlenkou, počal ji prakticky prováděti, a prvním podkladem vší plodné práce v tomto směru je přece jen – vzájemné sebezpoznání.

Jsem si vědom, že mnozí nebudou s knihou zcela spokojeni, neboť není psána tak, aby vyhověla všem poli-

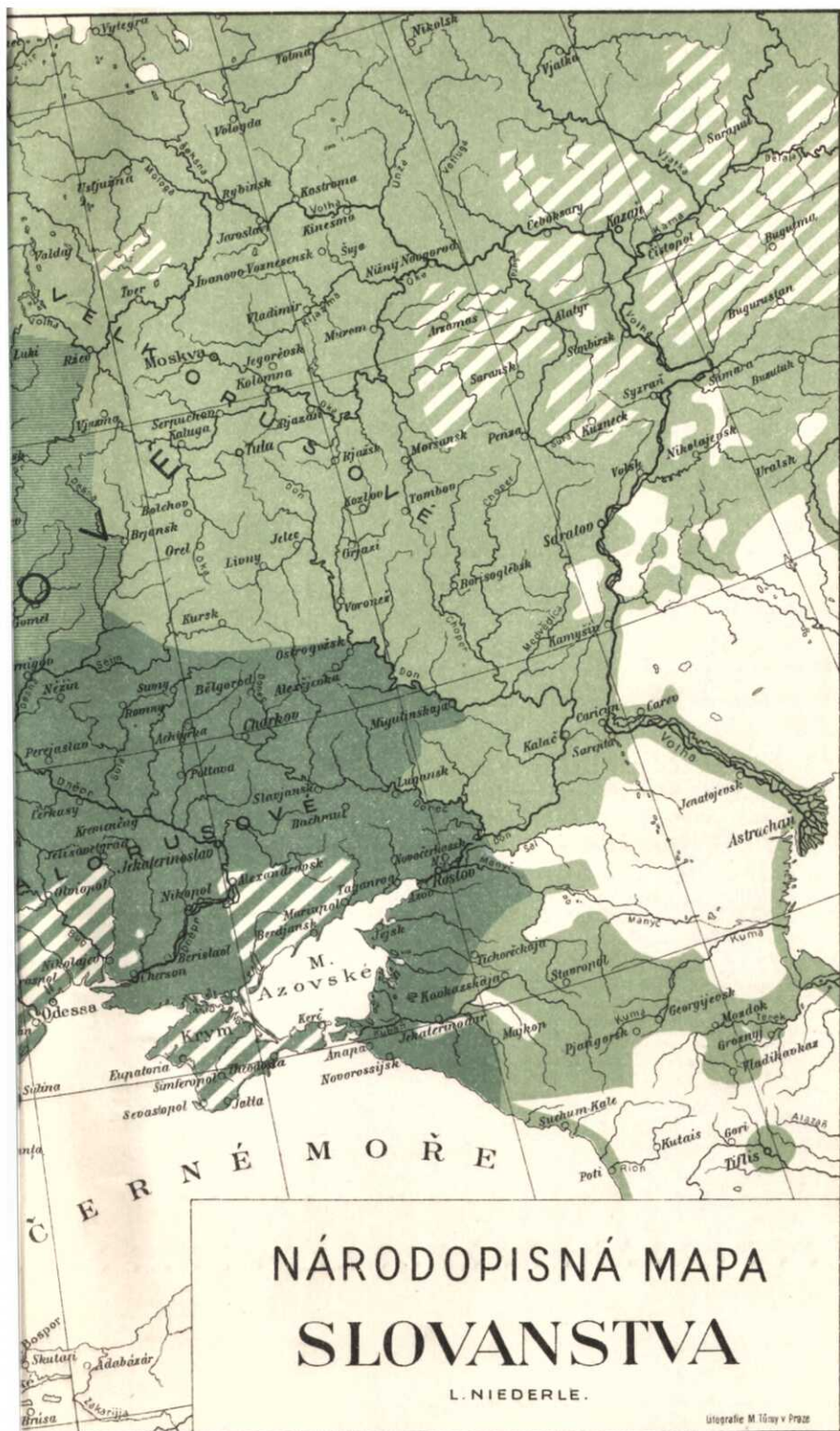
tickým stranám a politickým ideám jednotlivých slovanských národů. Ale tu mi stačí jednak útěcha, že vůbec není možno postavit se k vzájemným sporům slovanských kmenů tak, aby se všude došlo souhlasu, jednak vědomí, že jsem nikde křivditi nechtěl a vyhýbal se všemu jednostrannému posuzování. My Čechové to ještě nejspíše dovedeme, nemajíce na těchto sporech přímého zájmu.

Při práci byli mi různými radami nápomocni pp. J. Bidlo, Vl. Francev, V. Jagić, V. Novotný a J. Polívka, při korektuře prof. J. Hanuš. Vzdávám jim za to upřímný dík.

V PRAZE v září 1909.

L. Niederle.

NÁRODOPISNÁ MAPA SLOVANSTVA

L. NIEDERLE.

Litografie: M. Tómy v Praze

Úvodem.

§ 1. Slovanský pranárod povstal na půdě střední Evropy tím způsobem, že se pomalu oddělil jazykově a částečně i kulturně od ostatních arijských (indoevropských) národů. Jsa už na počátku tělesně rozrůzněn — neboť byl složen z různých starších typů, odchylojících se i v tvaru lebky i v barvě vlasů a očí, — nebyl také nikdy ani kulturně ani jazykově jednotlý. Aspoň vidíme, že na prostranství, na němž Praslované patrně odedávna seděli, jsou už za doby předhistorické zastoupeny různé typy lebečné spolu s různou komplexí, neboť jedna část Slovanů při vstupu do historie líčena je jako lid očí světlých a vlasů rusých, jiné části přičítá se komplexe tmavá; také zbytky vlasů v hrobech oba typy potvrzují. Byly dále i různé oblasti kulturní už v době před Kristem, neboť vidíme na západě mezi Labem a Vislou jiné typy hrobů s inventářem rázu jiného, adriatickodunajského, nežli na východě Visly, kde převládají vlivy od Černého moře. A konečně už v době, kdy se Slované oddělovali od ostatních Ariů, počala i ve vnitru jich samých vystupovati jazyková diferenciace, která, když jí později přistoupily na pomoc i jiné faktory, na př. tvoření jednotlivých silných středisk kulturních, politických, pak zejména místní oddělování (isolace, odstěhování jednotlivých částí) a míšení se s cizími živly, — srv.

na př. jen odchod Slovanů na jih a další jejich osudy na Balkáně — dostoupila takového stupně, že pranárod, jenž byl původně přece jen jedno těleso, rozpadl se na skupinu částí na dobro oddělených. Dnes je sice sporno, jak dalece toto rozdrobení místy pokročilo a pokud jednotlivé části dlužno uznávati za celky zcela samostatné —, ale o tom není více pochyby a sporu, že jednoho slovanského národa již není. Místo něho nastoupila řada samostatných slovanských národů. Dnes slovanská jednota jest jen theoretický pojem, s nímž operují mysli a city jednotlivců, ale v životě Slovanů nastupují jen zřídka chvíle, kdy se projevuje ve skutečnosti, že bývali kdysi národem jednotným.

Jak se to stalo v podrobnostech, jaké příčiny vedly k povstávání jednotlivých kmenů, jak postupovala individualisace a jaký jest vlastně konečný stav nynější, kolik jest dnes samostatných slovanských národů, — jsou všechno otázky, jež z větší části zůstávají dosud problémem v slovanské nauce. Nejvíce se pravdě podobá, že slovanský pranárod, jenž ve svém jádru seděl mezi Odrou a Dněprem a už v předhistorické době zasáhl místy k Labi, Sále, k Dunaji, na Desnu, k Němnu a k Baltickému moři, rozpadl se v těchto rozsáhlých sídlech jednak vlivem přirozených podmínek teritoriálních (srv. jen úkoly velkých vodních cest a hor), jednak vlivem proudů kulturních, jiných na východě a jiných na západě, a konečně i na základě vlastního jazykového vývoje — původně na tři oblasti. Z nich prvá na západě Visly a Karpat šířila se dále směrem západním i za dolní Labe, za Sálu, Šumavu a došla ve svém dalším vývoji k utvoření větve Slovanů polabských, pomorských, polských a československých; druhá, jejíž prasisídla byla nejspíše kdesi mezi horní Vislou, Dněstrem a

středním Dunajem, posunula se během doby (až na malé zbytky) na jih Karpat, přesídlila jednak na Drávu, jednak přes Sávu a Dunaj na Balkán a při tom se přetvořila ve větev slovinskou, srbochorvatskou a bulharskou; třetí část podněprovská šířila se velkým obloukem na sever k zálivu Finnskému, dále na horní Dněpr, Volhu, Oku, k východu na Don, na jih k Černému moři a k dolnímu Dunaji, vytvářejíc se při tom v národ ruský, ale ovšem za různých podmínek tak, že přirozeně i ten se uvnitř rozlišil a místy pozměnil.

Stupeň, v jakém jsou dnes jednotlivé větve slovanské od sebe odlišený, není všude stejný. Mezi Čechem a Polákem je na př. jistě větší nežli mezi Čechem a Slovákem, mezi Velkorusem a Polákem rovněž větší, nežli mezi prvním a Malorusem. Proto se také setkáváme ve veřejném životě a v literatuře se stálými spory o to, pokud která část smí býti pokládána za samostatný kmen nebo národ. Povstávají hádky o užívání terminů národ, národnost, kmen, větve, plémě atd. a s tím také o počet dnešních slovanských národů. V tom shody není. Závisí to na různých hlediskách, na př. filologickém, etnografickém, historickém nebo politickém. Ba častěji se soudí i při jednom hledisku a měřítku různě: jeden filolog shledává dva samostatné slovanské jazyky tam, kde druhý vidí jenom nářečí jednoho jazyka. A mnozí výše nežli nauková měřítka cení vůli a touhu obroditi se, oddělití a přistoupení k samostatnému národnímu životu, jinde opět vnější politické tendence a nálady vyvolávají nové národy, o jejichž existenci jiní, a plným právem, nechť ani slyšeti. Odtud pochází, že počet slovanských národů a tím i systém Slovanstva v různých knihách značně se různí. J. Dobrovský na př. — abych příliš daleko a do podrobností nezacházel — uznával r. 1822

živých jazyků a národů 9 (ruský, illyrský neboli srbský, chorvatský, slovinský, korutanský, slovácký, český, lužický, polský), P. Šafařík ve svém Slovanském Národopisu r. 1842 — 6 řečí s 13 nářečími (ruskou, bulharskou, illyrskou, lešskou, českou, lužickou), J. Srězněvskij r. 1843 — 9 řečí (velkoruskou, maloruskou, bulh., srbochorv., korutanskou, polskou, luž., čes., slováckou), A. Schleicher r. 1865 — 8 řečí (polskou, luž., čes., velkorus., malorus., slovinskou, srb., bulh.), Fr. Miklosich — 9 řečí (slovin., bulh., srbochorv., malorus., ruskou, čes., pol., hornoluž., dolnoluž.), Dm. Florinskij r. 1907 — 9 řečí (rus., bulh., srbochorv., slovin., českomorav., slováckou, srboluž., polskou, kašubskou), V. Jagić r. 1898 — 8 řečí (pol., luž., čes., velkorus., malorus., slovin., srbochorv., bulh.). Ale přihlédneme-li dnes k politickým spisům a hojným separatistickým tendencím, vzrůstá počet slovanských národů i na 11—14, nečítajíc ani vymřelých!

§ 2. Úkolem naším není rozsuzovati mezi těmito spory, vedenými často pohnutkami, které leží mimo dosah nauky. Jelikož však schema nějaké musí býti základem národopisného přehledu, jež tuto podávám, budeme v něm třídit a postupovati podle následujícího, aniž bychom chtěli tím odsuzovati systémy jiné. Schema naše skládají:

1. kmen *ruský*, v němž se však projevuje dnes silná tendence, uznati vlastně existenci dvou národů: velkoruského a maloruského (jihoruského, ukrajinského, rusínského);

2. kmen *polský* sjednocený, až na to, že o místně oddělené skupině kašubské je spor, je-li částí Poláků, či částí vyhynulé jinak větve Slovanů baltických;

3. kmen *lužickosrbský*, rozlišený dosti značně ve větev hornolužickou a dolnolužickou;

4. kmen *český*, jenž sice v Čechách a na Moravě je pevně v jeden národ sjednocen, ale od něhož poměry hlavně politickými uvolňují se stále víc a více k samostatnosti Slovinci uherští;

5. kmen *slovinský* bez snah rozlučujících;

6. kmen *srbochorvatský*, v němž však politická rozluka a různosti kulturní (hlavně náboženství) tak daleko dospěly, že dnes nezbývá než uznati dva oddělené národy: srbský a chorvatský;

7. kmen *bulharský*, sjednocený. Pouze o Slovanech obývajících v Makedonii plane spor o to, jsouli více bulharští či srbští, či dlužno-li uznati zvláštní samostatnou národnost makedonskou.

Majíce na mysli přirozený systém vývoje, zůstaneme při postupu dalšího líčení při tomto základě 7 hlavních kmenů. Pokud snahy, vyděliti v čísle tom další samostatné národy slovanské, mají svou oprávněnost, vysvitne na místech příslušných.

I.

Rusové.

§ 3. Historický rozvoj. Z východní oblasti, která se utvořila na základě původní tripartice pranároda slovan-ského, vznikl jeden veliký, dnes však již nejednotný národ ruský.

O tom, jak vypadaly počátky národa ruského v době před Kr. nar. a v prvních stoletích po Kr., nevíme téměř nic. Vidíme sice řadu jmen u Ptolemaia, z nichž mu některá patrně náleží, ale nevíme, která to jsou. Ve IV. stol. po Kr. začínají nejasné zprávy o velikém kmeni Antů, jímž byli označováni jižní ruští kmenové mezi dolním Dunajem a Donem, ale toto jméno později mizí. Rovněž jsou záhadné arabské zprávy o Rusech X. stol. Teprve z historických děl Konstantina Porfyrogenneta a ještě určitěji z prvního Kijev-ského letopisu, zachovaného ve svodu z počátku XII. stol., dovidáme se, že na konci I. tisíciletí, v IX.—X. stol., žila v oblasti dnešní Rusi celá řada kmenů, kteří vystupují jako samostatné jednotky a jichž zná letopisec 12:

Slované na Ilmeni se středem ve Velkém Novgorodě, Kriviči na vrchním Dněpru, Dviny a Volgy (část na Poloti slula Poločané), Dregoviči, mezi Pripetí a Dvinou, Drevljané na jihovýchod od předešlých, Poljané od Terevu až po Kijev, jenž se stal jich střediskem, Dulě-

bové a Bužané (Volyňané) na Bugu, Tiverci a Uliči na Dněstru a Bugu, Radimiči na Soži, Vjatiči na Oce a konečně Sěverjané na Desně, Sejmu a Sule.

Ale při tom vidíme, že už současně týž letopisec sdru-
 ; všechny kmeny pod jeden kolektivní název Rusi:
 „Се бо токмо Словѣнескъ языкъ в Руси: Поляне, Де-
 ревяне, Ноугородьци, Полочане, Дреговичи, Сѣверъ,
 Бужане . . . послѣже же Вельняне.“ Jak jméno Rus
 vzniklo v středu těchto kmenů, je dosud záhadou. Ale ať
 byl původ jeho jakýkoliv, jisto je, že náleželo především
 centru kijevskému, kde byl založen knížaty varjažskými první
 ruský stát, a že se odtud rozšířilo brzy po další východo-
 slovanské oblasti ve smyslu politickém, potom i národopis-
 ním, a zabralo i kmeny, které podle téhož letopisu byly
 původu jiného, ljašského (Radimiče a Vjatiče).

Východní slovanský kraj, jak je vymezen na poč. XII.
 století mnichem kláštera pečerského, není však oblastí
 původních sídel, nýbrž je už výsledkem kolonisace slovanské
 na půdě, jež před tím zřejmě byla cizí. Toho svědectvím
 je starší litevská a finská nomenklatura v kraji od Pripeti
 na sever a na horním Dněpru, Oce a Volze. Máme tu
 vlastně před sebou první historicky zjištěnou slo-
 vanskou kolonisaci v Rusku, a ne stav původní.
 Východní Slované už před koncem I. tisíciletí nastoupili ze
 svých jižnějších sídel při stř. Dněpru první etapu své ná-
 rodní extenze. Směrem na západ proti Polákům postup
 nešel, jak se zdá, ba naopak, smíme-li věřit letopiscovi,
 Ljaši (Ляхове) vysílali silné kolonie, celé kmeny od Visly,
 skrze ruské kmeny na východ. Za to hned s počátku šla
 ruská kolonisace úspěšně proti kmenům baltským, neboť
 Dregoviči seděli už na území původně litevském a ještě
 u větší míře a rychleji postoupila kolonisace na sever a na

východ proti Finnům. Zde na př. ilmenští Slované byli jen kolonií na půdě finské, rovněž Krivičové, Radimiči, Vjatiči (a snad část Sěverjanů) zatlačili vlastně ze starších sídel Čud, Muromu, Merju, Mordvu, Meščeru a jiné kmeny finské. I na východě proti kmenům turkotatarským postupovali Slované (Sěverjané) časně a usilovně, jak souditi můžeme ze zpráv, jež v VI. stol. nad Azovským mořem znají nesčíslné množství Antů a v IX.—X. stol. připomínají nad Donem i Volhou četné kolonie slovanské, při ústí Kubaně pak kolonii Tmutarakaň.

Pouze na jihu byl rozvoj slovanské kolonisace dlouho zdržován, ačkoliv tendence na jih byla vždy a byla také podporována a vedena teritoriem; směřujíc všechny řeky na jih, k Černému moři. Příčinou toho byly návaly cizích národů, kteří od III. stol. po Kr. počali na kratší nebo delší dobu osidlovati pás černomořského území. Sem přišli v III.—IV. stol. Gotové a Herulové, sem roku 376 Hunnové, potom krátce před r. 482 prošli tudy Bulhaři, před r. 557 Avarové. Asi v polovině VII. stol. přešli Don Chazarové a během IX. stol. seděli tu na čas, přecházejíce od Volhy k Dunaji, urálští Maďaři.

Tyto návaly nezadržely sice naprosto příchodu Slovanů na jih, ba není pochyby, že některé (jako na př. hunnský nebo avarský) strhly i slovanské kmeny s sebou, ale při tom přece o důraznější kolonisaci a zakotvení slovanského živlu u Černého moře nemohlo býti řeči. Teprve, jak se zdá, po avarském vpádu podařilo se ruským kmenům u větší míře zachytiti se dole na Dněpru, Dněstru a Dunaji (Tiverci, Uliči).

Tendence na jih nabývala síly — vždyť Svjatoslav (957 – 972) přenesl docela své sídlo do Prěslavi —, když tu nový obrat a nové zadržení přivodil příchod Pečeněgů

(968), Turků (Uzů) a Polovců (Kumánů), s kterými nastaly ruským kmenům a knížatům dlouholeté války v dolním Podoní a Podněpří; k nim se na konec připojila i pohroma tatarská, která po vítězství r. 1224 dokonala zpusťování a vylidnění¹ valné části jižní Rusi od Kalky až po Kijev, Volyň, Halič a Sedmihrady a ohrozila i ruské kraje na severovýchodě.

Účinek všech těchto výbojů na ruský národ byl silný a trvalý. Jednak byl jimi na dobro a na dlouho zaražen postup na jih a na východ, jednak pak nátisk, kterému byli vysazeni Tiverci, Volyňané, Poljané a Sěverjané, způsobil, že tito kmenové ustupovali zpět, do Karpat, za Pripeť, za Sulu a Desnu, tlačíce před sebou jiné a tím se opět postup ruského národa dostal znovu do pohybu směrem severním a severovýchodním proti Finnům; kus finské země za kusem byl Rusy ovládán a osazován a účastnili se na tom vedle Vjatičů, Krivičů, Sěverců a j. hlavně Slované novgorodští směrem do poříčí Oněgy, Dviny, Vyčegdy, Pečory, Kamy a Vjatky. To byl hlavní ráz ruského vývoje až do konce poroby tatarské.

Ale vedle těchto vnějších změn udála se zatím i ve vnitřním životě ruského národa nová velká změna: na místo starého bytu plemenného nastoupil byt oblastný. Staré jednotky kmenové totiž se uvolnily a pomalu zanikly v nových větších útvech oblastných, které se tvořily kolem knížecích vlád a zároveň se počalo vyvíjeti pomalu

¹ Že by byly končiny kijevske docela zbaveny původního ruského obyvatelstva a že by teprve v XIV.—XV. věku znovu byly osídleny z Haliče Malorusy, jest theorie, které se nepodařilo dosud dokázati. Ale ovšem je jisto, že silné vylidnění nastoupilo (srv. jen svědectví papežského legáta Plana Karpina z r. 1246) a že od XV. stol. mnoho nových kolonistů sem navodili polští páni, kteří tu zatím nabyli velkých údělů.

i velké nové rozdělení národa ruského, které zaměnilo řadu starých kmenových jednotek ve tři velké kmény, rozlišené jazykem, vnitřním bytem a časem i politicky. Jak se to dalo v podrobnostech, jest nejisto a sporno, a také výklad bližší, — jenž ostatně zůstává budoucím úkolem ruských historiků, linguistů a etnografů — sem nespadá. Znameníť pokus A. Šachmatova nepověděl ještě slova posledního.¹ Pro nás je zatím jen tolik jisto, že už během poroby tatarské staré jednotky kmenové seskupily se jednak vnitřním vývojem, jednak z popudů zevních ve tři nové velké skupiny, a to na jihu (hlavně mezi Sanem, Pripetí a Dněprem) v maloruskou, do níž patrně vešli staří Poljané, Drevljané, Volyňané, Dúlěbi, Tiverci, Uliči, část Sěverjanů a zbytkové zakarpatských Chorvatů se Srby, na severu ve velkoruskou, složenou hlavně ze Slovanů novgorodských, Vjatičů, Krivičů a části Sěverjanů, a na západě v běloruskou (hlavně staří Dregoviči, Radimiči, část Drevljanů, Krivičů a zbytky Litevců). V tu dobu vznikaly také známé geograficko-politické termíny: Malá Rus, Bílá Rus (co zde značí slovo „bílá“, není jisto) a Veliká Rus. Maloruská skupina zůstala jazykově nejčistší, méně běloruská, kde na spojení působilo politické sjednocení pod Litvou (od konce XIII. stol.) a později od XVI. stol. silný vliv polský. Velmi byly různorodé základy oblasti velkoruské; ale tu zase neobyčejně mohutně působil vliv nastávajícího centra celé Rusi — Moskvy.

Ale při tom ovšem byly a zůstaly všechny tři skupiny větvemi jednoho národa. Byly si blízký jazykově, byly příliš úzce vázány k sobě osudy politickými (na př. zprvu odporem proti porobě tatarské, později i sjednocením pod

¹ Ш а х м а т о в А. Къ вопросу объ образованіи русскихъ народностей'. ЖМНП 1899 Nr. IV.

žezlem moskevským), měly jednotnou víru a jednotnou literaturu příliš dlouho, abychom jich přes zmíněné rozdíly neuznávali zároveň dohromady za jediný národ ruský.

Pokud se týče dalšího rozvoje vnějšího, vidíme v něm následující hlavní etappy.

Špatně dařilo se postupu ruského národa na západ, neboť tam seděli mezi ním a mořem skoncentrovaní kmenové litvolotyští a dále k jihu silný kmen polský. Rusové tu nepostoupili, — naopak, po jednu dobu zažil živel ruský velký úpadek a hrozil mu zde i zánik jak postupem Litvy, tak zejména výbojem Polsky na východ, k němuž Poláci byli osudem odkázáni a nuceni, neboť je silně tísnili Němci na západě. Tím pochopíme, proč na mapách Bielensteinových hranice ruskolotyšská z XIII. stol. je skoro tatáž jako dnes, a proč i polskoruská hranice je skoro tatáž jako dříve, proč je při tom západní ruská oblast prostoupena živlem polským.

Postup na sever sice zůstal, ale nedál se už v takové míře jako dříve, jednak proto, že končiny ty byly čím dále tím nehostinnější, jednak proto, že už od XV. stol., hlavně ale od doby Petrovy, kolonisační proud šíření ruského živlu obrátil se k jihu, k jihovýchodu a na východ. Od této doby kolonisace ruská na severu šla sice také ku předu, ale v celku jen nepatrně, hlavně osadami klášterními a raskolnickými. Osady byly nepatrné, koncentrace neveliká. V celku vidíme opak dřívějších poměrů: rozvoj na severu ustává a těžisko postupu a zároveň i lidnatosti posunuje se ze severu a ze středu na jih. Nastává doba ruského postupu na jih a na východ.

Tatarským vpádem postavena byla silná hráz, přes kterou kolonisace ruská nemohla, dokud chanáty tatarské, jež zde povstaly, nebyly podmaněny. A k tomu dlouho ne-

docházelo. Ale jakmile se po r. 1480 pouta uvolnila, tu pocit pomsty spojený s expansí vynucenou vnitřním rozmnožením a jiné ještě momenty způsobily ihned velmi energický postup Rusů na východ, jihovýchod a jih, projevující se v dějinách válek stálým posunováním ruských obranných linií ku předu. První linie na březích Oky zaměněna byla už v polovici XVI. stol. t. zv. linií tulskou od Putivli na Sejmu přes Brjansk a Tulu k Uně (přítoku Mokši); v první polovině XVII. stol. moskevská vláda odhodlaně staví nové linie bělgorodskou (Bělgorod-Voroněž-Kozlov), simbirskou (Tambov-Simbirsk) a zakamskou (Sengilej-Menzelinsk); současně se hojně osazovala Poltavština,¹ koncem XVII. stol. ustrojena obranná linie donecká, za carevny Anny linie ukrajinská (1731—1735, od Verchnědněprovská k Zmijevu na Donci), jež však už za 40 let ustupuje nové linii dněprovské, mezi Dněprem a Azovským mořem. Výboj byl ukončen pádem chanátu krímského r. 1783. Přirozeno, že s postupem těchto vojenských obranných linií šla na jih i kolonisace všeho druhu, ruská i jihoslovanská. Části pobřeží byly osídleny už v XVIII. stol., jiné, na př. břeh mezi Bugem a Dněstrem nebo tavrická gubernie, teprve v XIX. stol. V tutéž dobu zachytla se i ruská kolonisace na Kavkaze (linie kavkazská na Kubani a Tereku r. 1779 až 1799), ale dokonala se teprve v průběhu XIX. stol., po skončeném odboji kavkazském r. 1864. Do Závolfi postoupili Rusové dříve, hlavně od doby Petrovy, kdy stará za-

¹ Malorusové z kraje mezi Bugem a Dněstrem už od XIV. stol. počali se pod ochranou kijevských a litevských knížat přesunovati do Poltavštiny, ale teprve od XVI. stol. pod ochranou Moskvy nastal usilovný postup. V XVII. stol. zaujali už gubernii charkovskou, západní část voroněžské a jižní část kurské. Příčiny této imigrace dlužno hledati v rozvíti Kozáctva, v útěku před panstvím polským a v oslabení tatarských výbojů zejména krímské ordy.

kamská linie ze Sengileje přeložena byla k Samaře a v letech 1734—1744 na Orenburk. Do vnitra Asie počal však postup ještě dříve kolonizační činností bratří Stroganovů a výbojem Jermakovým (1558—1582) na Sibiř (až po Ob a Irtyš) a ukončen byl v průběhu XIX. stol. zaujetím celé Sibiře až po Sachalin a Mandžursko, na jihu pak dobytím stepní oblasti kirgizské a na konec i Turkestanu (Taškent 1864, Samarkand 1868, Chiva 1873, Kokand 1876, Aschabad 1881, Merv 1884, Murghab 1885). Všude ruku v ruce s vojskem šli ruští, hlavně velkoruští kolonisté.

§ 4. Oblast a hranice národnostní. Vylíčený v hlavních rysech rozvoj ruského národa, zejména pak jeho usilovná kolonisace posledních let, způsobily, že jest nemožno celou ruskou oblast vymeziti jednoduchou zeměpisnou čarou, neboť z největší části ruská půda v Asii a z části i v Evropě nepředstavuje nám kompaktního osídlení, nýbrž jen větší, menší shluky osad — někdy i jednotlivé — v území ethnograficky cizím. V jádru svém sedí ovšem Rusové kompaktně ve východní Evropě, z největší části uvnitř hranic říše ruské, z menší i v říši rakousko-uherské, ale i při tomto jádru jsou vlastně jen západní a jižní hranice určitější; východ a sever rozplývá se širokým pásem ve formě výběžků a ostrovů, vroubících splavné řeky, mezi jinorodými elementy původu finského a turkotatarského. Hranice oblasti, obsazené až na menší ostrovy příslušníky národnosti ruské, jsou, počínajíc ústím Něvy a Petrohradem, k němuž zasahá od západu oblast finská, tyto:¹

¹ Nezacházím všude do topografických detaillů, poněvadž pro daný úkol nemají váhy a také novější podrobné studie buď chybějí, nebo se právě v těchto detailech silně rozcházejí. Srv. jen na př., jak se liší podrobně hranice lotyšsko-litvoruská na mapce Tetznerově (r. 1897)

Od Petrohradu běží hranice nejdříve podél zálivu finského k ústí Narovy (ale je tu mnoho finských ostrovů), potom podél této řeky, jezera Peipusského i Pskovského na Izborsk a odtud přes Lucyn (Ludsen), Lejman, Olchovku, Kasino, Udino vo ke Druji (Pridrujsk) na Dvině pod Drissou, potom podél levého břehu Dviny k Dvinsku (Düneburg) a ke vsím Arronen, Swenten a odtud na jih k osadám Demmen, Novo-Alexandrovsk, Vidzy, Svencjany; dále obemyká obloukem k západu okolí Vilny (přes Troky) až ke Grodům pod Ošmjany, běží přes Voronovo, Dubiče, Druzgeniky na Němnu (sev. od Grodna) k Augustovu jižně od Suvalků. Od Augustova polsko-ruská, přesně nezjištěná hranice jde přes Bobru na Bělostok, Suráž na Narevu, Bělsk, Drohičín na Bugu a dále v Cholmské Rusi podle nové práce Vl. Franceva od Sarnaků vedle Bělé, Parčeva, Krasnostavu k Tomaševu, odkudž obloukem kolem Tarnogradu vstupuje do Haliče, jde k řece Sanu nad Jaroslaví, podél této řeky k Sanoku a odtud přes polský Rymanów, Duklu, Žmigrod, Osěku a Ropu dostihuje v Karpatech Pivničné na hranici uherské.

Za Pivničnou hranice běží kousek na západ (jsou tu ještě čtyři ruské vsi) a zasahuje několika záhyby do stolice spišské a šaryšské, a sice po Popradu až k Spišské Sobotě. Podle poslední práce Czambelovy a Tomašiv-

od mapky Rozwadowského (1901), anonyma v Materyalech antrop. arch. 1898, mapy Talka Hryncewicze (1892) nebo Karského (1903), k starším pracím A. Korevy, A. Kirkora, J. Nedečeva, F. Kurschata a P. Čubinského ani nepřihlízejíc! Oblast ruská na velké mapě slovanského světa, připojené k ruskému vydání této práce, sdělána je podle mapy Rittichovy z r. 1876 (německy v Pettermannových Geogr. Mitth. 1878), mapy Čubinského z r. 1871 a Veličkovy z r. 1896 s některými opravami. Ostatní kmenové slovanští zakreslení jsou tam podle nových map a studií.

ského, jež se ve výsledcích jen málo různí,¹ počíná v Uhrách ruská hranice u Lipníku nedaleko výtoku Dunajce a jde přes Kaminku kolem Staré Lubovně k Jakubjanům, odkudž zachvacují Rusové celé horní poříčí Torisy až po Hodermak a Štelbach a jde dále opodál levého břehu Torisy k Sabinovu a k Žatkovcům. Odtud vrací se velkým obloukem na sever kolem Bardijova až po slovenský Gaboltov a Zborov (na Jaruze, přítoku Toplé) a běží potom k jihu po levém břehu Toplé až k Petkovcům, načež novým velkým obloukem přestupuje Ondavku u Valkova, Laborec u Brestova, Cirokou nad Sninou a běží přes Valaškovce, Porubu, Hlivišče, Koňuš k branám Užhorodu. Za Užhorodem nastupují v sousedství Maďari a hranice ruská běží zde dále přes osady: Radvanka, Zdravce, Korytnany, Hedfark, Hluboké, Komarovce, Dubrovka, Lučky, Podgorod, Rosvigovo u Mukačeva, Kenderemiv, Kuštanovica, Dilok, Lalovo, Fogaraš, Pistrjalovo, Barbovo, Makariovo, Šarkad, Remeta, Kvasovo, Kumjata (maď. Komját), Egreš, Karačfalva, Šašvár, Čoma, Himlivci, Šášfalu, Siviljuš, Kiralyháza, Dubovinka (vedle rumunské Ternavky), Veljatin, Buštino, Remeta, Bedevlja, Hrušovo, V. Apša (vedle maďarského Sigetu), Bočkov, Mikova, Kročuniv, V. Runa, Krasna, Ruskovo až k Višovu (maď. Vissó) na stejnojmenné řece, kde však jsou už Rusíni v menšině.

Odtud přechází podle pravého břehu říčky Vasiru do Bukoviny. Zde podle mapy Lemonnierovy běží přes Kirlibabu sev. od Kimpolungu k Ruské Moldavici a ke Kačici sev.

¹ Rozdíl mezi hranicí Czambela a Tomašivského spočívá jen v tom, že Tomašivskij přibírá mezi ruské osady ještě ve Spiši Krempach, Podproč, Gromoš, Pustépole, v Šaryši Duplín, Tyšinec, v Zemplíně Petkovce, Rogožnik, Zubné, v Užhorodě Podhradie, Hlivišče, Choňkovce, Koňuš; z ostrovů pak Bačkov, Fuljanku, Klemberk, Kojšov.

od Gurahumory. Potom se vrací obloukem nazpět k severu a jde přes ř. Sučavu, zůstává horní tok Seretu ruským, vyjímajíc okolí Storošince, a obchází přes Kaminku, Negotinu, město Sereth a jde po hranici zpět k výtoku Prutu z Bukoviny. Černovice a Sereth tvoří zde německo-rumunské ostrovy. Jiné ostrovy ruské před touto hranicí jsou v Haliči, hlavně mezi Lutczou a Korczynou jižně Rzeszowa, drobné před Rymanowem, Dynowem, v okolí Jaroslavě, a v poříčí Visloky v Uhrách Osturňa ve Spiši a velký ostrov na jihu Krempachu, drobné v Šaryši, Zemplíně, Užhorodu, Abauji, Szatmáru,¹ v Bukovině větší ostrov mezi Serethem a Sučavou (Hatna, Dragomirna, Lipovany, Ipotestie, Danila, Merecej a j.).

Za hranicí rakouskou má se obyčejně za ruské rozhraní proti Rumunům říšská hranice na Prutu. Ale i zde ještě v sev. cípu Bessarabie mezi Prutem a Dněstrem je kus ruské půdy, hlavně v okresu chotinském v t. zv. bessarabské Bukovině. Jinde žijí Rusové už jen porůznu a silně podléhají rumunisaci.²

Podle Nestorovského běží hranice ruské oblasti v Bessarabii osadami Balamutovka, Ržavinci, Grozinci, Sankouci, Reugač, Dinouci, Dolžok, Bělovci, Giždev, Kišlo-Salievo, Kišlo-Zamžievo, Bělavincy, Tickany a Fitešti. V újezdě sorockém a běleckém jsou ruské osady už roztroušeny (výčet jejich podal r. 1872 Čubinskij). Ale pronikly až na samý

¹ Ruské osady v dolních Uhrách (v Banátě), jež uváděl P. Šafařík a jejichž existenci nověji obhajoval ještě V. Hnatjuk, neexistují. Jsou to v Keresztúru a Kocuře Slováci ze Šaryše. Za to je ruská osada Petrovci u Vukováru v Slavonii a jiné poblíže Šidu (Bačinci, Berkasovo).

² Jdou-li ruské osady přes Dněstr i do království rumunského, nemohu říci. V Rumunsku napočítal statistika r. 1899 jen 2957 Rusů (o Rusech v deltě viz dále), ale v tom počtu jsou uvedeni jen ti, kteří jsou cizí poddaní.

jih gubernie. Kočubinskij uvádí na př. dvě ruské dědiny v újezdě akkermanském (Stepanovka, Rajlanka). Číselné údaje se různí. V celku napočítal Čubinskij v Bessarabii 100.000 Malorusů, Nestorovskij r. 1905 odhaduje 250.000. Ale poslední ruská statistika napočítla Rusů 27·8% všeho obyvatelstva, tedy asi 540.000 (z toho 380.000 Malorusů).

Dále za Dněstrem na východ není možno hranici přesně označiti pro nedostatek podrobných map. Zde ruské mapy národopisné, jež jsem měl po ruce, vedou sice oblast ruskou až k moři Černému, ale na jih od čáry Jampol-Balta - Olviopol - Jelisavetgrad-Slavjanoserbsk-Novočerkask je tato oblast prostoupena tolika cizími ostrovy (Němci, Bulhaři, Rumuni, Tataři, Řekové, Židé, Arménci), že na jihu o kompaktním osídlení ruském nemůže býti dobře řeči, a přesné jeho vymezení bude se moci státi teprve, až výsledky národnostního sčítání budou řádně spracovány. Dosud zde podrobnější práce chybí. Do jakého stupně pestrosti došla kolonisace jihoruských gubernií, vidno nejlépe z toho, že v chersonské gubernii podle Děržavina konstatovala poslední statistika 57 jazykových skupin, v bessarabské 41 a v tavrické 39. Převládající živel je ovšem maloruský.

Totéž platí v celku, přejdeme-li do Zádněpří, Zádóni a Závólží. I zde je mnoho neruského živlu a i zde přesnější data, přesnější národopisné mapy chybějí. Na ruských mapách (vesměs měřítko malého) ruská oblast zabírá i kraj mezi Dněprem a Donem i levý břeh Donu a končí Kubaní (Krim je tatarský). V celku hranice, vycházejíc od pobřežní osady Gagri pod Kavkazem, přestupuje horstvo, obchází obloukem kolem Pjatigorska a Stavropolu k levému břehu Donu (v terecké oblasti 33·7% Rusů), odkud přejde obloukem kolem stepí Kirgizů a Kalmyků k dolní Volze, na břeh Chvalinského moře a břehy Tereku; od dolní Volhy

kolem stepí Kirgizských táhnou se ruská města a osady hustě po Volze, přerývány jsouce ovšem jinými (německými, finskými a tatarskými). Povolžský ruský kraj vůbec čarou vymezení nelze; je zde plno cizích ostrovů a oblastí vzájemně se protínajících. Tyto jinorodé ostrovy tvoří v západním koutu Volhy cizí oblast, jdoucí od Saratova přes Serdobsk, Moršansk, Murom k Nižnému Novgorodu. Na severu Volhy běží hranice ruského hustého osídlení velkým obloukem od Nižného k jižnímu břehu Oněgy a Ladogy, ale ovšem i za ním je mnoho osad ruských podél řek a jezer vedle osad jinorodců.

Mimo oblast takto zhruba vymezenou sedí Rusové ve větším počtu jen v několika místech království polského, ve vnitru Uher a Slavonie (srv. str. 16 a 17) a v Bulharsku v kolonii Tatarici u Silistrie; zde jsou od poč. XVIII. stol., kdy se sem po r. 1709 přistěhoval ataman Někrasov staroobradec s družinou (odtud sluli Někrasovci). Rusové zbylí v Dobrudži počínají se nyní před nátlakem vlády rumunské stěhovati do Bulharska. V deltě dunajské existuje však ještě několik osad ruských. Jsou to osady: Sv. Jiří, Lefa, Svislovka, Periprava a Karaorman v okolí Suliny. Většinu ruskou má i Tulča.

V Asii zaujímají Rusové především Sibiř. Statisticky vzato, je sice Sibiř téměř cele ruská (80·9%), ale ve skutečnosti vybývají tu ohromná prostranství neobydlená nebo obydlená domorodci. Pokud se týče jednotlivých oblastí, západní Sibiř (obskoirtyšská) je téměř čistě ruská. Ruské osídlení je koncentrováno na jihu, na horním Obu a Irtyši s přítoky. Střední Sibiř, jenišejskoangarská, má již méně Rusů (opět hlavně na jihu v okolí Minussinska, Krasnojarska a Irkutska), Sibiř lemská neboli jakutská jenom 11%. Za to je opět ruskou oblast amurská a primorská s ruským

Sachalinem.¹ Neruskou zůstala dosud stepní kirgizská okrajina a Turkestan s 8·9% Rusů, rozsazených po větších městech a v řadě asi 150 menších osad a kolonií v úrodnějších oasách (nejjižnější kolonií je Aleksějovskoje 120 verst od Heratu).

Mimo oblast evropskoasijskou žije dosti ruských vystěhovalců, hlavně sektářů, v Americe (v Kanadě, nejvíce v okolí Yorktownu) a Rusínů i v Bразilii a Argentině (vedle množství Rusů v hlavních městech Spojených Států).

Několik ruských osad povstalo kdysi i v Malé Asii v okolí Nikaje a Sinopy; nejnověji stoupá stěhování do Afriky (srv. dále str. 27).

§ 5. Statistika. Na prostranství, pokud patří do obvodu říše ruské, sedělo při posledním sčítání provedeném 28. ledna r. 1897 Rusů v celku 83,933.567,² tedy asi

¹ V gub. tobolské a tomské žije podle poslední statistiky 91·5% Rusů, v jenišejské a v amurské 86·5%, v irkutské gub. 73·6%, v oblasti zabajkalské 66·2%, v primorské 50·9%, na Sachalině 65·2%. V gub. jakutské na severovýchodním cípu Sibíře jsou jádrem obyvatelstva Jakuti, Rusů sedících v městech je zde jen 11·4%. V Střední Asii (oblast stepní a Turkestan) je Rusů dosud nemnoho — 8·9%, z toho 2·3 v městech a 6·6 na venkově. Vůbec jsou tu Rusové soustředěni více jen na severu: v obl. akmolinské je jich 33%, v uralské 25%, v semipalatsinské, semirěčenské, zakaspijské a turgajské už jen mezi 7·7 a 10%, v syrdarjinské jen 3%, v samarkandské 1·6% a ve ferganské 0·6%.

² V statistickém přehledu opíral jsem se především o definitivní data sčítání z r. 1897, uveřejněná nejnověji ve dvou svazcích díla: »Общій сводъ по имперіи результатовъ расработки данныхъ первой всеобщей переписи населенія«. I.—II. (Спб. 1905). Jelikož se zde výsledky liší nejen často a mnoho od prací předběžných, ale místy i od závěrů knihy »Пространство и населенія Россіи въ 1905 г.« (Ежегодникъ Россіи 1905 г.) vyšlé v Petrohradě r. 1906, připojil jsem v textu místy i tyto odchylky. Zároveň připomínám, že národnostní sčítání v Rusku dělo se podle řeči mateřské (»родной языкъ«), ale v oficiálních výsledcích opravilo se leccos na

Národnostní poměry v říši ruské:

Oblasti	Rusové	Poláci	Turko-Tataři	Finnové	Židé	Litevci	Germani	Kartvelci	Kmenové horští	Arméni	Mongolové	Ostatní
Evropská Rus	80,0	1,2	4,9	3,6	4,0	3,0	1,4	—	—	0,1	0,2	1,6
Ruské Polsko	6,7	71,8	0,1	0,1	13,5	3,3	4,3	—	—	—	—	0,2
Finnsko	0,2	—	—	86,7	—	—	13,0	—	—	—	—	0,1
Celkem	71,5	7,5	4,4	5,4	4,7	2,9	2,0	—	—	—	0,2	1,4
Kavkaz	34,0	0,3	20,2	0,1	0,4	0,1	0,6	14,5	11,7	12,0	0,2	5,9
Sibiř	81,0	0,5	8,3	1,1	0,5	0,2	0,1	—	—	—	6,2	2,1
Stř. Asie	8,9	0,1	85,5	0,2	0,1	—	0,1	—	—	0,1	0,2	4,8
Celkem	37,3	0,3	39,4	0,4	0,4	0,1	0,3	5,9	4,8	4,0	1,7	4,5
Všeho dohromady	65,5	6,2	10,6	4,5	3,9	2,4	1,6	1,1	0,9	0,9	0,4	2,0

67% (přesně 66·8%) všeho obyvatelstva, což vzhledem k tomu, že normálně přibývá v evrop. Rusku ročně ruského obyvatelstva o více než 1·4%, a tedy aspoň o 1,250.000, ukazovalo by na přírůstek za 4 poslední roky minulého století asi 5 millionů; smíme tedy v říši pro konec r. 1900 čítati dobře 89 millionů Rusů. Přičtemeli potom k tomu Rusy rakouské a uherské podle sčítání na konci roku 1900, obdržíme výsledek tento:

V Rusku a Asii	89,000.000
v Rakousku	3,375.576
v Uhrách	<u>429.447</u>
	92,805.023 pro r. 1900.

Ale tento výpočet nijak neodpovídal skutečnému stavu. Předně census uherský napočítl Rusů méně, čítaje je houfně za Slováky, po případě i za Maďary, a dlužno jeho číslo zvýšiti podle domácích ruských odhadů aspoň o 150.000. Dále dlužno připočísti i Rusy žijící v různých koloniích a větších městech evropských v počtu aspoň 150.000, a konečně silnou kolonisační zámořskou, kterou znalci odhadují na více než 1 million. Ruská statistika napočítala jen v letech 1890—1903 všech emigrantů, odešlých do Ameriky, Afriky a Austrálie, na 700.000. Naproti tomu zase v Haliči vpočteno bylo 40.000 Židů, kteří ohlásili obcovací jazyk ruský. Podle toho všeho by konečné číslo Rusů na konci minulého století obnášelo asi 94 millionů.¹

základě toho, že na př. mnozí jinorodci hlásili ruský jazyk, ač jinak jsou rodem Tataři nebo Mordvini. Na to při spracování výsledků byl vzat zřetel a čísla jinorodců opravena, — ovšem do jaké míry a jak stejnoměrně, nevíme.

¹ K tomuto obrovskému číslu dostoupili Rusové poměrně rychle. Nemáme sice starých čísel, která by se týkala národností, ale přibližně nám to znázorňuje celkový vzrůst obyvatelstva říše ruské. A tu vidíme,

Také pro ostatní statistické poměry nemáme vždy přesných dat, jež by ukazovala, jak se věc má u jednotlivých národností, zvláště u Rusů. I tu jsme odkázáni někde jen na to, že data celkové statistiky říše vzhledem k ohromné převaze národa ruského ukazují nám přibližně i data čistě ruská. V celé říši Rusové tvoří $\frac{2}{3}$ všeho obyvatelstva, největší procento je jich v západní Sibiři (91%, v celé Sibiři 80·9%), potom v evropském Rusku 80·05%, tak že můžeme tyto země bráti za podklad statistických poměrů ruského národa. Jádrem Rusů jsou kraje mezi Dněprem, Čudským jezerem a Volhou. Zde je všude Rusů nad 90% a jen v 5 guberniích méně (petrohradská 82·5, saratovská 83·1, penzenská 83·1, tavrická 70·9, simbirská 68·2). Nad 90% má 22 gubernií (viz výčet ve Svodu I. 82, Источники 78). Nejruštější jsou gubernie vladimirská, kurská, kalužská, kostromská, jaroslavská, tulská, voroněžská, rjažanská, orlovská, mající nad 99%, charkovská a smolenská (nad 98%). Moskevská má 97·8%. Mimo to mají v Podkavkazí ještě kubaňská 90·6% a stavropolská 92% Rusů

Pokud se hustoty osídlení týče, odmyslíme-li z říše Polsko, kde je hustota vůbec největší (74 na 1 km²), sedí ruské obyvatelstvo nejhustěji na sousední černozi (58) a v Malé Rusi za Dněprem (49). Střed říše má už jen 43, Bělorus a Pobaltí 26—25, Nová Rus 24, Povolží

že podle dat sestavených Pokrovským od r. 1724, kdy známe první sčítání (14 millionů duší), tedy za 176 let vzrostlo obyvatelstvo do r. 1900 9·71krát, od r. 1796 (36 millionů), v 104 letech 3·75krát, a od r. 1851 (69 millionů) se zdvojnásobilo. R. 1905 už napočítli 146,796,600. Při tom dlužno vzpomenouti, že jako jinde, i zde počet obyvatelstva v městech roste mnohem rychleji než na venkově. Od r. 1724 v městech vzrostl 51krát, na venkově 8krát.

17, jezerná oblast 14, Urál 12 a nejvyšší sever Ruska jen 1 obyvatele na 1 km².¹

V dobách starých vynikal střed Ruska, t. j. moskevský kraj, ostře nad jiné svojí hustotou obyvatelstva, ale tento střed hýbal se málo ku předu až do r. 1861, když zrušení nevolnictví vyvolalo poměry zcela nové. Také na severu lidnatost zůstávala za poslední dvě století jednodušší. Za to s jihem stala se rychlá změna. Až do doby Petrovy byl slabě osazen následkem minulých dlouholetých válek, ba i smolenská gub. nesla dlouho tíhu bojů ruskopolských. Teprve od Petra a ještě více od Kateřiny nastal zde tak rychlý přírůstek, že na př. v kazaňské a azovské gubernii vzrostlo obyvatelstvo více než desateronásobně, kdežto lidnatost v oblasti pomořské a jezerní vzrostla nejvýš dva až třikrát. To vše ovšem souvisí s výše vyloženým historickým rozvojem a kolonizačním nároky.

Důležité je podotknouti, že největší část ruského lidu sedí jako rolníci² na venkově, po dědinách, na něž průměrem pro celou říši připadá asi 200 obyvatel; číslo to v kraji povolžském a uralském dosahuje průměru nad 450 duší, v Malé Rusi, Nové Rusi a na centrální černozi

¹ Podle nejnovějších dat sčítání z r. 1905, jež jsou však vypočtena jen na čtvereční versty, připadlo v celé říši na 1 verstu 7·7, v evrop. Rusi 24·9, v Polsku 95·1, v Sibiři 0·6 lidí. Nejvíce je zalidněno Polsko v piotrkowské gubernii (153·3 lidí), nejméně jakutská oblast (0·1 na verstu).

² Podle statistiky (Svod II., LII sl.) připadá z celé říše na obyvatele ruského jazyka dvorjanů a činovníků — 1·37%, duchovních 0·62%, graďdanů 0·34%, kupců 0·20%, měšťanů 7·38%, rolníků (крестьяне) 86·22%, Kozáků 3·35%. V městech přirozeně počet rolníků klesá (na 49·54%). U jednotlivých ruských národností připadá zemědělců: u Velkorusů 70·35%, u Malorusů 86·46%, u Bělorusů 89·93%. U Rusínů rakouských napočteno bylo 93·3% rolníků, 2·5% lidí, kteří se obírají průmyslem, 1·7% obchodníků a 2·5% lidí ve veřejné službě.

400—300 duší, — kdežto v krajích lesnatých, na příklad v okruhu moskevském, v sev. Pouralí, nejde přes 160, v Bílé Rusi a Litvě čítá 100—50, na Baltu 20. Je vidno, že v kraji úrodném jsou velké, bohaté dědiny, kdežto v lesnatých lid dává přednost vískám malým, kulturním oasám v lesnatých pustinách. Naopak zase, kde vsi jsou nejmenší, bydlí nejvíce lidí pohromadě v domě, na př. v Pobaltí 11—13, kdežto průměr celé Rusi je 6·6.

Pokud se pohlaví týče, připadlo r. 1897 u Rusů na 100 mužů průměrně 103·4 žen (r. 1905 v evropské Rusi vůbec 103·2 žen), ale poměr ten se po krajích silně mění. Jednak se už selské obyvatelstvo vůbec liší od měst, ukazujíc více žen (106·1 proti 85·9 v městech), patrný to následek toho, že muži mnoho odcházejí na výživu do měst. Ale i jinak jsou velké rozdíly geografické. Z 50 gubernií evropského Ruska v 13 je více mužů (hlavně na jihu), v 3 je asi rovnováha, v ostatních 34 převažují ženy, a to hlavně v guberniích středoruských (nejvíce v jaroslavské 132·6). V Moskvě samé bylo 75·5 žen, v Petrohradě 82·6, v Oděse 86·3. V Haliči připadlo na 100 mužů 99·2 žen, v Uhrách v stol. marmarošské 101·1. V ruské říši bylo u Rusů 55·9% mužů svobodných (52·1 žen), 40·28 ženatých (39·42 vdaných žen), 3·68 ovdovělých (8·38 žen), 0·03 rozvedených (0·04 žen).

O náboženství máme v poslední statistice následující data, týkající se říše ruské: Rusů pravoslavných je 95·48%, staroobradců 2·59%, římských a armenských katolíků 1·78%, protestantů 0·05, židů 0·08, mohamedánů 0·01% (Сводъ II., XXXII). Je zjevné, že v Rusku pojem pravoslavného a Rusa je téměř shodný (vyjímaje Cholmskou Rus a Bělorus). V Rakousko-Uhersku jsou Rusové valnou většinou uniati (90·6%) a jen 8% náleží církvi východní.

V Polském království připadlo r. 1897 na 74·8‰ katolíků, 4·4‰ protestantů, 14‰ židů jen 6·57‰ pravoslavných.¹ V záp. ruských guberniích Čubinskij r. 1870 načítal ještě asi 290.000 katolických Malorusů (v lublinské, sědlecké gub. a v Podljaši), o nichž tvrdí, že ač uniati, věděli ještě, že jsou Rusové. Dnes se v Cholmské Rusi staly nové velké změny tím, že mnoho lidí, dříve počítaných za pravoslavné, po vydání carského úkazu o svobodě víry ze dne 17. dubna 1905 přestoupilo zpět ku katolictví. Francev odhaduje tento úbytek posledních třech let na 300.000 duší. Tím zde opět vznikl značný počet katolických Malorusů. Rovněž jsou v Kurlandsku, v gub. vitebské, pskovské, suvalcké, grodenské katoličtí Bělorusové, a ve vých. Haliči je mnoho osad, v nichž část obyvatelstva je římskokatolické víry a jazyk přihlásila ruský (Jiř 92,114). Prof. Florinskij odhadl r. 1906 počet římskokatolických Rusů na 1½ milionu.

Měna obyvatelstva. Koefficient sňatků v Rusku, kde vlastně jediné můžeme ve větším měřítku oceňovati vitální sílu a pohyb statistiky národa ruského, je větší než kde jinde — 9 z 1000; počet porodů je asi 48 z 1000 (z toho asi 3·4‰ nemanželských), úmrtí 34 z 1000. Je to mnoho. Nicméně porody, jak vidno, silně převažují a způsobují, že roční přírůstek v celé říši ruské vypočten byl v průměru na 1·5‰, jinými slovy, ročně přibývá říši ruské kolem 2 milionů duší. Ovšem i tu jednotlivé kraje různě varírují. Nejvíce se množí Nová Rus, Bílá Rus a Malá Rus, nejméně Pobaltí a kraj moskevský. V evropském Rusku bez Polska, Finska a Kavkazu byl vypočten roční koefficient na 1·41‰. Ale r. 1900 stoupl na 1·83‰.

¹ Ale i toto číslo udávají knihy různě. Oficiální Сводъ má 6·57‰, Пространство 86—7·16‰, a r. 1906 v novinách jsem četl ve výsledku sčítání polského pouze o 4·20‰ pravoslavných.

Zahraniční imigrace a emigrace jsou pro Rusko zjevy nedůležité; mnohem důležitější jsou podobné pohyby uvnitř hranic říše, kde se zejména v poslední čtvrti XIX. století projevoval silný centrifugální pohyb k jihu a na východ. Největší massy stěhují se stále do Nové Rusi, do Závollží, jižního Urálu, do celé Sibiři a Turkestanu, a to z jižních ruských gubernií. Zámořská emigrace jde hlavně německými přístavy do Ameriky, a jakkoliv dosud není velká u porovnání s tělem pozůstalého národa, přece stále stoupá. V letech 1893—1902 stěhovalo se v prvních pěti letech asi 30.000 lidí ročně, v druhých pěti letech už 45.000; r. 1903 odešlo 72.000. Hlavní síla ubírá se do severních Států amerických (r. 1903 šlo jich tam 94·3%). Na druhém místě byla až do r. 1903 Argentina (Parana), ale r. 1903 už Afrika. Současně se sesílila emigrace do Kanady.

V z d ě l á n í u Rusů, pokud je měřila statistika měřítkem gramotnosti (znalost čtení a psaní), je na stupni nízkém. V celém Rusku bez Finska a Polska bylo toliko 22·9% gramotných (32·6 mužů a 13·7 žen), v Polsku 30·5% (34·2—26·8). Více než 30% ukazují hlavně gubernie finské a pak ty, kde jsou velká města: estlandská (79%), liflandská (77·5), kurlandská (70·9), petrohradská (55·1), moskevská (40·2), kovenská (41·9), varšavská (39·1), suvalcká (37·4), jaroslavská (36·2), plocká (33·5), černomořská (31·2), sědlecká (30·9) a piotrkowská (30·9). Méně než 20% ukazuje 24 gubernií, mezi nimi některé i pod 15, (penzenská a pskovská). Vyloučí-li se z obyvatelstva děti pod 9 let, číslo gramotných stoupne a bude v Polsku 41%, ve vlastní Rusi 30% (Сводъ I. XVI. таб. 19., Простр. 110). Mezi samotnými Rusy bylo r. 1897 napočteno jen 29·6% gramotných mužů a 9·34% žen, tedy

průměrem pouze 19·78⁰/₀ znalých čtení a psaní. Také v Rakousku jsou málo vzděláni. Rakouská statistika napočítala gramotných Rusínů toliko 21·8⁰/₀ (od 6 let), tak že stojí na posledním místě mezi rakouskými Slovany, právě tak, jako Rusové za všemi velkými národnostmi své říše.

---

§ 6. Vnitřní diferenciace národa. Rusové nebyli nikdy národem dokonale jednotným. Už v první době historie vidíme řadu oddělených a patrně i více méně diferencovaných jednotek, a přes celkové pozdější sjednocení všech v jeden velký národ, v jeden pojem „Rusi“, nezmizely nijak staré vnitřní rozdíly. Z části se sice vyrovnaly, ale z části nabyly jen nových forem, nového rozsahu, ba ještě sesílily. A sesílení dostoupilo během doby té míry, že dnes mnozí nechtějí ani uznávati jednotného národa ruského, nýbrž národů více, nejméně dva, Velkorusy a Malorusy, vedle nichž jako třetí národnostní jednotka, ač ne tak silně vyspělá a odlišná, vystupují Bělorusové.

Jak a kdy tato tripartice ruského národa nastala, naznačil jsem již výše na str. 11. Pokud je základ její jazykový a jak se ve formě jazyka projevuje, — o tom na jiných místech byla podána data podrobná. Zde omezím se jen na nástin toho, jak dalece i mimo jazyk v celku postoupila tato diferenciace, jaký je dnes vzájemný vnější i vnitřní poměr těchto skupin a jak daleko dostoupily tendence, ať z politických, ať z vědeckých důvodů, místo jednoho ruského národa umisťovati v slovanském světě národy dva: velkoruský a maloruský neboli ukrajinský.

Poměry vzájemné tří hlavních ruských oblastí byly prozkoumány hlavně na základě jazykovém. Ale bylo by chybou souditi, že zde běží jen o rozdíly jazykové,

zvláštnosti dialektické. Rozdíly lze viděti i jinak v celém domácím bytu lidu, v jeho povaze a tělesném rázu, v jeho tradicích historických. Jenže jazyk poskytuje nám pro rozlišení dnes nejpevnější půdu a na tomto základě rozkládají se zmíněné tři národnostní oblasti zhruba v těchto hranicích:

Území velkoruské vymezeno je podle Sobolevského a Karského proti Bělorusům pásem přechodních nářečí, jdoucím od Opočky a Velkých Luk v pskovské gubernii skrze gub. tverskou, smolenskou a černigovskou tak, že jižní část tverské, skoro celá smolenská a severní část černigovské od čáry Ržev (Zubcov), Brjansk, Novgorod Sěverský, Černigov jest čistě nebo převážně běloruská. U Novgorodu Sěverského je uzel, kde k běloruským a velkoruským dialektům přistupují už maloruské. Malorusové a Bělorusové sousedí přechodním pásem, běžícím od Narevu a Bělska přes Pružany, Luninec k Pripeti, pak v celku podél Pripeti (mimo výběžek mozyrský) k zmíněnému uzlu při Novgorodu. Odtud na východ je dosud nesnadno hranici velko- a maloruskou stanoviti. Běží v celku od Krolevce přes jihozáp. část černigovské a kurské gubernie směrem na Sudžu—Obojaň—Starý Oskol ke Korotjaku na Donu a podél Donu dolů k Donci (severní část donské oblasti jest velkoruská, jižní pomíšená, v charkovské gub. na východě je velký velkoruský ostrov). V roztrhaných poměrech v Podkavkazí patří Velkorusům oblast tereckých Kozáků, potom volžský bassin a také největší část kolonisace sibiřské, ač všude jsou i osady druhé národnosti. Mimo to jsou kolonie velkoruské roztroušeny po celé Malorossiji a naopak zase maloruské v gubernii saratovské, samarské, astrachaňské, vologodské a za Urálem. Velkoruský postup jde hlavně směrem na Charkov. Sám Charkov byl ještě počátkem

30 millionů, M. Hruševskij r. 1906 ke 34 millionům. Bělorusů Karskij r. 1903 odhadl 8,000.000.

§ 8. Jinak se ovšem diferenciace dialektická a etnografická nezastavuje jen na těchto třech velkých oblastech, nýbrž pokračuje i uvnitř a dává podnět k lidovému třídění a rozeznávání skupin ještě menších, označených zvláštními, buď historickými nebo prostě lidovými názvy. Nejmarkantněji vidíme detailní diferenciaci v oblasti maloruské, kde nejen filologové stanoví řadu menších dialektických skupin a oblastí, ale kde i národ a historie zná řadu jmen, a kde jednotliví (na př. horalé karpatští) místy tak samostatně a svérázně vystupují, že stále zavdávají podnět k domněnkám o zvláštním, po případě neslovanském původu.

Čubinskij ve svém výborném národopisném sborníku maloruského národopisu rozeznává u Malorusů jižní Rusi hlavně 3 typy: 1. polěšský, 2. ukrajinský, 3. podolskohaličský. Prvnímu typu t. zv. P o l ě š u k ů (Полѣшукы, Полісці, Полішукы, Pollexiani starých kronik) patří obyvatelé tak zv. Polěsí (Полѣсье) v sev. části kijevského, radomyšlského újezdu a sev.-vých. Volyně až po ř. Goryň, k nimž náleží i část sedlecké a grodněnské gubernie, t. zv. Podlasie, Подлясье. Obyvatelé pinského újezdu slují P i n ě u k o v é, Пинчуки (od Goryně na sever, po obou stranách Styry, za ř. Turjou, Pripetí, až dostihují na severu r. Piny sídel Podljašanů grodněnské gubernie).

Druhý typ ukrajinský přestupuje na záp. Dněpru do gub. kijevské, do střední části Volyně a jihovýchodního Podolí. Starší jeho kmenové názvy jsou K o z á c i¹, Z a p o -

¹ Do jisté míry ethnografickou zvláštností byli a jsou ruští K o z á c i. Původ těchto vojenských a obchodních družin, které ve stálých bojích s Tatary a Turky vypěstily a utvrdily si mnohé svérázné rysy ethnografické, zejména ve svém domácím bytě a sociální organizaci, jest

rožci, k nimž náleželo i jméno *Stepoviků* (Степовики) pro obyvatele stepí jižních gubernií, *Poberežci* (Побережцы od Побережье, Понижье XIII. stol.), obyvatelé nynějších jihových. částí podolské gubernie, a *Volyněci* (Волинцы, Воляняки) v západní části újezda berdičevského kije. gubernie a v sev. části újezda litinského a letičevského gub. podolské a celého jihu Podolí.

K třetímu typu náleží lid záp. Volyně a Haliče, pro něž se na polsko-maďarské hranici ujal starý název *Rusínů* a vedle toho *Rusňaků*, a řada menších jmen lokálních v Podkarpátí (Bukovinci, Krajnjaci, Hrivnjaci, Opolané, Haličané, Lvovjané, Samborané, Peremyšljaci a pod.). Jádrem jejich tvoří horalé karpatské, kteří slují povšechným jménem „горяне, горене“, z části i „верховинци“ (proti obyvatelům podhoří „подгоряне, загоряне“). Speciálně rozeznávají se zde čtyři ruští kmenové: na západě *Lemkové* (Лемки) po obou stranách Beskyd, hlavně v okresech sandeckém, jaslenském a sanockém, *Bojkové* (Бойки), sousedé předešlých na východě za Sanem, *Tucholci* (Тухольци), dále na jihovýchodě v horách od samborského obvodu do Stanislavovska a ještě dále v horách kolomyjské stále předmětem studia ruských historiků. Staré theorie, podle nichž byli původu cizího, jsou jistě nesprávné, a ruský původ Kozáctva je zajištěn. Podle místa, kde družiny rostly a trvale se uchytily, rozeznávají se dnes Kozáci donští, kubanští, terečtí, urálští atd. Také typ je různý. „Верховые козаки“ na Donu hovořící velkorusky jsou světlého typu, „низовые“, maloruští, většinou silní bruneti. Sčítání r. 1905 našlo v celé Rusi (evropské i asijské) 3,370.000 Kozáků (2·3%), žijících v kozáckých oblastech: v donské, orenburské, kubaňské, terské, astražanské, amurské, zabajkalské, primorské, akmolinské, semipalatinské, semifečenské a uralské. Mimo ruské patří k nim i Kozáci neruského původu, tak burjatští Kozáci v Zabajkalí, kalmyčtí Kozáci v donské oblasti, turečtí Kozáci v orenburské a uralské, mordvinští v akmolinské a orenburské oblasti.

ského, stanislavovského okresu, v Bukovině a v Marmaroši Huculové (Гуцули), kteří však všichni sami si říkají jen крестени, Руснаки, рускі люди.

Poslední jsou kmen nad jiné svérázný a zajímavý, skutečný problém v slovanském národopise. Dali také podnět k různým výkladům. Ivan Vahylevyč odvozoval je od tureckých Uzů, Moškov od Thráků anebo Skythů, nejnověji Volkov shledává styky s Kavkazem. Jiní aspoň připouštějí silnou dávku cizího elementu do jádra slovanského (Filevič, Kaindl), jiní je mají za čisté Slovany (Pol, Šuchevyč). Vynikají krásným vzrůstem, starobylostí a bohatostí zvyků, dále svou uměleckou tvořivostí, malebným krojem, ale i pramalou vzdělaností, jednou z nejmenších mezi Slovany. Existuje u nich ještě 93% analfabetů! Jméno Hucul pravděpodobně je původu rumunského (*goc* + člen *ul*). Jména Bojků a Lemků jsou předzdvíčky dané sousedy od upotřebování slov *лемъ* a *бои*; Vahylevyč i v prvních viděl pozůstatky Keltů.¹ Huculů čítal Šuchevyč 60.000 (pro r. 1890).

Také u Bělorusů vystupují lokální názvy, na př. Poljané (Поляне) v slonimském új., Sěkali (Сѣкалы, Сакалы) ve volkovickém. U Velkorusů, u nichž přes ohromnou rozlehlost rovinný ráz země, spojený s tím snadný styk vzájemný, a konservativnost jazyková nepřály značnější diferenciace, není tak ohraničených typů a kmenů jako u Malorusů. Ale ovšem jsou i zde lokální jména, vyvolaná hlavně zvláštnostmi dialektickými. Tak ve voroněžské gubernii známi jsou Jaguni (Ягуны), Kaguni (Кагуны) Cukani (Цуканы), Ščekuni (Щекуны) neboli Talajagové (Талагани),

¹ Zkažené jméno Huculů a Bojků shledává A. Sobolevskij ještě v lidových názvech Гулацци a Буцци z čerkasského újezdu kijeverské gub., uváděje to zároveň na podporu své theorie o příchodu karpatských Rusů do Kijevska po vpádu tatarském.

v kurské Sajani (Саяны). V kalužské gub. obyvatelé záp. části mosalského újezda a v új. brjanském a trubčevském orlovské gub. slují Polěchové (Полѣхы), obyvatelé vých. části új. mosalského Poljané (Поляне). Obyvatele severně od Desny nazývají jižní Malorusové Zadesenci (Задесенцы). Také se hojně názvů městských užívá: Vladimirci, Muroromci, Kostromiči, Tuljaci, Kalužané, Jaroslavci, Rjazanci, Orlovci, Moskviči, Novgorodci, Nižegorodci, Tverjané, Smolnjané, Penzenci, Poltavci, Kijevljané a pod.

§ 9. Tato diferenciace na řadu typů je z části potvrzena i methodou anthropologickou. Vidíme totiž, že Malorusové na jihu liší se i tělesně od Bělorusů a Velkorusů, a to nejen v umělém ústroji vlasů a vousů, nýbrž v rázu těla samého. Tak vidíme především na jihu silnější vystupování brachycefalie, tmavé komplexe a vyššího vzrůstu nežli u Velkorusů a Bělorusů. Ale na druhé straně nejsou tyto skupiny ani uvnitř jednotné. Naopak! Dosavadní zkoumání fysického typu ruských Slovanů ukazují dosti značné variace lokálních skupin, větší, než jest na př. průměrný rozdíl skupiny velkoruské, maloruské a běloruské. V celku, přihlédneme-li k hlavním anthropologickým znakům, sebraným v práci A. Ivanovského, vidíme u Rusů střední vzrůst, varirující kolem 1650 mm, a to tak, že u Velkorusů je 51% nízkých a 49% vysokých, u Malorusů 47% nízkých a 53% vysokých, u Bělorusů poměr 36:64%. Podle barvy komplexe (barva očí a vlasů) náleží Slované ruští po většině smíšenému typu. Jediné u Bělorusů převládá čistý světlý typ (48% proti 31% smíšeného a 2% tmavého). U Velkorusů nalézáme průměrem poměr 37:41:22%, u Malorusů 30:42:28%. Malorusové se tedy vyznačují větší sklonností k tmavému typu, ale dlužno přiřznati hned, že se uvnitř velice mění; Volyň na př.

podle zkoumání Kožuchova vykazuje poměr 42 : 29 : 29! Z Velkorusů nejsvětější jsou tverští a jaroslavští, méně Velkorusové východních gubernií. Podle lebečného indexu je u Velkorusů 9% dlouholebých (dolichocefalů), 19% středolebých (mesocefalů) a 72% krátkolebých (brachycefalů), a též poměr v celku zůstává i u Malorusů 12% : 16% : 72%. Jen Bělorusové vynikají hlavou častěji delší (poměr 13 : 23 : 64%). Ostatně i v tom jsou silné místní variace. Tak severní Malorusové jsou více brachycefalní, ale ve Voroněži, v Poltavě a ve Volyni našlo se poměrně mnoho dolichocefalů. Žádná zkoumaná oblast velkoruská nejeví takového množství dlouhých a středních hlav jako volynští Malorusi (31 : 34). Rovněž horalé karpatští liší se jako samostatný typ od obyvatelů rovin. Ale to jsou zjevy, jež vidíme také u sousedních Poláků. Na pomíšení typu působilo jistě křížení Rusů s elementy sousedními, u Velkorusů s povolžskými Finny, u Malorusů s národy turkotatarskými.

§ 10. Jakkoliv jsou všechny tyto velké a malé skupiny od sebe odlišeny, přece není žádná dnes proti druhé tak ostře postavena, jako velká skupina velkoruská proti maloruské. Rozdíly mezi lokálními kmeny v jednotlivých velkých skupinách jsou přece jen podružné. Jsou to rozdíly v dialektu, v kroji, ostatním bytu domácím a podobné. Také rozdíl mezi Velkorusy a Bělorusy není tak velký, nebo aspoň se necítí tak velkým, a filologové na př. souhlasně pokládají Bělorusy buď za část Velkorusů nebo za větev jim velice blízkou.

Za to mezi Velkorusy a Malorusy jest rozdíl hlubší. Jest nejen v jazyku, nýbrž i v těle a v duši lidu: v povaze, temperamentu, v písni a ovšem i v kroji, v obyčejích a zvycích. A rozdíl ten stupňuje se ještě různými mnohdy osudy historickými a zejména v poslední době politickou

divergentní tendencí do té míry, že se zhusta přetrhují všechny pásy úzkého příbuzenství, řekněme „ruského“, že se maloruská intelligence nechce pokládati za Rusy, za národ téhož původu a rázu jako jsou Velkorusové, že se slovem jednota ruského národa roztrhává na dvě části, na dva národy, jeden severní zv. Velkorusy nebo Rusy *κατ' ἑξοχὴν* Rossijany — také od Moskvy, jež je v historii soustředila a vytvořila: Moskaly, Moskviči — druhý pak na jihu — zv. Malorusy, Jihorusy nebo nověji Ukrajinci.¹ To je podklad a osa známého sporu velko-maloruského.

Není pochyby, že celý tento vážný spor má kořeny staré a přirozené, neboť diferenciace Severorusů od Jihorusů vznikla dávno a vyvíjela se pomalu sice, ale neustále. Také politické neshody a protivy jsou ode dávna mezi Velkou a Malou Rusí a celý život byl po mnohé věky odchýlný. Ale při tom všem nebylo dříve národnostního sporu mezi Velkorusy a Malorusy ve smyslu nynějším. Při tom všem se naopak cítily obě strany sobě blízké, ba za jedno, jak je viděti na př. z důvodů, pro které se podával Moskvě, caru Alexěji Michajloviči, r. 1653 Bohdan Chmelnický, když odtrhával Ukrajinu od Polsky.

¹ Ve jménech neujala se dosud shoda. Velkorusové a cizina po starém zvyku užívá nejvíce terminů Velkorus — Malorus se vzhledem na historický název Malé Rusi (pro Halič a Vladiměř). Řídčeji čteme i označení Jihorusové (na př. u Pypina, Kostomarov). Malorusi sami slyší tyto názvy méně rádi a dávají proto v poslední době přednost jinému názvu geografickému — Ukrajinci. Haličtí užívají názvu Rusín; adj. *rus'kyj* (oproti *Rossijanin, rossijský*), jež vznikl právě na hranici rusko-polské (haličtí horalé zovou se sami ponejvíce *Ruśňaky*), který však ne našel přijetí za haličskou hranicí. Němci píšou *latinis, Ruthene*. Ještě jinak, i jen pravopisně rozeznávali, ale to nenabylo váhy. V proudu vášnivých sporů mezi oběma národnostmi vytvořily se navzájem i hrubší přezdívky. Nejčastěji slyšíme Velkorusy jmenovati „*Kacapy*“, „*Chazary*“ a Malorusy „*Chochly*“.

Ale vysoký stupeň rozporu a z části i podstata toho, co dnes tvoří obsah sporu obou ruských národností, je vlastně teprve dílem posledního století.

Bude na jiném místě Encyklopedie¹ podrobně ukázáno i literaturou dovozeno, jaký podklad a živel přineslo sem literární obrození maloruské, jaký výzkumy jazykové, jaký moderní anthropologie a ethnografie slovanská v průběhu XIX. století. Zde je mým úkolem ukázati jen, jaký je úhrnný podklad sporu.

Spor v průběhu XIX. stol. bral své podněty a látku hlavně z těchto tří pramenů: 1. ze snahy po vytvoření, resp. obrození samostatného literárního jazyka a samostatné literatury maloruské, 2. z řady vědeckých diskusí o tom, jaký je poměr mezi Velkorusy a Malorusy, a to hlavně na poli lingvistickém a anthropologickém, a konečně a hlavně 3. z dosavadního politického a sociálního postavení Malorusů v státě ruském i z všeobecného v poslední době rozvoje ideí sociálně-demokratických.

Tímto se také stalo, že se spor dnes dostává čím dále tím více s pole literárního a naukoveho na pole politické.

Spor se počal literárním obrozením maloruštiny roku 1798, kdy J. P. Kotljarevskij vydal svou travestovanou Aeneidu. Od té doby vidíme stále se vzrůstající snahu po literatuře, psané malorusky. Ale brzy v zápětí těchto snah dostavil se i vládní útisk, vycházející z nedůvěry a z domněnky, že takováto separatistická snaha literární ve svých koncích bude škodlivá jednotě státu, a tento útisk projevil se v několika ostrých zákazech tisknouti a rozšiřovati malo-

¹ Kde se v textu čte odvolání na „Encyklopedii“, rozumí se tím uská „Encyklopedie slovanské filologie“, vydávaná petrohradskou Akademíí, k níž je ruský originál této knihy úvodem.

ruské knihy (až na malé výjimky), hlavně r. 1847, 1863 a 1876. Jenže tyto záповědi docílily opaku toho, co chtěly. Snaha po literární samostatnosti a literárním jazyku maloruském neutuchala, ba čím více byla stlačována, tím více nabývala síly, zejména když přenesena byla také na volnější půdu východní Haliče.

Dále, neméně než toto hnutí literární přispěly k prohloubení a zakořenění sporu i různé „vědecké“ spory o poměr Velkorusů k Malorusům, vyvolané s různých naukových hledisk. Projevilo se to zejména velkou diskusí o starobylost maloruštiny, speciálně o starobylost Malorusů v Kijevsku, o otázku, kdo vytvořil první ruské dějiny a první ruskou literaturu v státu kijevském. Diskuse takto kulminovala po prvé v letech padesátých vystoupením Srězněvského, Lavrovského a hlavně M. Pogodina, který dovozoval, že do XIV. věku v Kijevsku seděli předkové velkoruští, jimž náleží počátky dějin a literatury, a že Malorusi přišli sem teprve po vpádu tatarském od Karpat, — theorie, která však našla hned řadu rozhodných protivníků mezi historiky původu maloruského, která později obnovena byla s úsilím na konci XIX. stol. na filologickém základě řadou prací Al. Sobolevského (od r. 1883), ale s nemenším úsilím znovu odmítána historiky N. Daškevičem, V. Antonovičem, M. Hruševským, Al. Jablonowským i filology J. Jagičem, A. Šachmatovem, A. Krymským, A. Kollessou, A. Lobodou a jinými.

Při těchto sporech přirozeně nezůstalo jen při otázce starobylosti maloruštiny v Kijevsku, ale přešlo se i k diskusí, jaký je stupeň různosti obou jazyků, velkoruského a maloruského, možno-li s jazykového hlediska uznávati jednu ruskou řeč se dvěma dialekty, či dvě různé řeči ruské, resp. dvě různé řeči slovanské. I tyto debatty a pole-

miky, vedené předními ruskými a slovanskými filology, přispěly valně k rozvoji snahy, oba kmeny theoreticky co možná oddáliti a mezeru mezi nimi prohloubiti.

Ale tato theoretická snaha nezůstala omezena jen na pole jazykové, ač se zde projevovala nejčastěji a nejvědecktěji. Již M. Maksimovič usuzoval, že dlužno rozeznávati v Rusi nejen dvě řeči, ale i dva různé národní typy, jenže své theorie určitěji neformuloval. To provedl a tím i silný převrat v dosavadním nazírání způsobil N. I. Kostomarov a po něm řada pracovníků v oboru anthropologickém. Co se Maksimovičovi zdálo býti těžkým — formulovati přesněji rozdíl — provedl Kostomarov lehce a v stati „Двѣ русскія народности“, uveřejněné v Osnově r. 1861, ukázav na rozdíly historie, jazyka, zvyků, povahy, tělesného vzezření — slovem celého bytu obou kmenů, postavil theorii, že nejsou jen dva ruské jazyky, ale přímo dvě ruské národnosti od sebe v celé podstatě odchylné a jen historií v jeden zevní celek svedené. A tato Kostomarova theorie našla nesmírný ohlas, rozvíjela se dále v tom smyslu, že vlastně z těchto dvou národností jen jedna, a to jižní, maloruská, je čistě slovanská, kdežto to, co, sedí na sever a východ od čáry Dvina — Dněpr, že nejsou Slované, ale více méně slavisovaní Finnové, Tataři neb Turanci, jejichž celý byt, zejména absolutistické formy státní jsou původu a rázu asijského.

Tato představa, již ovšem zakladatelé theorie o dvou národnostech byli sami daleci, našla vhodnou půdu hlavně u Poláků, zkrušených a rozlícených novou nešťastnou revolucí r. 1863, a v jejich emigraci pařížské setkáváme se s hlavními propagátory nového názoru na původ a rozlišení východního Slovanstva (Fr. Duchíński a pí Sev. Duchíńska, S. Nolvard Busczyński, H. Martin a j.).

U Malorusů nenašla takové půdy, ale tkví i tam na mnohých stranách a přezdívka „Chazarů“, kterou slycháme často ve vášnivých bojích, kotví a vychází z podobné, – ovšem naprosto nesprávné představy o původu Velkorusů. Vědeckěji otázky této ujali se anthropologové, ukazující na silné anthropologické rozdíly mezi Velkorusy a Malorusy, jeví se zejména v kratším tvaru lebky u posledních (v poměrné brachycefalii) a v panující zde tmavé komplexi proti převážnému světlému rázu Velkorusů, při čemž dovozovali, že tento tmavý brachycefalní typ je vlastním čistým typem slovanským (Volkov, Taylor). Ale i tuto theorii, ač má pro sebe řadu dat, dlužno pokládati za nedokázanou. Máf druhá, jež zase čistý typ běloruský a velkoruský pokládá za typ vlastní původním Slovanům, při nejmenším pro sebe stejně důvodů.¹ A rozdíly uvnitř obou skupin jsou často větší než mezi oběma skupinami (srv. výše str. 34 sl.).

Takovým tedy způsobem, z těchto pramenů a podnětů povstal a živil se spor velko-maloruský a dospěl dnes tam, že se maloruští intelligenti konstantně a s přesvědčením pokládají za samostatný národ slovanský a pro tento svůj národ „ukrajinský“ žádají všech přirozených práv, jež mu pro jeho sebeurčení a další vývoj náleží. A práva ta dnes neomezují se jen na dosažení škol s vyuč. jazykem maloruským, na dosažení volnosti literární, nýbrž i na uznání sebevlády politické. Mírnější a reálnější stupeň patriotů, počítající s danými poměry, formuluje tyto požadavky v rámc

¹ Ostatně sám už v starém typu slovanském připouštím oba pravevropské typy na různých místech pravlasti. Když byly tyto typy čisté, nebylo ještě v Evropě Slovanů; když povstávali Slované, křížily se v nich už oba typy, tak že jeden na tom, druhý na jiném místě (na př. v Pokarpatí) převládal. Ale prvého bylo více; pro to svědčí stále nové a nové doklady.

autonomie Ukrajiny uvnitř hranic jednotné říše ruské, strany radikální jdou přirozeně dále a spoléhajíce na neudržitelnost dosavadní organizace státu ruského, staví si za cíl i úplné odtržení, vytvoření svobodné, samostatné Ukrajiny na základě sociálně demokratickém.

Smím-li na tomto místě vysloviti svoje mínění o budoucnosti a prospěšnosti těchto snah a cílů, tu přes to, že patřím mezi ty, již uznávají za přirozené a správné, aby ruská vláda vyhověla oprávněným požadavkům Malorusů — přece neváhám vysloviti přesvědčení, že přes všechny výše naznačené různosti jest tolik společného v historii, tradici, ve víře, v jazyku a v kultuře Velkorusů a Malorusů — ba původ je jediný —, že v očích opodál stojícího, objektivního pozorovatele zůstávají oba dva kmenové jen částmi jednoho velkého národa ruského a že jak se slovanského, tak i na př. s ruského nebo českého hlediska musíme si přát, aby tato jednota při plném vzájemném respektování náležitých potřeb a požadavků obou kmenů byla zachována na venek i v politickém svazku jednotné říše, a pokud možná, i v jednotné literatuře a v jednotném literárním jazyku. Aspoň na poli velké literatury. Vždyť až do konce XVIII. stol. byla literatura vůbec společná a ještě největší spisovatelé XIX. stol. byli majetkem obou stran.

Ovšem to všechno musilo by vyjít ze vzájemné dohody, vzájemného uznání a úcty, ne z přinucení a násilí. Formu pro tuto dohodu najítí bude věcí budoucích vůdců obou stran, až budou vzdáleny doby právě minulé, na něž patrioti obou stran vzpomínají neradi a s odporem, až vybledne vzpomínka na útisk a násilí. Pak se najde — doufejme aspoň — i půda pro spojení na venek i shodu uvnitř při zachování plné individuality, jak už Kostomarov chtěl, a pak

snad dojdou splnění i krásná slova Gogolova, jež napsal r. 1844 v listu k A. Smirnové o obou národnostech: „дабы порознь воспитались различныя силы ихъ характеровъ, чтобы потомъ, слившись воедино, составить собою нѣчто совершеннѣйшее въ чловѣчествѣ.“

II. Poláci.

§ 11. Historický úvod. Nejhlavnější částí slovanské větve západní jsou dnes Poláci. O nich jediných možno říci, že sedí od nepamětných dob na jednom a téže místě mezi Odrou, Karpaty a mořem, a že se nejméně hnuli ze své kolébky. Měli vždy s geografického hlediska položení centrální mezi ostatními kmeny slovanskými a polští filologové soudí, že i řeč je k tomu v souhlasu svým centrálním rázem („środkowość polsczyzny“).

O národopisných poměrech dnešního Polska v době starověké víme velmi málo. Ani Ptolemaios neosvětluje jich jasněji, ač mnozí v jeho *Bulanech* (Βούλανεσ, lepší čtení je ostatně Σούλανεσ) chtěli viděti už první zmínku o pozdějších Polanech. Teprve od IX. stol. nabýváme většího jasu, ale hranic oblasti polské ani tu nelze určit pro nedostatek dat a proto, že poměry některých kmenů při moři Baltickém a také poměry na jihozápadě nejsou dosti zřejmé. Celek polského národa, třebaš ještě nesjednocen, byl však už v tu dobu od sousedních Slovanů odlišován a nazýván společným jménem Ljachů, Ляхове letopisu Kijevského;¹ skládal

¹ Dnes naproti tomu udrželo se jméno Lachů (nepřihlížíme-li k literárnímu užívání) národopisně jen pro lid, sídlící v rovině v západní Haliči mezi ř. Białou, Vislou, Sanem a Karpaty. Horalé zovou lid a kraj „Lachy“.

se na konci I. tisíciletí, pokud víme, z následujících hlavních kmenů:

Polanů původně na Vartě, Noteči, okolo jez. Gopla, až k Odře,

Vislanů na horní Visle,

Mazovanů po obou stranách střední Visly,

Kujavanů při ohybu Visly u Toruně,

Slezanů na horní Odře a na západ až za Bobru, s Dědoši, Bobrany, Besunčany, Opolany, Holasici.

V jaké míře byli polští i pomořští kmenové Pomoranů (mezi dolní Vislou, Odrou a Notečí) a Lutičů (na západ od nich a k Varnavě a Labi), je dnes těžko říci. Letopisec kijevský, když o starých sídlech polských podává zprávu, čítá je k Ljachům, pravě: „Словѣни же ови пришедше сѣдоша на Вислѣ и прозвахася Ляхове а отъ тѣхъ Ляховъ прозвахася Поляне, Ляхове, друзии Лутичи, ини Мазовшане, ини Поморяне.“

Všechny tyto kmeny podařilo se centrálním Polanům postupně sjednotiti za knížat z rodu Pjastova a předati jim také jméno. Kdy bylo sjednocení dokonáno, nevíme, jisto jen, že hlavním tvůrcem byla knížata Měšek I. (960—992) a Boleslav Chrabrý (992—1025). Nebylo zprvu také úplné; to se vyvinulo teprve později, zejména rozvětvenou vnitřní kolonizací. Byly zprvu končiny malopolské a mazovské jen řídce osazeny. Hlavním vnějším podnětem k sjednocení a ucelení byl však beze vši pochyby boj s Němci, který Polákům nastal ihned, jakmile si Němci v IX.—XI. stol. podrobili a zničili Slovany polabské.

Boj s Němci měl jako v Čechách tak i u Poláků nesmírný vliv na jejich vývoj vnitřní i zevní. Následkem tohoto boje se jednak uvnitř vyvíjelo a utvrzovalo společné národní vědomí, jednak na venek celkový vývoj polského národa,

jenž ze svého jádra na Odře, Vartě a Visle chtěl se přirozeně a stále šířiti na všechny strany, setkával se na západě s odporem Němců a proti sobě namířenou expansí v takové síle, že jí nezdolal, jí stále ustupoval a hledal bezpečí, vzrůst a postup ve výboji proti Prusům, Litevcům a Rusům. Ačkoliv Polsko dobře cítilo, že jest jedním z jeho prvních úkolů udržeti si na severu široký přístup k moři a na západě hranici na Odře, nelze-li na Labi, přece všechny výboje a úspěchy, kterých tam Polsko dobylo, měly jen význam chvilkový. Strašnou ranou byl vpád Tatarů a bitva u Lehnice r. 1241, poněvadž jí bylo pohřbeno sjednocení Polska se Slezskem, které se od té doby počalo na dobro kloniti k Německu a germanisovati; jinou ranou bylo povolání řádu německých rytířů do země chelmiňské a lobavské (1226), jež připravilo germanisaci Pomoří, a další ranou usilovná německá kolonisace, kterou do osad a podhradí vodila knížata církevní i světská od XIII. stol., do Slezska, Malopolska, Velkopolska i Mazovska, a ta zůstávala jazykem, zvyky a celým životem německá. Tím vzrůstalo veliké nebezpečí národnosti polské a „exterminare idioma polonicum“ stávalo se stálým heslem Němců na západních hranicích. V XIII. století ocitala se polská národnost skoro již na pokraji zkázy.

Ale záchrana se přece dostavila. V čas se znárodnilo polské duchovenstvo vyšší i nižší, povstala národní literatura, působící blahodárně na všechny vrstvy, působilo proti Němcům v Polsku i české hnutí husitské, a sama polská dynastie nastoupila dráhy národnější, provázena jsouc při tom pronikavými úspěchy politickými, zejména úspěšným bojem proti řádu německých rytířů, dokonaným bitvou u Grunwaldu r. 1410. Kraje za Odrou a na severu nemohly býti sice zachráněny, — zde ztratili Poláci $\frac{3}{4}$ své

bývalé půdy —, ale co Poláci ztráceli na západě, počali si nahrazovati na východě, kam se výboj přirozeně obrátil jednak směrem severovýchodním, jednak jihovýchodním. Směr této bipartice určilo už samo territorium, které v prostředku svém, po obou stranách Pripeti, má kraj neschůdný a nehostinný a na jihu ohraničeno je těžko prostupným věncem Karpat. Vlna polského rozvoje musila se tu přirozeně rozdělití jednak do Litvy, jednak do Malé Rusi a tento dvojitý postup na východ stal se také vskutku jádrem novějších dějin polského národa.

Výboj sem počal už v dobách starších, ale náležité síly nabyt teprve, když Litva byla lubelskou unií r. 1569 spojena s Polskem a tím do říše polské přivtělena i rozsáhlá část jižního Ruska¹ (srv. výše str. 10, 12). V Litvě jazyk a řady polské nabyly od té doby převahy nad litevskými, vyšší vrstvy se silně popолštily a do kraje šla polská kolonisace (do Polěsi). Totéž platí o haličské Rusi, Volyni, Podolí. Rus haličskou mohli Poláci udržeti jen, když ji učinili východiskem dalšího postupu na Dněstr a Bug. A úkol tento Polsko provedlo během XV. století kolonisací Podolí i Volyně a dokonalo během XVI. st. V XVI. stol., domnívá se Bobrzyński, byla zde už polovina krve polské! K tomu přistoupil i pokus o unii polskolitevské Rusi s katolickým Římem.

Ale zatím na východě Rusi knížata moskevská, vymaňvše se z poroby tatarské, utvořila nové, silné politické centrum v Moskvě a pojala plán sjednotiti celou Rus. Jak se tento plán prováděl, není zde místo vykládati. Moskva se tím přirozeně dostala brzy do velkého boje s Polskou,

¹ Červenou Rus zabral Kazimír už r. 1340 a už r. 1370 metropolitství haličské vymaněno bylo ze závislosti na metropolitovi kijevském a pak moskevském.

boj táhl se po staletí, nejdříve o země litevské, pak o země ruské, pak o vlastní Polsku — a pro Poláky stále s výsledkem neblahým, až konečně spolu vnitřní desorganisací Polsky došlo k trojímu rozdělení státu polského r. 1772, 1793 a 1795.

Tyto události působily nanejvýše nepříznivě na vývoj polské národnosti. Byly tím uvedeny v niveč polské výboje, a zejména celá předcházející polská kolonisace zemí ruských; ba státy, které se o polskou říši rozdělily, měly po jistou dobu přímý a zjevný úmysl odstraniti se světa i národ polský — a jen velká vitální síla, velké tradice o minulosti a velké idey o budoucnosti udržely jej a co více: i sesílily tak, že protivníci sami aspoň z části vzdali se svých nadějí.

Boj, který vedla polská národnost za svou existenci od doby pádu říše polské, byl nanejvýš těžký a zůstal jím podnes, zejména na frontě německé.

Když vídeňský kongress r. 1815 znovu opravil rozdělení, připojiv k Rusku vévodství varšavské (kongressovku), byla jím zároveň zaručena Polákům ochrana národnosti a samospráva. Dostali ji na počátku, ale od r. 1830 nastal obrat. Varšavská revoluce krvavě byla potlačena a protipolská reakce, která ostatně v Rusku již před tím nastávala, nabyla půdy a nedlouho potom nové nešťastné povstání r. 1863 dokonalo ponížení a porobení Polsky. Nyní russifikace zavládla plným proudem a musila přijíti teprve odjinud velká rána vládnímu systému, — nešťastná pro Rusko válka japonská r. 1904 – 5, — aby zavanouti mohl i po polských nivách volnější vzduch a aby otevřením konstitučního parlamentu dána byla Polákům možnost vystoupiti před ruský národ a vládu se svými tužbami, jež bohdá v dohledné době v rámci státu ruského dojdou splnění.

Hůře je však v Prusku. Tam vidíme předně od roku 1775 novou usilovnou kolonizaci německou do polských končin (hlavně k Noteči) a také tam po varšavské revoluci roku 1830 nastal v liberálnějším režimu obrat, jehož cílem měla býti povlovná germanisace živlu polského. Revoluční polský pokus z r. 1846 a pak revoluce z roku 1848 obrat tento ještě více utvrdily, ač zprvu nebylo používáno prostředků krutých a násilných. Vláda pruská věřila, že Poláků pomalu sice, ale jistě ubývá. Teprve od r. 1870, kdy sčítání lidu ukázalo opak, počal Bismarck nový kurs, směřující k násilnému vyhlazení polské národnosti a používající k tomu nejostřejších prostředků. V Rusku bylo Polákům zle — ale k tak násilným a tak rafinovaným krokům, k jakým přistoupila vláda pruská, v Rusku přece nedošlo. To, co nepodnikl dosud žádný národ proti druhému, podnikli Němci proti Polákům: učinili pokus vyvlastniti půdu celého národa zvláštním zákonem (Ansiedelungsgesetz), jenž vládě dával k dispozici sta millionů na vykupování pozemků z rukou polských a ke kolonizaci Němců. Bohudík, všechny tyto pokusy dosud selhaly, aspoň výsledky daleko nelze přirovnávati k obětem, jež stály, a doufejme, že i nový pokus, který německá vláda připravila počátkem roku 1908, dopadne jako minulé a že úsilí německých hakatistů rozrazí se o odpor a sílu národa. Ale ovšem osud poznaňských a slezských Poláků zůstává těžký a není naděje na zlepšení, — a třeba ministr Arnim r. 1907 na venek doznával, že Poláků poněmčiti nelze a že na to nepomýšlí, — přece je to zjevně cílem, k němuž Prusko nezdolně kráčí. A výsledek boje 3½ milionu duší s 60 milliony lze si těžko představit v barvách růžových. Vskutku také v Mazurech, v Slezsku i v Poznaňsku germanisace postupuje, třebas že místy Poláci vítězí.

Nejlépe se Polákům daří v Rakousku. Zde od let šedesátých minulého století, po dohodě s Vídní, odstraněn starý germanisační systém a národnost polská vyvíjí se nejen s plnou volností, ale má i silný vliv na osudy celé říše a jiných národností.

§ 12. Hranice polské oblasti. Stanoviti národnostní hranice oblasti polské je opět nesnadno, ač tu již nenarážíme na tolik obtíží, jež jsme měli při Rusech. I zde je hlavním měřítkem jazyk, na jehož základě aspoň v Rakousku a v Prusku sdělány byly mapy s národopisným ohraničením. Ale sčítání to nevedlo se vždy, zejména v Prusku, správně,¹ a na druhé straně v Rusku vůbec nejsou výsledky jazykového sčítání využity k vyhotovení národopisné mapy, a jsme odkázáni na nejisté odhady jednotlivců. První jazykovou mapu Polska nakreslil P. Šafařík ve svém Slov. Zeměvidu; od té doby učiněna byla sice řada dalších pokusů, ale Poláci dosud řádné národopisné mapy celkové nemají. Jen jednotlivé části hranic jsou podrobněji opracovány a známy.

Polská oblast tvoří v celku nepravidelný čtyřúhelník mezi Jablunkovem v Karpatech, Ujści na Noteči, Suvalky a Sanokem, jehož severní strana přerušena je výběžkem kašubským směřujícím podél levého břehu dolní Visly ke

¹ V Prusku se sice sčítalo posledně podle jazyka mateřského, ale vedle příslušníků polských a německých objevuje se v statistice ještě dosti značná summa těch, kteří udali řeč polskou i německou. Jak tu nyní určití národnost? A jak určití národnost místa, kde příslušníci této rubriky rozhodují pro nadpoloviční většinu? V Rakousku místo mateřského jazyka užito při sčítání nepřesného měřítka jazyka obcovacího (*langue parlée*, *Umgangssprache*); ale u Poláků, myslím, nemělo to valného škodného vlivu.

Gdansku a jez. Łebskému. Podrobněji vypadá hranice, počneme-li od jihozáp. úhlu jablunkovského, takto:

Hranice počíná u hory Súlova nebo u pramenů Morávky (pravého přítoku Ostravice) a táhne se po dědinách roztroušených po obou stranách Luciny mezi Morávkou a Stonávkou (přítokem ř. Olše), až dostihuje Odry pod Bohumínem. Tato čára tvoří Eridino jablko mezi slezskými Čechy a Poláky, t. zv. českopolský spor v Těšínsku. Osady mezi Morávkou a Stonávkou jsou smíšené, českopolské,¹ v jedné český, v druhé polský živel převažuje a číslice Poláků a Čechů se dosti mění; poněvadž pak s obou stran zasahuje nověji do toho agitace a akce školská, vzrůstají silné a ostré třenice. Bohudík nepřeshly dosud ve větší spor rázu národního, majíce jen význam lokální. Ostatně jsou zde podle statistiky Čechové na ústupu, kdežto Poláci a Němci silně postupují (srov. Českou Revui 1902. I. 488); jazykově vzato je tu pás dialektů docela přechodných, resp. smíšených. Teprve na záp. Ostravice nastupuje skutečná čeština, ač i tu s vlivy polskými.

V říši německé, kde Poláci sedí částečně ve Slezsku,

¹ Podle nových zkoumání Kaz. Nietsche jsou ještě polskými obcemi Šebišovice, Spluchov, Bludovice, Venclovice, Horní Datyně, Bartovice, Radvanice, Heřmanice, Vrbice, kdežto českými Vojkovice, Kocurovice, Kaňovice, Ratimov, Kunčice, Polská Ostrava a Hrušov. Ale téměř všechny tyto obce Šembera měl za české a ještě podle posledního sčítání r. 1900 přihlášily se většinou za české: Heřmanice, Radvanice, Bartovice, Šonov, Horní Datyně, Venclovice, Horní Bludovice, Šebišovice, Pitrov, Volovec, Zavadovice, Dol. Tošonovice, Vojkovice, Dobratice, Bukovec, Lhota, Morávka. V Pruském Slezsku pohraničními českými osadami oproti Polákům jsou podle Kaz. Nietsche obce Koblov, Šulěřovice, Hať, Tvorkov, Benkovice, Křenovice, Velké Petrovice, Tlustomosty, Bavorov. Ale mapa Langhansova označuje (podle sčítání r. 1900) Zabelkov, Křižanovice, Tvorkov, Benkovice, Vojnovice, Janovice, Makov jako pohraniční obce polské.

hlavně pak v Poznaňsku (vládní okresy Poznaň — Posen a Bydgość — Bromberg), Záp. Prusku (vl. okr. Gdaňsk — Danzig a Kwidzýń — Marienwerder) a v pruských Mazurech, běží hranice zprvu až po Bavorov (Bauerwitz) vedle Čechů a to vedle Křižanovic, Tvorkova a Benkovic na Odře a podle ř. Ciny k Bavorovu. Odtud běží na východě Hlubčic (Leobschütz), obloukem k Bialé (Zülz), odkudž proniká až k Prudniku (Neustadt), jde dále na Šmicz (Schmitsch), Frydland, Przechod, vedle tylovického lesa k Dąbrové (Dambrau) a k Szaragosci (Schurgast) při ústí Nisy do Odry.¹ Výše jde podle mapy Langhansovy zprvu podél toku Stobrawy, potom silně protrhanou čarou přes Namysłów (Namslau), Syców (Gr. Wartenberg) k Międzybórze (Neu-Mittelwalde) kolem Miliče (Militsch) k Lešnu (Lissa), Babimostu (Bomst), Międzyrzeczi na Olši (Meseritz), Šverínu a Birnbaumu na Vartě; odtud jde na sever k Wielinu (Filehne) na Noteči a po Noteči až k Ústí (Ujście, Usch) a dále obloukem přes Pilu (Schneidemühl), Krajanku (Krojanke), Złotowo (Flatow), Zakrzewo, na východ kolem Chojnice (Konitz), kde přechází do oblasti kašubské, táhnoucí se od Března (Briesen) podél pomořanské hranice k Żarnowskému jezeru a k moři.

Celá tato hranice poznaňská a západopruská je však málo známa, proseta enklavami německými, a nelze ji spolehlivě určit. Máme jen mapy německé. Vezmeme-li procentuální polskost okresů, tu podle sčítání Parczewského polskými (nad 50⁰/o) jsou okresy odolanowský, kościaňský, ostrzeszowský, záp. poznaňský, pszczyňský, oleský, skwierzyňský. Kašubskou oblast známe dobře hlavně z práce Ra-

¹ Před sto lety (1790) zasahovali ještě Poláci do blízkosti Vratislavi a Olavy. Počátkem XVI. století platila za hranici Odra od ústí Nisy.

muřtovy (srov. dále). Od moře jde hranice podle Nadmorského obloukem od Olivy u Gdańska ku Tčevu (Dirschau), přechází Vislu k Malborku (Marienburg), zabírá za ní značnou část kraje sztumského, běžíc přes Dąbrówku, Buchwald, Szenwezu, Mikołajki, Trzciano na Kwidzyn (Marienwerder). Zde vrací se zpět na západní břeh Visly a jde opodál něho až k Chelmnu (Kulm), kde přestupuje Vislu, jde zpět na Grudziądz (Graudenz) a dále přes ř. Ossu na Szembruk, Szenwald, Goryň, Iławu (Eylau), Rudzieź, Liwu, Ostród (Osterode), Siostry, Buchwald, Tuławki, Próle, Stryjewo, Rydwągi nad Żądzborkem, Knys, kolem Lece (Lötzen) na Soldany, Chełchy, Żelaszki u Gołdap sev. od Olecka (Markgrabowa) a přestupuje říšskou hranici směrem k Suvalkům. Zde germanisace Mazurů rychle pokračuje (pod. u sousedních Litevců). Ještě před nedávnou dobou sahala tu hranice mazurská na severu až po Gołdapy (Goldap), kde Mazuři hraničili s Litevci; dnes je vražen už mezi oba kmeny německý klín, a Poláci se stýkají s Litevci pouze v gub. suvalské.

Za hranicemi německé říše obchází polská hranice obloukem kolem Suvalků podle mapy Karského na Augustovo (Stan. Dobrzycki vede však oblast polskou až ku Grodnu) a odtud skrze újezdy Sokolský a Bělostocký (Sokółka) okolo Suchovoli i Koricy na Knyšin, Bělostok (14 verst na západ), dále na Suraž na ř. Narevu. Za Narevem jde podle Glogera, Zakrzewského a Franceva přes Bělsk, Bočky, Drohičín, Sarnaky, Bělou, Parčev, Krasnostav k Tomaševu, odtud se na sever zatáčí kolem Tarnogradu, za nímž vstupuje do Haliče, a jde přes Radowu, Tuchlu k Radymnu na Sanu. Potom se v celku drží Sanu až k Sanoku, odkudž jde přes Rymanów, Duklu, Żmigrod, Gorlici, Grybów k Pivničné na hranici uherské. Pak se vlastně

hranice polská až po Jablunkovský průsmyk shoduje s hranicí haličskouherskou, neboť Poláci, kteří bydlí za ní v severozáp. koutu Spiše¹ v horní Oravě a Trenčíně, hlásili se při sčítání za Slováky.

To je polská oblast kompaktní.

V polském království ruské říše tvoří Poláci 71·85% všeho obyvatelstva. Nejvíce jich je v guberniích na levém břehu Visly (ve varšavské 73·6%, kališské 84%, kielecké 87·6%, lomžinské 77·3%, piotrkowské 72·1%, radomské 83·6%) a v plocké gubernii (81%). V siedlecké a lublinské tvoří jen 66 a 63%, v suvalcké 23%. Vedle toho nalezáme Poláky téměř ve všech krajích evropského Ruska, ovšem už jen v nepatrném počtu. Nad 5% je jich v gub. grodněnské (10%), vilenské (8·2%), volyňské (6·2%) a kovenské (9%). Větší kolonie jsou ve velkých městech, jako na př. v Moskvě, Petrohradě, Kijevě. Na ostrově Sachalině následkem deportací bylo jich napočteno 5·8%.

Mnoho jich je ve východní Haliči. Tam jsou tak rozprostraněni, že je vůbec v celé Haliči čistý ruský okres, v němž je Poláků méně než 5%, pouze jediný (kossovský), kdežto čistých polských je 23! Toto rozprostranění Poláků v ruském kraji opírá se hlavně o větší města. Města čistě nebo rozhodnou většinou polská v ruské polovině Haliče jsou na př. tato: Lvov (120.000 Pol., t. j. 76·8% — 15.000 R., t. j. 9·6%), Bóbrka, Muszyna, Sanok, Lisko, Sambor, Przemysł, Rawa ruska, Bełz u Sokalu, Żółkiew, Gródek, Cieszanów,

¹ Ve Spiši sedí od Staré Lubovni až téměř po Kežmark a Smokovce, v Oravě v kraji na sever od Zubrohlav a Bobrova, v Trenčíně v osadách Čierne, Skalite. Též v Liptově jsou polské vsi v okrese svatomikulášském a ružomerském a 4 vsi uvnitř slovenské oblasti v Zemplíně. V Spiši počítá Czambel 51 polských obcí asi s 30.000 obyvateli, Kaz. Krotoski nově jich odhadl 50.000.

Stryj, Kałusz, Stanisławów, Zaleszczyki, Kołomyja, Krystynopol, Kamionka Strumiłowa, Busk, Tarnopol, Zbaraž, Husiatyn, Buczacz, Sokal, Czortków, Rohatyn, Brzežany, Podhajce, Trembowla, slabší většinu mají ještě Drohobycz, Zborów.¹

Jinde v Evropě jsou větší polské kolonie na př. ve Vídni (r. 1900 – 4346 Poláků), Berlíně (26.000), Drážďanech, Bukurešti, Paříži atd. V Německu se mimo to setkáváme ještě s polskými nově se tvořícími ostrovy ve Vestfálsku a Porýnsku, v městech: Mülheimu a. d. Ruhr, Ruhrortu, Essenu, Dortmundu, Bochumu, Hattingen a hlavně v Gelsenkirchenu. Jsou to stále vzrůstající kolonie dělnické, kde r. 1890 napočítla statistika 5820 jednojazyčných polských duší, r. 1900 však 26.785, a kde při posledních volbách do parlamentu dostal sčítací polský kandidát J. Choczewski už na 27.000 hlasů!

Mimo Evropu žije nejvíce Poláků v Americe, a to jednak v Severních spojených státech (zde hlavně v Chicagu, Buffalu, Milwaukee, Detroitu, Filadelfii, Pittsburgu, Novém Yorku), jednak v jižní Americe v Brasilii, a to v státu Paraně, v Catarině, v Riu Grande do Sul, méně v S. Paulu, Paraguayi a Argentině. V Brasilii čítá se přes 80 polských kolonií s 80 tisíci duší. Paranu zovou již Novou Polskou.

§ 13. Statistika. Jako dosud nelze důkladně zjistiti

¹ Většinu německou mají: Biała, Szczerzec, Dolina, Bolechów, Naddworna, Kossów, Kuty, Zabłotów, Brody, mnoho Němců ještě Drohobycz, Śniatyn, Kołomyja. Maloruské názvy těchto obcí a měst jsou tyto: Львів, Бібрка, Сянік, Белз, Жовква, Городок, Чещанів (Цишанів), Кристинів, Камінка Струмилова, Буск, Збараж, Бучач, Рогатин, Підгайці, Тереховля, Дрогобич, Зборів, Сокал, Щирець, Болехів, Надвірна, Косів, Заболотів, Снятин, Коломия.

hranice polské oblasti, tak nelze určití bezpečně ani počet Poláků. Polské statistiky lišily se ve svých výsledcích nesmírně.¹ F. Sulimierski napočítl roku 1882 12 millionů, E. Czyński r. 1887 13 mill. (podobně i A. Fircks r. 1893), r. 1900 L. Straszewicz už 18—19millionů a r. 1902 Vl. Czerkawski 21,111.347 Poláků. Ale ani soupis Czerkawského nepokládám za zcela jistý a sám počítám takto:

V ruské říši podle sčítání z počátku r. 1897 bylo Poláků 7,931.307 t. j. 8·3⁰/₀. Doplníme-li číslo to přírůstkem čtyřletým, jenž podle Kovalevského činí v král. Polském 1·5⁰/₀ (totiž 118.970), dostaneme koncem r. 1900

pro ruskou říši (i s Asií)	asi	8,400.000
pro Rakousko		4,259.150
pro Německo (spolu s Kašuby a Mazury)	asi	3,450.200 ²
pro ostatní Evropu (podle Czerkawského)	asi	55.000
pro Ameriku (po- dle Czerkawského)		1,500.000
		17,664.350

Odhad Poláků v Americe je však velmi nejistý. Siemieradzski čítá jich jen v severní Americe přes 1½ mil. (tak i Z. Valjavec) a časopis „Praca Polska“ v Milwaukee odhadl r. 1907 docela Poláků v Americe na 3 milliony! Také statistika v Německu Polákům jistě ubrala, vždyť na

¹ Nejstarší statistický odhad počtu Poláků pro 14. století o dnešním království polském sestavil J. Beloch, čítaje 1¼ millionu. Pro dobu Štěpána Bátoryho čítá 3,058.000 Poláků.

² Číslo toto je přibližné, neboť Poláků bylo r. 1900 napočteno 3,086.489, Mazurů 142.049, Kašubů 100.213, tedy v celku 3,328,751. Ale k tomu nutno připočísti ještě aspoň ⅔ z těch, kteří ohlásili mateřský jazyk dvojí: německý vedle polského, mazurského a kašubského (182.184, z čehož ⅔ -- 121.450).

př. Ramult r. 1899 napočtl od osady k osadě Kašubů 200.000 (tolik jich přiznává i Tetzner), kdežto úřední statistika z r. 1900 jen 100.000! Nejisto je, jak dalece máme poslovenštělé Poláky uherské sem přičísti, jež nově Karłowicz odhaduje na 120.000, ale Czambel jenom na třetinu. A tak, vymýtíme-li zase (a správně) haličské Židy, kteří přiznali sice obcovací jazyk polský, ale při tom Poláci nejsou (je jich v Haliči 621.036), dostaneme se i s připočtením doplňků a korektur sotva nad $17\frac{1}{2}$ mil., kteréžto číslo bych měl dnes za odhad nejvíce zajištěný.

R. 1902 napočtl jsem Poláků přes 19 millionů proto, že nebylo ještě známo úřední sčítání ruské, a odhadoval jsem je tehdáž oproti skutečným výsledkům vysoko (na $9\frac{1}{2}$ millionu). Pokud zde nutna oprava, nevím.

Vystihnouti stručně a výstižně ostatní statistické poměry polské národnosti je obtížno z toho důvodu, že žijí ve třech státech, jejichž statistiky nejsou dosud zpracovány se zřetelem na jednotlivé národnosti. To platí zejména o říši ruské, kde žije největší část, téměř polovina, všech Poláků. Některá hlavní data, pokud se týkají ruského distriktu carství polského, uvedli jsme už výše, při přehledu statistických dat říše ruské. Nejdůležitější je, že koeficient přírůstku ročního činí zde opět $1\cdot5\%$. V Německu, v zemích Poláky osazených, vidíme koeficient porodů: v Poznaňsku $1\cdot4\%$, v záp. Prusích $1\cdot4\%$, ale obyvatelstvo rostlo ve skutečnosti mnohem méně za příčinou mnohého stěhování i odnárodňování.

U haličských Poláků uvádím aspoň některá přístupnější data. Roční přírůstek v celé Haliči byl v letech 1890 až 1900 $10\cdot7\%$, na němž měli podle rakouské statistiky Poláci podíl $14\cdot52\%$ (ovšem včetně 15% židů), kdežto Rusíni jen $8\cdot71\%$. Mimo to srovnáním s dřívějšími daty vidíme

zde celkový stálý postup Poláků. R. 1851 bylo jich v Cislajtánii 11·45‰, r. 1880 už 14·86‰, r. 1890 — 15·84‰, r. 1900 — 16·59‰. V Haliči, kde mají Poláci vládu v rukou, vzrostli za 50 let o 14‰.

Poměry věkové jsou podobné jako u Rusínů: nadnormální počet lidí mladých (50·4‰ do 20 let), malý počet starších (12‰ od 50 let). Ženatých resp. vdaných je 32·3‰. U ruských Poláků bylo svobodných mužů a žen 60·6 a 55·9‰, ženatých resp. vdaných 37 a 36·3‰, ovdovělých 2·24 a 7·64‰, rozvedených 0·05 a 0·08‰.

Pokud se pohlaví týče, připadá u Poláků haličských na 1000 mužů 1049 žen, kdežto v ruském Polsku je poměr obrácený: podle Zaleského — 986, podle oficiální statistiky — 989 žen (patrně čítáno i všechno nahromaděné tam vojsko). Jinak je poměr pohlaví v zemi celkem stejný, jen v lomžinské gubernii připadlo pouze 925 žen na 1000 mužů.

Pokud se týče víry, je příznakem pravého Poláka katolicism, tak jako pravoslaví pro Rusa. Pravoslavných Poláků v Rusi dnes, zejména po uvolnění, jež ve věcech víry nastalo r. 1905, téměř není. Starší statistiky, na př. Lebedkinova uváděla po léta šedesátá XIX. stol. podle úředních statistik ještě asi 40.000 pravoslavných Poláků (uniátů). Rovněž je málo Poláků evangelíků¹, za to jsou prouští Mazuři evangelíci (r. 1890 napočteno zde 96‰ evangelíků) a v tom leží také jedna z hlavních příčin jejich rychlejší germanisace; naopak zase katolicism u Poláků je jednou z hlavních příčin, proč tak houževnatě bojují s poněmčením. V Rakousku je sice Poláků katolíků v statistice jen 83·4‰,

¹ Sedí hlavně ve Slezsku mezi Ostrovem, Kluczborkem (Kreuzberg) a Namysłowem, pak na severu v Prusku od Prusku od Ostródu a Działdowa na východ.

ale to tím, že se za Poláky přihlásilo i 14·7‰ Židů. Odečteme-li je, je skoro každý Polák katolík (polských evangelíků je 1·8‰). V ruském Polsku byl poměr obyvatelstva podle víry tento: 74·8‰ katolíků, 4·47‰ protestantů, 14·05‰ židů a 6·57‰ pravoslavných vých. církve (spolu se staroobradci).

Katolíci jsou zde soustředěni hlavně v zemi po levé straně Visly, kde jich je všude mezi 70—80‰. V carství polském jediné siedlecká a lublinská gubernie vykazují pouze 60 a 62‰ katolíků. Tak bylo při sčítání r. 1897. Po 17. dubnu 1905 se tyto poměry silně změnily (srv. výše na str. 26. uvedené odhady Francevovy), ale přesné drasticky celkové o tom dosud nemáme.

Pokud se týče samotných Poláků v Rusku, tu poslední statistika konstatovala u nich tyto poměry náboženské (Сводъ II. XXXII.):

pravoslavných a staroobradců	0·63‰
římských katolíků	98·26‰
protestantů	0·51‰
židů	0·59‰
mohamedánů	0·01‰

Byl tedy i zde, co Polák, to katolík. Ale dlužno připomenouti, že se k nové sektě Marjavitů přihlásilo r. 1906 už 59.000 lidí.

Poměr obyvatelstva venkovského k městskému ukazuje v polském kraji ruské říše největší procento lidí usedlých v městech, totiž 22·1‰. Jinak tu bylo šlechticů a činovníků 1·9‰, duchovenstva 0·8‰, poč. graždanů a kupců 0·14‰, měšťanů 23·5‰ a rolníků 72·98‰. Poměr těchto tříd pouze u Poláků (ale podle statistiky celé říše) byl 5·19 : 0·04 : 0·10 : 15·28 : 77·69‰. U Poláků rakouských připadá na

stav rolnický 65·6‰, na průmysl 14·8‰, na obchod 11·2‰ a na veřejná povolání 8·4‰.

Ve všeobecném vzdělání lidu mají Poláci ještě mnoho co doháněti. A to nejen v Rusku a Prusku, kde útlakem vládním bylo v tom soustavně bráněno, nýbrž i tam, kde již po delší dobu požívají plné svobody a volnosti v kulturním svém vývoji, totiž v Haliči. I zde poslední statistika našla u Poláků ještě 40·8‰ analfabetů. Jinak sluší uznati, že Poláci v Rusku (zejména ženy polské) přes všechno utiskování se strany vládní stojí ve vzdělání výše nežli Rusové. U Rusů jsme našli průměrně gramotných mužů 29·5‰ a žen 9·34‰; Poláci však dostupují proti tomu čísel 34·78‰ a 29·40‰.

§ 14. Differenciace. I u Poláků setkáváme se s dosti pokročilou diferenciací vnitřní, ačkoliv nedostoupila toho stupně jako u Rusů a nezavdává také podnět k politění národa polského na více národů. Ostatně zde ještě více než tam chybí dosud hlubší zpracování celé otázky a vědecktější opodstatnění rozdílů a třídění kmenů polských. Materiálu sebráno mnoho, po stránce folkloristické hlavně Oskarem Kolbergem, nověji J. Karłowiczem a jinými ve „Wisła“, po stránce anthropologické J. Majerem, Iz. Kopernickim, J. Talko-Hrynczewiczem, Vl. Olechnowiczem, L. Rutkowskim, A. Zakrzewskim a j.; po stránce jazykové pracují v novější době zejména St. Dobrzycki, J. Karłowicz a K. Nitsch, ale v celkový systém všechny ty výsledky dosud sloučeny a sjednoceny nejsou. Obvyklému dělení na větší a menší skupiny slouží především za základ historická tradice, bližší a hlubší vymezení je teprve úkolem práce další.

starogardském a v části kwidzyńského (pow. Kociewie). Nížiny při ústí Visly slují *Żuławy*. Průští Mazuři od severní hranice na jih do Działdowa a na východ do hranice ruské zovou se od okolního lidu *Tylosanie* (od užívání slova *tylo* místo *tylko*).

V ruském Polsku je předně v užívání řada místních názvů, jako *Bojary*, *Borowiacy*, *Gryczanie*, *Kopieniacy* čili *Kopijnicy*, *Koziari* (*Koziaki*), *Nadrzeczenie*, *Poborzenie*, *Posaniacy*, *Puszczacy*, *Wochi*, *Kaliszanie*, *Lęczyczenie* a pod., drobné přezdívky ani neuvádějíc. Hlavní kmenové názvy jsou *Kujawiacy* (polští vedle pruských), *Kurpie* v t. zv. Zelené a Bílé Pustě v části okr. ostrolěckého, kolińskiego, prasnyckého, makowského, ostrowského a lomžinského, *Księżacy* v knížectví łowickém (t. j. v okr. łowickém, skieniewickém a sochaczewském) a *Mazowsze*, zahrnující gub. suvalckou, lomžinskou, płockou, varšavskou a siedleckou. Také polské *Podlasie* (vých. část gub. siedlecké a lomžinské) náleží do Mazovska.¹ Lid jeho povstal podle polských anthropologů smíšením Poláků s litevským kmenem Jatvěgů.

V Malopolsce existuje ještě větší množství drobných místních názvů, jako: Babigórcy, Gardłacy, Górale (Górniacy, Gorzanie), Jachwacy, Grębowiacy (Borowcy), Lasowcy, Kijacy, Kliszczacy, Lachy, Mazury (mezi Rabou a Sanem), Ogrodnicy, Podgórzanie, Podhalanie, Porębianie, Rabczanie, Prądniczanie, Równiacy, Spizacy, Wolniczanie, Zagórzanie, Żywcacy.

¹ Zakrzewski dělí Mazury na a) střední, staré Mazury (Płońčané, Dobrzyňáci, Mazuři cerští v grojeckém újezdě, Mazuři nad Narewem a Bugem, Mazuři łowičtí), b) severní Mazury (Kurpiové, průští Mazuři a Varmjaci), c) východní Mazury (Podlašané v Podlaší a obyvatelstvo země bělské). Německá statistika vůbec rozlišuje Poláky od Mazurů, řídí se hlavně vírou.

Jinak etnografové dělí též po krajích, na př.: kališském, piotrkowském, radomském, kieleckém, lubelském, sandomirském, krakovském (zde je nejpestřejší a nejskvělejší národní kroj) atd.

Všichni tito polští kmenové přes rozdíly své cítí se jako jeden národ, zejména od poslední doby, kdy rusko-německý útisk je národně probouzí a sjednocuje. Jedině u Mazurů, jež evangelická víra odděluje od ostatních a přirozeně spojuje s Němci, vyskytuje se dnes podle německých zpráv zjev, jenž je, jak z řečí pruských ministrů Studta a Arnima zjevno, také cílem německé politiky: mluví po polsku, ale cítí se ji ž Prusy.¹ Jinde Poláci tento hybridní stav, požadovaný pruským státem, zásadně a statečně odmítají.

Jelikož výsledkům zkoumání dialektologických a jazykových věnováno je v Encyklopedii místo zvláštní a obsáhlé, chci se zde dotknouti ještě jen výsledků mnohých nových prací antropologických, obírajících se typem polským.

Z nich vidíme, že musíme především rozeznávati horaly od jádra obyvatelstva polského v rovinách poříčí Visly. Zde je typ polský představen lidem střední výše (1681 mm), komplexe převážně světlé nebo smíšené (světlý typ má Talko-Hryncewicz za původní polský) s lebkou mírně brachycefalní (variace mezi 80·5—82·3). Dále vidíme, že, čím výše jdeme k severu od Karpat, ubývá brachycefalie, a přibývá mesocefalie. Procento krátkolebých, jichž v Haliči je na 83⁰/₀, klesá v Lublinsku u šlechty na 78⁰/₀, u sedláků na 59⁰/₀, v Sandomirsku na 77⁰/₀, v Plocku u šlechty na 78⁰/₀, u sedláků na 54⁰/₀, v Lomžsku na 68—63⁰/₀,

¹ Tetzner (Slaven in Deutschland) srr. 183. píše: „Der evangelische Mazure ist Deutscher und Preusse mit Leib und Seele und scheidet sich streng von dem katholischen Polen ab.“

ve Varšavě na 57⁰/₀, a také střední index se menší. Horal je zde jiným typem, právě tak jako u sousedních Rusů. Komplexy ukazuje světlý typ častěji u haličských Poláků (35⁰/₀) než u varšavských (20⁰/₀), ale jiné poměry jsou na východě. Nejčistší typ je Haličan, lomžínští a lublinští Poláci jsou silně pomíšeni. Anthropologická zkoumání ukázala dále na zajímavý zjev, že polská šlechta liší se namnoze typem od lidu selského, na př. větší brachycefalií, vyšším vzrůstem, řidčí světlostí očí, čímž jsou do jisté míry podporovány teorie o samostatném ethnickém původu u šlechty polské.

Jinak má Talko-Hryncewicz za prototyp Poláka tatarské horaly; čím dále se vzdalujeme Karpat, tím více typ se mění a ukazuje pomíšení. Zajímavé je ještě, že podle výsledků všech novějších badání Poláci projevují výrazně blízkou tělesnou sourodnost a podobu s Velkorusy (A. Ivanovskij). Je to zajímavé pro otázku poměru Velkorusů k Malorusům.

§ 15. Nejodchylnější polskou skupinou, tak odchylnou, že ji mnozí přímo vylučují z původu polského a spojují geneticky se samostatnou větví Slovanů pomorských,¹ jsou Kašubové a spojení s nimi t. zv. evangeličtí Slovinci leebští (pol. Słowianiecy).

Území Kašubů, zhruba naznačené již výše při popisu hranic oblasti polské, rozkládá se na základě pečlivých prací a map S. Ramuła a dra Nadmorského při levém

¹ V otázce poměru kašubštiny a slovínštiny k polštině polabsko-pomorský původ hájili především A. Hilferding, St. Ramuła, J. Zubatý, A. Baudouin de Courtenay, Fr. Lorentz, proti tomu polský ráz J. Karłowicz, A. Brückner, Krček, A. Kryński, G. Bronisch, Nadmorski. Jiní zaujali stanovisko prostředkující (J. Mikkola, K. Nitsch). Podotknouti sluší, že nověji Lorentz i v Slovincích vidí zvláštní, od Kašubů a Poláků odchylnou větev.

břehu dolní Visly, jsouc ohraničeno čarou, vedoucí od Kamieně (Kamin) přes Czluchowo (Schlochau), Ferstnowo (Fürstenu) k Starzynu u Miastku (Starsen) a odtud přes Bytów (Bütow), Łęborg (Lauenburg) k jez. Żarnowskému. Podél pobřeží běží potom hranice kašubská téměř až k Gdansku (k Langfuru) a odtud rovnou čarou přes Skarszewy (Schöneck), Łęg (Long) ke Kamieni. Od hustě zalidněného jádra této oblasti oddělena je malá část, sedící kompaktně při jižním břehu jezera Łebského a Gardeňského při vstupu řek Łeby a Lupy (Lupow).

Vedle povšechného jména Kašubů, jehož původ není znám, vystupují na východě oblasti ještě speciální jména Karwatcy, Pomarency, Łyczacy, Kociewiacy, Borowiacy, Krajniacy, u jez. Łebského Kabatcy, Lesacy, Bylacy (Belocy). Nejzajímavější jest ovšem jméno Słowieńcy, jež se patrně udrželo ze starých dob a čte se už r. 1586 u Š. Krofeye.

Kašubů je málo. Podle úřední statistiky z roku 1900 bylo jich 100.213, podle o něco starších výpočtů Ramuľtových 174 831 v popsáném území, v Evropě vůbec 200.000, v Americe mimo to 130.000 (ve Spoj. Státech, Kanadě a Brasilii). Podle vyznání jsou katolíci, evangelíků jest jen 6%, a to jsou výhradně Slovinci ľebští (Kabatkové). Ač jich je málo, není budoucnost zcela beznadějná, neboť jednak sedí v zastrčeném koutě při moři, jednak jsou v úzkém styku s polskou oblastí a styk ten je udrží.

IV.

Lužičtí Srbové.

§ 16. Historický úvod. Z mohutné větve Slovanů, kteří před lety seděli na středním a dolním Labi, zůstal dnes jen nepatrný hlouček t. zv. Srbů v obou Lužicích, slovanský kmen Čechům geograficky i jazykově nejblíží.

Slované polabští, kteří se od dob dávných¹ rozšířili za Odru na západ k Sále a Labi, skládali se v době, kdy o nich máme první podrobnější historické zprávy, tedy v IX.—X. stol. po Kr., ze 3 velkých skupin:

1. t. zv. Obodritů v Meklenbursku, Lüneburgu a Holštýně (až po řeku Varnavu), odkudž přecházeli i do Staré Marky,

2. z Luticů neboli Veletů mezi Odrou, mořem, Varnavou a Labem, a

3. ze Srbů na středním Labi mezi Verrou, Havolou a Bobrou.

¹ Stopy historické sledovati můžeme (s rezervou) jen do I. stol. po Kr., ale ten, kdo přijímá slovanskost t. zv. žárových hrobů lužicko-slezských, sledovati je může zde nejméně 1000 let před Kr. Tento výklad není však než hypotésou archaeologickou, při níž je pouze to jisté, že předhistorické žárové hroby mezi Vislou a Labem náležejí Slovanům mnohem pravděpodobněji nežli Germanům.

Od doby, kdy historie Slovary na Labi zastihuje, jsou jejich dějiny neustálým zápasem o existenci, v němž proti nim stály spojeny dvě největší mocnosti současné: německé císařství a římská církev. Boj Němců s polabskými Slovany nebyl jen politický, nýbrž zároveň národnostní a náboženský. Slované drželi se v něm dlouho houževnatě, ale v takovém boji nerovných sil (k Německu přidružili se i Dánové a občas panovníci polští a čeští) nemohli obstát a podlehli. Už také proto, že byli nesvorní. Za Karla Velikého a jeho nástupců nebyly ještě výsledky boje pro Němce značné; horší byl výboj saské dynastie, v němž téměř celé jižní Polabsko přešlo v německou moc; definitivní pokošení dokonala potom brzy markrabata se Slovany soušedící. Slované podlehli zde nejen politicky, nýbrž v následcích toho i národnostně. Od XII. stol. počala do jejich zemí působiti úsilovná kolonizace německá, v průběhu XIII.—XIV. stol. dostávali Němci už převahu nad Slovany a od XV. století vidíme mezi nimi pouze slovanské zbytky. Na Rujaně vymřeli Lutici r. 1404, a na Labi v pol. XVI. století se slovanská oblast omezovala v Lüneburgu jen na kraj luhovský a danneberský, jižní část blekedského, asi třetinu olšinského (Ülzen) a sev. část Staré Marky; dále k východu seděly už jen nepatrné zbytky v Meklenbursku, jež bylo ještě v XIII. stol. dosti slovanské (v Jabelské puštině, mezi ř. Eldou a Sudou) a v Braniborsku (v brižanském kraji — Priegnitz). Ale ani zbývající větší ostrov lüneburský nedal se udržeti; ještě r. 1671 seděli tam Slované, ale kolem r. 1700 byli už z největší části poněmčeni a z posledního ostrůvku dravinského (Drāvaina — Drawehn v luhovském kraji), na němž jméno „Wendland“ zůstalo až podnes, zmizela slovanská řeč mezi r. 1750 až 1760. R. 1751 sloužena byla zde poslední slovanská mše.

Zpráva A. Parczewského, která r. 1890—1900 proběhla novinami a podle níž úřední sčítání z roku 1890 našlo zde ještě na 600 Slovanů — Vendů, ukázala se omylem. Úřední sčítání našlo sice 570 „Vendů“ v lučovském kraji, ale ti mluvili jenom německy. Slovanský jazyk je tu už přes 100 let mrtev, jak ihned konstatoval A. Muka, kterého vyslala na místo krakovská akademie věd. Ovšem jinak starý slovanský ráz zachován je ještě mnoho v typu a v celém domácím bytu obyvatelů dnešního Wendlandu.

Ze všech Polabanů jediní Srbové při hranicích českých nesdíleli tohoto smutného osudu a zachovali se, třebaš v počtu nepatrném, až po dnešní den. Příčinou toho bylo vedle jiného, že se Lužice dostaly na dlouhou dobu trvale ke koruně české, kteréžto spojení přece jen postavilo hráz rozpínavosti německé a pomohlo udržeti slovanský jazyk v Lužicích.

Původně Srbové zaujímalí kompaktně celý kraj mezi Sálou, Verrou, Fuldou, horní Havolou, Sprévou (podle Muky přes Dubnou-Dahme, Želm-Baruth, Sosny-Zossen, Kopjenik-Köpenick, Příbor-Fürstenwald, Wurice-Aurith) až asi k Frankfurtu nad Odrou, dolní Bobrou, Hvizdou (Queis) skládající se především z velkého kmene vlastních Srbů mezi Sálou a Labem, pak z Lužičanů na střední Sprévě a Milčanů na horním Halštrouwu, horní Sprévě a Nise. I sem od XI. století počali se Němci stahovati, ale hlavní přírůstek německého živlu padá do XIII.—XIV. století. V tu dobu na západě Labe upadla srbská národnost a skončila na dobro v době třicetileté války. Lépe bylo v obou Lužicích, Dolní a Horní, od roku 1319 (1329), kdy připojeny byly ke koruně české. Ale i zde od r. 1635, kdy země v pražském míru postoupena byla Ferdinandem Sasům, počal srbský lid valem upadat, zejména v Lužici Dolní, a

teprve obrození literární v XIX. století přineslo opět oživení a zadrželo pád.

Úsilí několika vlastenců podařilo se pozvednouti v lidu vědomí národní, obnoviti literaturu, zavést srbský jazyk do elementárních škol a zjednati u sousedních saských Němců snášlivý modus vivendi. Ovšem, jak dlouho to potrvá do budoucnosti, nelze předpověděti. Činíť germanisace, zejména v Dolní Lužici pod vládou pruskou, stále velké pokroky.

§ 17. Hranice národnostní oblasti. R. 1886 vedl Muka na své, dosud nejlepší národopisné mapě lužických Srbů, hranici národnostní od Lubije (Löbau) na jihu mezi Rychbachem (Reichenbach) a Wósporkem (Weissenberg) vedle Nižky (Niesky), Řečice (Rietschen) k Mužakovu (Muskau) na Nise, dále přibližně podél Nisy na Barś (Forst) ku Grěšně (Griessen) a k Barklawě (Bärenklau), západně od Gubna (Guben). Odtud šla hranice přímo na západ přes Luboraz (Lieberose), Mochow, Waldow, Bórklin (Burglehne), na jih k Lubnjowu u Sprévy (Lübbenau) a dále přes Wótřowce (Bischofsdorf), mimo Kalawu (Kalau) přes Rudnu (Reuden) k Bukovině; odtud zpět na jihozápad obemykala Komorów (Senftenberg), dotýkajíc se téměř Rólanů na ř. Halśtrowu (Ruhland) a šla dále přes Nedžichow na Kaměnc (Kamenz), Halśtrow (Elstra) k Biskopicům (Bischofswerda), odkudž se obrátila přímo na východ přes Welećin (Wilthen) na Lubij. To byla vnější hranice území, v němž většina lidu mluvila srbsky; čistě srbská oblast byla i tu, a sice v severní části, užší, oužíc se s leva i prava směrem na Chotěbuz (Cottbus) a Grodk (Spremberg). Uvnitř byly mimo to německé ostrovy kolem Picně (Peitz), Chotěbuzi, Grodku, Budyšina a Mužakowa, menších nečítajíc. Ale na mapě, kterou podle Śwjelowých dat o Dolní Lužici sestavil r. 1902 A. Černý, zúžilo se za 15 let srbské území dolno-

lužické tak, že mezi Mužakowem a Rogowem ustupuje od Nisy obloukem dovnitř až po Bošojce, Dubrawu, Gózd a od západu zase jednak celý kout při Ljubnowu až po Zakazň, Raduš a pak téměř celé území mezi Kalawou, Wětošovem (Vetschau), Chotěbuzí (od dráhy kalavskochotěbuzské), Grodka a Komorova na sever se poněmčilo. Dnes severní část Dolní Lužice odděluje od jižní jenom úzký pás dědin mezi Grodkem a Chotěbuzí po obou stranách Sprévy. Přes to však Tetzner předčasně a nesprávně ve své knize Dolní Lužici označuje jako ostrůvek.

§ 18. Statistika. S tím souvisí, že i počtem Lužičanů stále a valem ubývá. Ještě r. 1880—84 napočítal A. Muka všech Srbů 175.960, kteréžto číslo zjistil, cestuje ode vsi ke vsi. V tom bylo Dolnolužičanů 72.000, Hornolužičanů 103.000. Naproti tomu úřední statistika z roku 1900 uvádí čistých, jednojazyčných Srbů jen 93.032, k čemuž když připočteme $\frac{2}{3}$ dvojjazyčných (15.852), dostaneme úhrnné číslo 108.884. A i když toto číslo opravíme podle odhadu Parczewského, Šwjely a Muky ještě o 40.000 duší výše, dostaneme jen asi 150.000 duší, — číslo pro národ, obklopený se všech stran a roztrhaný německým mořem, příliš nepatrné. A. Černý čítá 156.969. Šwjela za 10 let po Mukovi napočítal v Dolní Lužici o 20.000 slovanských duší méně. Kořen této rychlé germanisace je v hospodářské závislosti Srbů na Němcích, podporované vojenskou službou, školou a německým kázáním; vedle toho v nedostatku intelligence a v úplné izolaci. Energičtější se hájí a drží Horní Lužice s intelektuálním centrem v Budyšině. Ale i tu, v Sasku, ze 297 „vendských“ obcí má podle sčítání r. 1900 slovanskou většinu jen 225 a čistě srbských je jen 7!

Jinak o poměrech lužického kmene speciálních statistických dat nemáme, také ne o emigraci za hranice. Ale

známy jsou srbské osady v Americe (hlavně v Texasu osady Serbin, Giddingswenden, West-Yewa, Warda, Burleson, jejichž příslušníci odešli z vlasti v polovině minulého století a cítí prý dosud srbsky, a dále v Austrálii (v Angersparku u Adelhaidy a v Bethanii u Melbourneu z téže doby).

Vyznáním jsou Srbové z největší části víry luteránské, jen asi 15.000 Srbů hornolužických hlásí se ke katolicismu (bydlí hlavně v okolí Budyšina).

§ 19. *D i f f e r e n c i a c e.* Jakkoliv jsou jen malý národ, nejsou přece Srbové lužičtí jednotní a mezi jazykem Dolní a Horní Lužice existuje tak značný rozdíl, že se prostý lid obou kmenů těžko dorozumívá a že mnozí slavisté jazyky oba kladli vedle sebe jako zvláštní jazyky slovanské; ba dospělo se k dvojímu literárnímu jazyku na základě dialektů sobě nejvíce vzdálených (chotěbuzského a budyšínského) a k dvojí literatuře. Nebezpečí, které pro další vývoj národa leží v této bipartici, je veliké, neboť zvyšuje se i tím, že obě půlky jsou i politicky rozděleny; patří Chotěbuz do pruského Braniborska, Budyšin pak Sasku.

Vedle jazyka liší se přirozeně oba kmeny lužické značně i v ostatním svém domácím bytu, především v kroji. Hranice obou částí běžela podle Muky v staré době od Žaháně (Sagan) na Bobře přes Mužakow, Grodk, Rólany, Kupsk (Mückenberga), Wikow (Elsterwerda) k Bílé hoře (Běla gora — Belgern) na Labi a zůstala na této čáře posud, pokud ovšem jde čára ta dnešní srbskou oblastí.

V.

Čechové a Slováci.

§ 20. Historický úvod. Také Čechové povstali ze západní větve slovanské, a to nejen Čechové vlastní, nýbrž i Slováci, kteří se spravedlivě a s více hledisk mohou sdružovati s nimi v jeden národ, ač je osudy již značně rozdělily a patrně ještě více rozdělí. Obě větve povstaly ze společného pracentra, jež se vedle polského a polabského nalézalo kdesi na severu Sudetských hor, zasahujíc snad i na Moravu; odtud přišli předkové Čechů i Slováků do svých zemí historických. Přišli tedy ze severu, snad pospolu jednou vlnou, snad v dobách různých. Historie o tom neví ničeho a jen archaeologie odvažuje se, předpokládajíc slovanskost, resp. českost t. zv. žárových hrobů lužického typu (srv. výše str. 65.), k úsudku, že se osazení Čech a Moravy stalo už před polovinou I. tisíciletí před Kristem. Kolébka Čechů a Slováků byla tedy severněji, ale vzhledem k archaeologickým závěrům lze konečně říci, že byli do jisté míry v Čechách i na Moravě autochthony. Totéž platí o větvi uherské. Opakuje se sice stále a nověji opět důrazně od dra S. Czambela, že Slováci nepřišli spolu s Čechy, že dřívši odděleně a odjinud (od jihovýchodu), — vše to ve smyslu theorie, podle níž Slováci původem svým nenáleží

k slovanské skupině západní, nýbrž k jižní, — ale theorie tato nemá dostatečné opory ani historické ani filologické. Jazyková příslušnost ukazuje nesporně, že Čechové a Slováci patřili do jedné skupiny spolu s Poláky, Lužickými Srby a Polabany a šířili se ve spojení s nimi.

Čechoslováci, přesešše Sudety a Karpaty, usadili se zprvu na severu Čech, Moravy a Slovenska uherského — níže seděli kmenové gallští, illyrskothráctí, později i němečtí Markomani a Quadové — a odtud po odchodu jinorodců rozšířili se nejen po celém území, v němž dnes sedí, nýbrž i mnohem dále na jih. To platí o Čechách v Čechách a na Moravě i o Slovácích v Uhrách, jejichž velké a mnohé ostrovy ve stolicích Ostrihomské, Peštské, na jihu Těkovské a Novohradské a jiné ještě zprávy staré ukazují, že původní osídlení sahalo mnohem více na jih, kde se mísily s nimi osady původu jihoslovanského (Slovinci a Bulhaři). Na východě nelze starou hranici určit, a vymezování Váhem, Hronem, Teplou nebo Torysou nejsou než hypotheses. Víme jen, že zde nešla tak daleko jako dnes (téměř až k Tise), neboť valná část východních Slováků jsou Rusové poslovenštělí za doby historické. Na severu zasáhli přes hory do Trenčanska, Oravy a Spiše brzy horalé polští. Na severu běžela hranice podél Sudetských hor (jen Šluknovsko a Friedlandsko bylo srbské, t. zv. župa Zagozd); ve Slezsku bylo české Opavsko. Na západě Čechové v stol. VII., kdy počíná jejich historie, písemně doložená, sahalí výběžky svými přes Šumavu i do Bavor a na jihu až po Dunaj, ba místy i za něj. Jak daleko šlo osídlení do staré Pannonie, a seděli-li tam Čechové či spíše předkové Slováků, nelze říci s bezpečností. Podle všeho sahalo aspoň po Blatenské jezero, jak nasvědčují dějiny knížete Pribiny, Kocela a Svatopluka,

Tak jako jiní národové slovanští nebyli ani Češi zprvu jednotní. Na počátku historie víme málo o vnitřních poměrech v Uhrách a na Moravě. Je však pravděpodobno, že hlavní kmenové, kteří tu dnes vystupují: vlastní Čechové, Hanáci, Laši a Slováci s Valachy byli už v té době založeni, zejména o diferenciaci slovenské je to velmi pravděpodobné. Nevíme jen, kam položit starou hranici česko-slovenskou, zda na dolní a střední řeku Moravu, jako chtěl Šafařík, či dále k východu.

Více víme o Čechách, kde se nám v X.-XI. stol. v území mimo pomezí hvozd objevuje řada kmenů, z nichž známe v severní části země od pramenů Oharky k východu Sedličany, Lučany, Lemuze, Děčany, Litoměřice, Pšovany, Charváty (české?), ve středu země Čechy, vedle nich Zličany a na jihu v Budějovicku Důdleby. Z těchto kmenů vynikli brzy početností a silou Čechové a podporování výhodným svým centrálním положem, ovládli kmeny ostatní a splynuli s nimi v jeden celek, na nějž pak přešlo i jméno jejich. Už v IX.—X. století užívá se jména Češi (*Bohemi* ještě dříve) v širším slova smyslu pro všechny výše jmenované kmeny.

Takto zcelený národ, jenž seděl ve středu Evropy neobyčejně příznivě na předělu moře severního a jižního, na horních tocích velkých, důležitých řek a výborně byl chráněn přirozenými hradbami, počal se vyvíjet velmi utěšeně a nadějně. A kdyby nebylo jeho vlastních knížat, kteří brzy vývoji jeho a budoucnosti zadali z pohnutek z části prospěchářských velkou ránu, byla by historie národa českého dopadala jinak a český národ měl by v slovanském světě jiné postavení nežli dnes.

Ranou tou byla německá kolonisace Čech a Moravy. Na jihu Němci podél Dunaje postupovali sami k východu,

zatlačující československé osídlení. To bylo přirozené a nebylo by samo nikdy přineslo vývoji české národnosti velké škody, poněvadž se na Litavě vlna německá brzy zarazila o hráz maďarskou. Více Čechům uškodila kolonisace, kterou do země volala sama česká knížata z rodu Přemyslova, Přemysl Otakar I. (1197—1230), Václav I. (1230 až 1253) a hlavně Přemysl Otakar II. (1253—1278) i jeho nástupci a po jich příkladu šlechta s kněžstvem, zejména kláštery. Ona měla za následek, že brzy český živel uvnitř hranic země české a moravské obemknut byl pásem německých, stále sílících a se množících osad a měst, nejdříve pod Rudohořím a Šumavou a na dolním Labi, pak i na Liberecku, Trutnovsku, Kladsku a pod Jeseníky. A k tomu přistoupila i řada německých osad uvnitř českého kraje. Od XIII. stol. obyvatelstvo Čech a Moravy počalo býti národnostně rozdvojeno.

Territoriálně německý pás nebyl s počátku široký a kompaktní, tvoře se namnoze v houštinách pohraničního hvozdu.

Ve XIV. stol. šlo (podle prof. Sedláčka) národnostní rozhraní v Čechách od Kynžvartu na Žďár, Kralupy, Chomútov (německý), Udlice, Rvenice a Most (od Kralup šly ostrovy k Černoci a okolí Mostu bylo smíšené). Dále šla hranice okolo Duchcova na Chabařovice a na Děčín tak, že okolí Bíliny a Teplice bylo české. Za Děčínem běžela hranice přes Benešov (německý), Kamenici,¹ Cvikov na Jablonné a Rynoltice, přes hřeben Ještědu k pramenům Jizery (okolí Liberce bylo již ve XIV. stol. německé). Dále Němci

¹ Krajina kolem Kamenice, Chřibské, Šluknova, rovněž jako Friedlandsko, Hrádecko byla do počátku XIV. stol. lesem s řídkým obyvatelstvem srbským (sahalo až po Jablonec, Ještěd a řeku Kamenici); ale už koncem XIV. stol. osazena byla Němci.

seděli v horách za Vrchlabím a Hostinným (toto bylo asi smíšené, ale Vrchlabí české), také Pilníkov, Trutnov, Žacléř a Staré Buky byly ve XIV. stol. německé, Starkov český, Broumovsko poněmčeno už ve XIII. stol., v Kladsku šli Němci až po Dušníky; v Orlických horách Olešnice a Rokytnice byly české. Za Ústím bylo asi více Němců, za to za Poličkou a Litomyšlí byli jako dnes. U Německého Brodu byl německý ostrov (také původně u Pelhřimova). Jindř. Hradec byl smíšený, též Budějovice, v okolí bylo však dosti německých vsí. Od Nových Hradů k Cetvinám, Rožmberku a Světlíku bydleli většinou Němci (Kaplice byla smíšená, též Krumlov) a odtud běžela hranice od Chvalšín k Prachaticům (smíšené), k Zablatí, Vimperku (smíšený). Kašperské Hory byly německé, a také vsi od Sušice a Nýrska k horám. Od Nýrska až po české Domažlice šla česká oblast na hranici, Klatovy byly smíšené, Ronšperk, Hostouň, Stráž a Bor byla města česká, Tachov německé. Od Tachova šla hranice kolem Plané (české) k Hánovu, na Teplou, k Bečovu a Bochovu. Podobně bylo s německou oblastí na Moravě a ve Slezsku, jenže vznik její je ještě méně znám. Bezpochyby počala se německá kolonisace zde ještě dříve. V Opavsku původní česká oblast zúžila se podle Praska silně už před XV. stoletím na severozápadě (nejdříve okolí Cukmantlu; Krňovsko propadlo germanisaci po válce třicetileté). Na Moravě počala rovněž v XIII. stol. vznikatí hrazená města většinou německá. Zahájil je markrabě Vladislav I. (1197—1222). Jako nejstarší město připomíná se Bruntál, potom Bzenec, Unčov, v téže době vznikly i Bíteš, Olomouc, Brno a další, v nichž se v průběhu XIII. století vyvinul městský stav většinou německý. Vedle toho setkáváme se i s hromadnou německou kolonizací, na př. 1204 na statcích Johannitů, později na statcích v Tišňově a Bře-

zině, a příkladu toho následovala řada klášterů a biskupů, zejména biskup Bruno (1245—1281), jež zovou největším germanisátorem Moravy. V Těšínsku hranice českopolská byla už ve XIV. stol. asi tam, kde je dnes.

Ani uherské Slovensko nezůstalo ušetřeno německého výboje. Do severní, snad slovenské části Pannonie počala germanisace vnikati už v IX. stol., jak vidíme z řady německých jmen z roku 850 v *Conversio Bagoiaorum et Carantanorum*, a na severu Uher už ve XII. stol. povolali zemští správcové, vládnucí za nezletilého Gézu II. (1141—1161), velké množství Němců do župy Spišské, aby jim tam byli oporou proti stykům velžupy Zvoleňské s říší polskou. Po příkladu této první kolonisace počali se Němci stěhovati, a sice od XIII. stol., od západu do stolice Prešpurské a Nitranské, od jihu do Těkovské a Honfanské (před tím zde není stop po Němcích), a toto stěhování se sílilo se zejména po vpádu tatarském r. 1241, kdy země byla zpustošena a králové potřebovali nových zámožných osadníků (zejména za Bely IV.). Tak se stalo, že podle slov Křižkových koncem XV. a v první polovině XVI. stol. nebylo téměř na Slovensku obce, v níž by nebylo sedělo aspoň několik německých rodin. Středem a oporou německého živlu vedle spišských měst stala se jednota měst báňských v čele s Kremnicí (v pramenech se připomíná nejdříve Krupina r. 1238, Báňská Bystrica r. 1255 a Něm. Pravno r. 1267). To trvalo až do konce XVI. a počátku XVII. století, kdy dva národnostní zákony sněmem přijaté (r. 1563 a 1605) výsady německých měst odstranily a němectví přivedly k úpadku. Od té doby počíná poslovenšťování a pomaďaršťování severouher. Němců (poslovenštily se na př. Pukanec, Nová Baňa, Belá, L'ubietová, značně též Štiavnica a Báňská Bystrica).

Ale vedle vylíčeného vzniku pohraničního německého území v Čechách a na Moravě vidíme, jak od XIII. stol. i jinak německý živel začíná působiti na vnitřní českou oblast, jak zatlačuje domácí řády a slovanský jazyk; němčina nabyla téměř platnosti řeči úřední, němečtí měšťané německých měst nadání přednostmi, výsadami, výhodami proti lidu českému, na dvoře, u šlechty a v městech panovala podle Petra Žitavského němčina tak, že Dalimil už začínal míti strach před záhubou českého jazyka. Počátkem XIV. stol. došlo to tak daleko, že při korunovaci krále Jana r. 1311 většina shromážděného lidu pěla německy a jen menšina po česku!

Za Karla IV. a syna jeho Václava nastal však obrat ve prospěch českého živlu, jehož účastnila se i šlechta a duchovenstvo, všímající si znovu domácího jazyka, a obrat tento dokonaly v XV. stol. rázem boje husitské, které současně s heslem víry vedly se vítězně i za českou národnost a proti Němcům. Němci v městech byli oslabeni nebo docela vyhnáni a český jazyk všude ovládl a z měst se počestily na př. Žatec, Litoměřice, Ústí nad Labem, Králové Dvůr, Jaroměř, Král. Hradec, Něm. Brod, Čáslav, Kutná Hora, Pelhřimov, Sušice, Budějovice, Kaplice (Stříbro a Plzeň byly českými již na konci XIV. století). V tu dobu také v Čechách i na Moravě a ve Slezsku čeština nabývá práva úředního jazyka. Za výhradní jazyk úřední prohlášena byla čeština v Opavsku už r. 1431, v Těšínsku r. 1434, na Moravě r. 1480, v Čechách r. 1495. Vůbec se v průběhu XV. stol. Čechy i Morava rychle počestily, neboť zpevnilo se národní vědomí v oblastech českých a oslabilo se němectví vnitř i v pohraničním pásu —, ale přes to vše trvalého účinku tato velká a slavná doba českého rozmachu a vzpružení přece neměla. Předně byla už současně za XV.

a XVI. století část českého území znovu poněmčována germanizačním vlivem protestantismu a nové dynastie. Potom přišly stálé války a pronásledování, jimiž pustly celé dědiny, zatím co se Němci počali množiti silným přílivem nových kolonistů z Míšně, Voigtlandu, Frank a Falcka. Tak se stalo, že právě za doby, kdy úředně český jazyk v zemi vládl, kdy kvetla česká řeč a literatura, ubylo při tom současně nejvíce českého území!

Potom přišla bitva na Bílé hoře r. 1620 a násilné změny v letech nejbližších, a ty jednak vydaly český lid úplně do rukou dynastie, která vládla německy a absolutisticky, která už r. 1627 zavedla nové zemské zřízení, jež uvedlo němčinu v nebývalou platnost, jednak jej uvrhly do řady nekonečných běd, válek a útrap, jež i počet i jeho vitální sílu a důvěru v sebe oslabily na míru nejnižší a vydávaly jej na pospas stále se množícímu cizincům. Množství rodin, které věrně v srdci chovaly staré národní tradice, stěhovalo se pryč, mnohé pohynuly a mnohé se odnárodnily. Ohromné české statky byly zkonfiskovány a dostaly se do rukou cizozemců. Ovšem také mnoho lepších rodin německých protestantů musilo rovněž ze země.

Tak se stalo, že v XVI.—XVII. stol. němectví znovu a rychle sesílilo a pás německého území se místy rozšířil a upevnil. Zejména Čechové ztratili v této době mnoho na severu: na Žlutickou a Žateckou (ač v samých Žluticích a v Žatci držel se český jazyk až do konce XVII. stol.), dále Postoloprty, Teplice, Ústí, Bílinu, Lovosice (Litoměřice padly teprve v pol. XVIII. stol.), ztratili Č. Dubou, Štětí, Mimoň, Vartemberk. Na severovýchodě ztratili kraj za Roketnicí, Vrchlabím a Hostinným, na západě hlavně kraj u Přimdy, Hostouně, Ronšperka, Horšova Týna, Stráže, Boru, Plané, Bezdržic, Teplé a Toužímě až po Manětín.

Německé území, jak je ve svém cestopisu z r. 1699 – 1701 vylicuje A. Frozýn, blíží se už stavu nynějšímu a totéž platí o Moravě z konce XVII. stol. podle prací Slavíkových. Zde na Moravě se více změnilo jen na severu za posledních 250 let. Poněmčila se na př. města Úsov, Unčov, Zábřeh a Šilperk.

Při tom i u samých Čechů jazyk mateřský a s ním národní vědomí tak rychle zanikaly, potlačovány jsouce úřady a opuštěny od šlechty, intelligence a měšťanstva, že od poloviny stol. XVIII. zbylí vlastencové zoufali nad jeho osudem a budoucností. R. 1790 vyslovil Pelcl obavu, že se za 50 let sotva podaří najít Čecha, r. 1810 napsal Dobrovský Kopitarovi známá slova: „Causa gentis nostrae, nisi deus adjuvet, plane desperata est“. A ještě r. 1827 Jungmann v slabé chvíli posteskl si: „Nám dostalo se býti svědky a pomocníky konečného materštiny zahynutí! . . .“

Ale přes to snažilo se několik mužů — buditelů národa — zachrániti, co se dalo, a dějiny české literatury od polov. XVIII. stol. překrásně nám líčí a ukazují, co dovedl hlouček lidí, nepatrných, ale nadšených, zanícených pro velkou ideu. Povzbuzení novým osvětovým ruchem západní Evropy a osvěžení josefinismem, dovedli vzkřísiti domácí vědecké badání, dovedli probuditi národ, nejdříve tam, kde jazyk byl uchován, v prostém lidu, potom v intelligenci, dovedli jej zpět k vědomí velké minulosti, přítomného života a k uvědomění si velkých cílů budoucích, a český národ, o jehož bytí se před 100 lety pochybovalo, o němž se vládě vídeňské na základě nových reform zaručoval správce školství českého Kindermann ze Schulsteinu, že za 50 let ho již nebude, — stojí dnes uvědoměn a zcelen v kompaktní síle 6¹/₂ millionů a tvoří pevnou hráz, o niž se bez úspěchu rozbíjí příboj německého postupu proti Slovanům. Žel jen,

že osudy politické přerušily spojení a sloučení dalších 2 millionů, sedících v severních Uhrách.

---

§ 21. Hranice národnostní. Kompaktní oblast českého a slovenského národa rozkládá se uvnitř pěti politických administrativních celků: v Rakousku v království českém, markrabství moravském, vévodství slezském, v Uhrách, a cípek i v Slezsku pruském. Národopisná hranice, oddělující Slováky od ostatních Čechů, běží přes Moravu, ale oblast slovenská, pokud je na Moravě, je celým životem tak úzce spojena s českou a tak se s ní stále ještě sblíží, že hranice ta ztrácí význam proti politické moravskoslovenské. Na této, na horách Karpatských, tvoří se mez, která rozděluje již hluboce, a nenastanou-li neočekávané poměry, jednou i na dobro rozdělí původní československou jednotu v jednotky dvě: národ český a slovenský.

Oblast československou díky řadě prací a díky také prudkým národnostním sporům, které planou na celé hranici českoněmecké, známe dobře. Je to vůbec mezi všemi Slovany nejlépe známá národnostní mez slovanská. Počínajíc nejzápadnějším bodem u Nového Postřekova nedaleko Domažlic běží rozhraní české oblasti takto:

Od N. Postřekova obrací se na východ, jde severně od Klenče a Domažlic přes Milaveč k Blížejovu, odkudž obrací se na sever, obemyká hlubokým zářezem do oblasti německé Staňkov, jde od Merklína podél hranic přestického a plzeňského okresu k Nýřanům, za nimiž je v německé oblasti malý český ostrůvek v Sulislavi u Stříbra (Mies), načež se vrací zpět na sever podle Touškova a Všerub na Manětín, pak k východu na Potvorov a Čistou; odtud se

náhle obrací zase na sever a jde nepatrným obloukem západně od Rakovníka přes Senomaty k Ohři mezi Postoloprty a Louny, pak za Ohří k Třebenicům a k Terezínu nad Labem. Na této čáře za Ohří český živel vnikl v poslední době usilovně do průmyslového a uhelného kraje duchcovského, mosteckého a teplického tak, že tvoří v okolí Mostu již řadu ostrovů s českou většinou.¹

Od Litoměřic hranice jde v celku (až na větší záhyby u Lounek, Vetlé) podél pravého břehu Labe k německému Liběchovu sev. od Mělníka, odtud podle Mšena k Bělé pod Bezdězem; nad Bakovem obrací se k severu a běží velkým obloukem podél hranic okresu českodubského nahoru až k Světlé pod Ještědem, vrací se k Jenčovicům u Turnova a jde dále přes Skuhrov k Tannvaldu a k nejsevernější obci české Pasekám u Vysokého. Zde se dotýká mezi Novým Světem a Příchovicemi národnostní čára hranice říšské. Potom nastupuje směrem k Jaroměři sestupný směr na jihovýchod přes německou Rokytnici, Brannou u Vrchlabí, Dolní Kalnou, Borovnici, vrch Zvíčinu ke Králové Dvoru, Dubenci, Jaroměři, vrací se přes Úpici a Kostelec k Polici, odkudž přechází říšskou hranici k Chudobě do Kladska² a vrací se zpět k Náchodu, Novému Hrádku, obemyká Orlické hory až po německou Rokytnici a Jablonné u Kyšperka a jde k něm. Šilperku na hranicích moravských. Na Moravě jde přes Písařov, Bohdíkov, Bludov u něm. Šumperka,

¹ Ovšem jen na základě správného, soukromě provedeného sčítání a ne na základě úředním. Podle mapy Šubertovy je zde 5 ostrovů v okolí Mostu, Duchcova a Bíliny, utvořených 20 obcemi s českou většinou.

² V Kladsku jsou české osady: Stroužné (Strausenei), Něm. Čermná (Tscherbenei), Slané (Schlanei), Chudova (Chudowa), Blažejov (Blasewei), Bukovina (Bukowine), Jakubovice (Jacobowitz), Nouzím (Nauseney), Ostrá Hora (Scharfenberg). Žákec a Březové jsou už silně německé.

k Šumvaldu, Troubelicům, zpět mezi Úsovem a Mohelnicí na Litovel, načež čarou klikatou probíhá dědinami jižně od Unčova, Šternberka, Podštátu, až dostihne u Spálova hranice slezské. Odtud jde mezi Bělolítnem a českými Hranicemi k Bernarticům u Nového Jičína, obemyká Nový Jičín tak, že Hodslavice, Věřovice, Štramberk, Libhošť, Příbor zůstávají české, a vrací se zpět k slezské hranici na Pustějov, Studénku a Košátka. Od Klimkovic na Opavsku běží kolem Bilovce přes Lubojaty, Slatinu, Lukavec, Jančí, Větrkovice, Vendelín, Lhotku, Litultovice, Hlavnice k Neplachovicům na pruských hranicích.

Od říšské hranice přestupuje zde české rozhraní do pruského Slezska, tvoříc tam podle mapy Langhansovy ostrov kačerský, složený ze 4 obcí a oddělený od kompaktního českého kouta, jenž jde od Oldřišova (sev. Kateřinek) až k Velkým Petrovicům u Ratibora a odtud podél ř. Ciny vedle polského území (viz výše str. 51.) k Bohumínu. Malý ostrov český je ještě u Bavorova (Bauerwitz).

Od Bohumína a Mor. Ostravy jde rozhraní svrchu již vytčeným (srv. str. 50.) sporným pásmem pomíšených obcí českopolských přes Morávku k hoře Súlovu v Karpatech a dále, máme-li zření k výše vzpomenutému významu uherské hranice, po hřbetu Karpat a zemské hranici moravské (s výjimkou Hodonína) až po stok Moravy s Dyjí. Za vtokem Dyje překročuje tuto řeku, zabírajíc obce Poštornou, Hlohovec a Novou Ves u Valčic (Feldsberg) – Havranov a Cáhnov české většiny již nemají – ale pak se vrací do Moravy, běží přes Podivín, Vel. Pavlovice, Šakvice, obemyká Hustopeč k Vranovicům, Ivani, jde přes Přibice, Hrušovany, Židlochovice, Blučinu, Dol. Kounice k Něm. Kynicům nad Miroslaví a pak přes Výmyslice, Hor. Dunařovice, Tvořihráz ke Kuchařovicům nad Znojmem. Odtud

jde rozhraní klikatou čarou směrem severozápadním přes Štítary k Dačicům, Markvarci, na Kumžák v Čechách, přes Střížovice, Něm. Olešnou zachází k Jindřichovu Hradci, jenž už vlastně od německého území odtrhuje něm. ostrov radouňský. Za Jindř. Hradcem jde rozhraní přes Políkno a Lasenici k zemské hranici (za níž jsou jen české menšiny), pak po ní až ku výtoku Lužnice, za ní jde kolem Kaplice, Krumlova k Netolicům, odtud přes vrch Vrata k Prachaticům a přes Vimperk, Innergefild, Sušice, Tešov, Čachrov, Nemelkov, N. Kdyni, Kubici a Trhanov k Postřekovu.

V této české oblasti jsou však ještě větší ostrovy německé tyto: budějovský, zabírající řadu obcí v okolí Budějovic (Němci zde silně upadají), jihlavský, v okolí Jihlavy od Stonařova na Moravě na jihu až po Jilemník u Něm. Brodu na severu, brněnský (na jih od Brna přes Modřice a Žilohovice k českému Rajhradu), rousinovský a vyškovský, olomoucký (na jih od Olomouce až po Hněvotín a Nemilany), konický (mezi Konicemi a Štěpánovem) a největší, nejnebezpečnější ostrov v okolí něm. Lanškrouna, Mohelnice, Mor. Třebové, Svitav a Březové, obklopený českými městy: Poličkou, Litomyšlí, Č. Třebovou, Ústím nad Orlicí, Kyšperkem, Lošticemi a Jevíčkem. Většinou německá jsou ještě města Mor. Krumlov a Hodonín.¹

České ostrovy mimo vymezenou oblast jsou ještě, ale už jen slabě osazené, v okrese čistějovském v Dolních Rakousích, pak v pruském Slezsku obce Husinec a Poděbrady u Střelína (Strehlen), obce Velký a Malý Tábor a Čermín u Sycova (Gr.-Wartenberg), Bedřichův Hradec (Friedrichsgrätz), Petrův Hradec (Petersgrätz) u Opolí.

¹ Brno mělo r. 1900 38.365 Čechů a 68.702 Němců, v Olomouci byl poměr 6798 : 13.982, v Jihlavě 4228 : 19.765, v Znojme 1854 : 14.014, v Hodoníně 3987 : 4976, v Krumlově 879 : 1233, v Zábřehu 761 : 2206.

Vedle toho však je mnoho Čechů (na 385.000) ve Vídni, dosti i v Linci, Pešti (4100), v Berlíně (r. 1900-1813), v Drážďanech (3188), v Lipsku (1381), Svitavech (823), Kamenici (629), české osady byly i v Haliči v hejtm. žolkiewském, jsou dosud v Banátě uherském (v Krašovské stolici Šumice, Helena, Weitzenried-Gerník, Rovensko, Schnellersruhe, Eibenthal, Ogradina) a v Krušici u Bílé Cerkve (s více než 9000 Čechy), dále v požežské, belovarské, virovitické a ogulinské župě Chorvatska-Slavonska (hlavně v obcích Čazma, Garešnica, Grubišno polje, Končanica, Daruvar, Punitovci a j.). Zde jich poslední statistika napočítla 31.588 (přišli hlavně v letech 1880 – 90). Množství osad se jménem Csehi v Uhrách ukazuje na bývalé kolonie české. Také osady povstaly v XV. stol. v Gemeru a Malohontě jsou už poslovenštěny. Kolonie česká u Voitsburgu ve Štýrsku, která přišla v letech čtyřicátých minulého století od Sušice, je už poněmčena.

V Rusku v gub. volyňské vznikaly české osady od r. 1868 v újezdě dubenském, rovenském, luckém, žitomířském, ostrožském a vladiměřském (největší osady jsou Hlinsko—Глинскъ, Zdolbunovo, Kupičevo), pak v Krymu (Bohemka a Čechohrad) a u Novorossijska Kyrilovka, Metodějovka a Glěbovka (také z r. 1868), v Polsku (Kučov, Zelov, Lodž) a jinde. Všech v Rusku napočteno bylo 50.385 a z nich 55% (27.670) ve volyňské gubernii, v lodžském újezdě 4978, v Podkavkazí 3360. V Bulharsku jsou české kolonie ve Vojvodovu a Brzšljanici poblíže Plěvna.

Mimo to množství Čechů se usadilo ve Spojených Státech severoamerických, nejvíce v státu Illinois, pak v Jowě, Minnesotě, Nebrasce, New Yorku, Ohio, Texasu a Wisconsinu, v celku asi $1\frac{1}{2}$ milionu. Na Novém Zeelandě je blíž Aucklandu německočeská osada Puhoj (asi s 800 Čechy).

§ 22. Slovenská oblast v Uhrách je nyní dosti dobře známa a jde od Devínské Nové Vsi při vtoku Moravy do Dunaje, podél Moravy a zemské hranice moravské i haličské, s výjimkou obcí, za polské pokládaných v Trenčansku, Oravě a Spiši (srv. výše str. 53), až po Stropkov na severu Zemplína, ač ovšem ve Spiši, Šaryši a Zemplíně je prorvána řadou drobných ruských ostrovů, hlavně v okolí Kežmarku, Staré Lubovně, Bardijova, Stropkova při Popradu, horní Toplé, Ondavě, jež zde vyčítati nelze. Od Stropkova běží hranice přes Brežnici, Turiany, Dzapolovce, Hrabovec, Papín na Sninu, odtud kolem Poruby na V. Remety v stol. užhorodské a dále přes Podhorodie, Koňuš, Hutu (nejvýchodnější slovenská obec), Nemecké u Užhorodu, Bežovce, Čiernopole, Tegeni, Stretavku, Slavkovce, Petrikovce, Ujlak, Kazmír, Kužmice, Hanisku, Rudno, Hnilec, Kropachy, odtud celkem rovnou čarou přes Štilbach, Betliar vedle Rožňavy (Gemer), na Štítník, Šivetice, Brusník, Melegheď, Čerenčany (vedle Rimavské Soboty), Keresztúr, vedle Lučence na Luboreč, Zombor, Sklabinou, Hrušov, Merovce, Cankov, vedle Levic na St. Tekov, Vráble a Komjatice, odkudž vybíhá velký a široký slovenský výběžek až k Novým Zámkům na Žitvě. Od Komjatic běží hranice přes Urmín, Močonok, Šoporni na Galantu, Fedýmeš, Šarfiji, Chorv. Grob, Čeklýs, Ivánku, Prešpurk a Devínskou Novou Ves.

Uvnitř má značnější ostrovy německé u Něm. Pravna v stol. nitranské a turčanské, u Kremnice (stol. turčanská a tekovská), v Dobšíně (Gemer) a v Spiši (v okolí Kežmarku a Gelnice) a menší ještě ruské, polské a maďarské (hlavně mezi Vráblemi a Nitrou na sever a v Abauji na západě Košic). Za to jsou hojné slovenské ostrovy ještě ve vnitřních a jižních Uhrách, a to hlavně v stolicích ostřihomské a peštské (v okolí Svatého Kříže a Pomáze); pak se množ-

ství ostrůvků táhne z Novohradu od Ďarmot do stolice peštské až po Kerepeš a Piliš (vše to jsou zbytky bývalého území slovenského). V boršodské stolici jsou ostrovy v okolí Miškovce, v zemplínské u Nového Mesta, v sabolčské byla Niredháza. Menší ostrůvky jsou ještě v prešpurské, biharské, silažské, komárenské, vesprímské, bělehradské, gemerské, abaujtorňanské, berežské stolici. Největší slovenské kolonie soustředily se však na jihu, a to jednak v stol. bekešské (Čaba, Komloš, Sarvaš), v báčské (Selenča, Lališ, Pivnica, Hložany, Kysáč, Kulpín, Kerestúr, Kocura¹ a největší Petrovec), v Čanadu (Bánhedeš, Pitvaroš, Nađlak) a v torontálské (Šándor, Kovačica, Padiná, Hajdušica, Lizika, Aradác a jiné).

V Slavonii je čistě slovenskou osadou Stará Pazová a v Srěmu jest jich hojně kolem Iloku, Šidu a Zemuně, Punitovci ve virovitické župě jsou zpola československé.

Nověji došly zprávy o tom, že se tvoří osada evangel. Slováků v Bulharsku u Mitropolije blíže Plěvna.

Ostatně největším slovenským městem je sama Pešť, kde jich načítala statistika 25.000, (ale je jich tam více než dvakrát tolik). Podobně žije ještě mnoho Slováků ve Vídni (přes 50.000). Největší emigrace směřuje však poslední dobu do různých měst Spojených Států severní Ameriky.

§ 23. Statistika. Úřední sčítání příslušníků českého národa v německých končinách Čech, Moravy, Slezska, ve Vídni (rovněž jako Slováků v Uhrách) dalo se často na úkor české národnosti tím, že nemorálním nátlakem nuceni

¹ O příslušnost jazykovou Slováků v Kerestúru a Kocuře byl poslední dobu spor mezi Vl. Hnaťukem, jenž je čítal za Rusy, a Frant. Pastrnkem, A. Sobolevským, J. Polívkou, S. Czambelem, kteří je právem mají za Slováky ze stol. zemplínské a šaryšské.

byli lidé odvislí místo české řeči mateřské a rodinné udávati německý jazyk obcovací. Proto při výpočtu síly českého národa bude vždy nutna značná korektura výsledků úředních.

Rakouská statistika shledala r. 1900 Čechů	5,955.397 ¹
V Německé říši čítáno Čechů a Moravanů	
(číslo nelze přesně určit, srv. výše, str. 55.)	115.000
V Uhrách napočteno Slováků	2,019 641
V Uhrách odhadují Čechů	50.000
V Americe odhadují Čechů a Slováků nej-	
méně na	800.000
V Rusku (r. 1897 napočteno 50.385)	55.000
V ostatní Evropě	20.000
	9,015.038

Počet ten dlužno podle hodnověrných odhadů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zvýšiti o 2—300.000, ve Vídni aspoň o 2—300.000, v Uhrách Slováků o 150 až 200.000 ², ale zde zase záhodno odečísti Poláky a Rusy za Slováky čítané. Je také možno, že jich bude v Americe o nějaký stotisíc více. T. Čapek odhaduje tam Čechů a J. Páříčka Slováků po půl millionu.

Tím bychom dostali jako maximální odhad Čechů se Slováky pro rok 1900 téměř o million více, tedy skoro 10 millionů, minimum asi 9·5 millionů (i když odečteme 100.000 Poláků a Rusů, čítaných za Slováky), z čehož by připadalo na vlastní Čechy přes 7 millionů a na Slováky uherské

¹ Z toho v Čechách 3,930.093, na Moravě 1,727.270, ve Slezsku 146.265, v Dolních Rakousích 132.968, v čemž zahrnuta Vídeň se 102.712 Čechy. Ale Čechů a Slováků ve Vídni odhadl A. Štěpánek na 385.000. Oficiálně bylo ve Vídni napočteno r. 1890 — 5·3⁹/₁₀, roku 1900 — 6·9⁰/₁₀ Čechů.

² R. 1905 napočteno bylo Slováků v Uhrách 2,076.520.

vysoko přes 2 milliony (asi 2,600.000). Dodávám ještě, že Čechové ve své oblasti, až na výše uvedené ostrovy, sedí poměrně čistě, naproti tomu Slováci mají dosti živlů pomadarštěných. Nejčistší stolicí slovenskou je oravská (94·7‰ Slováků), pak trenčanská (92·7), liptovská (92·5) a zvolenská (89·3).

Další poměry statistické jsou tyto:

V číselném poměru obou pohlaví shledáváme u Čechů v Předlitavsku poměr 1000 : 1056 — tedy značný přebytek žen. O Slovácích přesného čísla nemáme. Ale podle komitátů soudíc, v nichž sedí Slováci, ukazuje nám uherská statistika vesměs více žen než mužů, na př. v 11 stolicích západních a středních poměr 1000 : 1062 (civilního obyvatelstva, 1050 s vojskem), ve východních poměr 1000 ku 1097 (1078).

Pokud se týče poměrů, vztahujících se k věku individua, lze sice u Čechů proti ostatním Slovanům předlitavským v poslední době pozorovati menší plodnost, ale za to dosahování vyššího stáří, tedy prodlužování věku. Počet mladých individuí do 20 let je menší, podnormální (45·7‰), počet starců nad normálem Rakouska (15·6‰ od 50 let). Ženatých, resp. vdaných je 36·5‰, počet to velmi veliký (v Rakousku jen Rusíni mají číslo větší). Přirozený vzrůst obyvatelstva na základě plodnosti obnášel v ryze českých okresech Čech roku 1881—1890 9·58, roku 1891—1900 9·9 (u Němců 6·64 a 9·67), v průměru tedy ročně 0·97‰ —, přírost tedy značně stojící pod průměrem jiných národů. I jinak absolutní přírůstek činil u Čechů pouze 8·82‰ za r. 1890—1900, kdežto přirozený přírost Rakouska byl v téže době 11‰ a absolutní 9·4‰. Počet porodů českých (dětí živě narozených) obnášel za tutéž dobu 34·6‰, tedy ročně 3·46‰, počet úmrtí 2·47‰. Není tedy správná

legenda o velké plodnosti Čechů, zejména ne proti sousedním Němcům, jichž se rodilo v Čechách za r. 1890 až 1900 36·3 na 100 obyvatelů. Plodnosti české ubylo proti německé (ani dříve nebyla o mnoho větší), ač zase u Němců v Čechách umírá více dětí a počet dítek nemanželských je vyšší.¹ Také u Slováků jsou poměry plodnosti podle úřední statistiky jiné, než jak tradice rozpráví. Počet porodů u Maďarů je vyšší nežli u Slováků a také počet sňatků na Dolní zemi vyšší než v horských chudých krajích slovenských (Stodola). Zjev patrně zde souvisí s blahobytem. Také úmrtnost dítek je u Slováků velká a souvisí s toužé příčinou. V celku podle dat E. Stodoly příbytek porodů roku 1900 proti počtu obyvatelstva r. 1869, tedy za 30 let,

¹ Zde pro zajímavost připomínáme, že v Cislajtánii, srovnáme-li sčítání od r. 1851 do r. 1900, Slovanů v celku stále přibývá a Němců ubývá. Zajímavou tabulku sestavil T. Živanský, označující tyto procentuální poměry, jež ovšem přijímati dlužno s náležitou rezervou:

	R. 1851	1857	1880	1890	1900
Čechů	22·74	24·39	23·77	23·32	23·23
Poláků	11·45	11·77	14·86	15·84	16·59
Rusínů	13·84	12·64	12·80	13·23	13·19
Slovinců	6·10	6·01	5·23	5·01	4·65
Srbochorvatů	3·05	2·92	2·59	2·75	2·78
Slovanů úhrnem	57·18	57·73	59·25	60·15	60·44%
Němců	36·12	34·71	36·75	36·05	35·78%

V Translajtánii jsou poměry tyto (inclus. Chorvatska) podle Živanského :

	1851	1880	1890	1900
Maďarů	36·5	41·2	42·8	45·4
Srbochorvatů	16·4	15·0	15·1	14·2
Slováků	13·2	12·0	11·0	10·5
Rusínů	3·4	2·3	2·2	2·2
Rumunů	17·0	15·4	14·9	14·5
Němců	10·3	12·5	12·1	11·1

Zde tedy Slovanů (i Němců) ubývá.

obnášel v slovenských stolicích Uher jen 28⁰/₀, u Maďarů proti tomu 34⁰/₀. A přírůstek u Slováků do valné míry ještě pohlcuje emigrace.

Poměry emigrační jsou nepříznivé Čechům i Slovákům. U Čechů vidíme jednak stálé, hospodářskými příčinami vedené stěhování do sousedních německých středisk průmyslových, hlavně do Vídně, kde národnostně snadno upadají — protichůdný německý proud do českých krajín je nepatrný — a vedle toho stále ještě dosti silné stěhování do ciziny (z Čech za posledního desetiletí 70—90.000), vedle něhož opět pohyb imigrační nemá žádného významu. Před lety seslabovalo stěhování do Ameriky velice český živel v Čechách a na Moravě. Dnes je slabší u Čechů, ale za to silné u Slováků, a to v tak povážlivé míře, že hlavně tím vysvětliti dlužno pomalý vzrůst slovenského národa v Uhrách, jenž dosahoval mezi vším obyvatelstvem Translajtanie r. 1851 ještě 13·2⁰/₀, r. 1880 12⁰/₀, r. 1890 — 11⁰/₀ a r. 1900 jenom 10·5⁰/₀! V posledních 30 letech XIX. století emigrovalo podle výpočtů E. Stodoly ze 12 slovenských stolic na 307.000 lidí, hlavně do Ameriky, a tu není divu, že od r. 1850 do 1900 celkový vzrůst Maďarů byl 80⁰/₀ (v tom ovšem jsou zahrnuty i uměle pomadžarštěné národnosti asi v obnosu 25⁰/₀), t. j. 1·6⁰/₀ roč. a Slováků za tutéž dobu jen 32·6⁰/₀, t. j. 0·66⁰/₀ ročně!

Krásný úspěch, nejkrásnější mezi všemi Slovany, vykazuje česká národnost, posuzujeme-li stupeň všeobecného vzdělání na základě měřítka gramotnosti. Tu Čechové stojí přede všemi slovanskými národy, ba i před Němci v říši rakouské, neboť podle statistiky úřední bylo mezi Čechy gramotných (lidí znalých čtení a psaní) 93·77⁰/₀, kdežto u Němců 91·84⁰/₀, Slovinců 68·53, Poláků rakouských 47·52⁰/₀, Srbů a Chorvatů 24·80⁰/₀ a Rusínů pouze 21·87⁰/₀.

V Uhrách je poměr tento: V západních, čistě slovenských stolicích, je analfabetů (od 6 let stáří) 32⁰/₀, v středních, pomíšených Maďary a Rusy, 42⁰/₀.

Jinak je národnost česká, pokud se povolání týče, tak rozvrstvena, že ze 100 osob přísluší povoláním k zemědělství 43·1, průmyslu 36·5, k obchodu a dopravě 9·3, k veřejným službám 11·1⁰/₀. Je tu tedy značná tendence k průmyslové práci, v níž v Rakousku předstihují Čechy pouze Němci s 38⁰/₀; jinak je český národ většinou stále ještě zemědělský, ale stojí už hluboko pod rakouskými Poláky (65⁰/₀), Slovinci (75⁰/₀), Srbochorvaty (87⁰/₀) a Rusíny (93⁰/₀).

Ve věcech víry Čechové z největší části jsou katolíci. Jeť u nich katolíků 96·5⁰/₀, evangelíků jen 2·4⁰/₀. U Slováků v Uhrách je národ nábožensky více rozdělen, ač i tam je katolíků mnohem více nežli protestantů. Čítajíť 70·2⁰/₀ katolíků římských, 5·3⁰/₀ uniatů a 23⁰/₀ protestantů augšpurského vyznání. Židů přiznalo se v Čechách k Čechům 50.080, na Moravě 6792. Oproti tomu v obou zemích ohlásilo se jich za Němce 74.782 (v Čechách 40.521, na Moravě 34.261). V Uhrách žije téměř desetina Židů celého světa (skoro 17⁰/₀ evropských) a rozmnožují se nad ostatní národnosti (14·8⁰/₀₀). Hlásí se téměř vesměs k Maďarům.

V celku vidno z dějin a z číselných národnostních poměrů československých, že Čechové zprvu mnohem více ztráceli nežli nabývali. Tento nepříznivý poměr se nyní zastavil a rozmachem českého uvědomění a nadšenou součinností celého národa postavila se německému výboji pevná hráz. Něco je ještě neodvratně určeno ke ztrátě, zejména naší nešťastnou „menštinovou“ politikou posledních 20 let, ale to se zase jinde nahradí. Nejnebezpečnějším místem zůstává hranice na severní Moravě, kde nyní Němci napínají síly, aby spojili své kompaktní území s velkými ostrovy

lanškrounským, zábřežským, olomouckým a odtud odřízli českou oblast od moravské.¹ Zde musí národ český nejvíce přiložit ruce k dílu a obraně.

Nutno sílit český živel na hranici, stavěti proti německým penězům český kapitál, proti německé škole školu českou, proti útočnosti národní uvědomění. Nutno dále sílit český živel hospodářsky i fysicky zlepšováním blahobytu a zvyšováním intelligence. Potom se Čechové nemusí báti o svou národnost. V průměru jsou přece jen přesuny na hranici ve prospěch Němců za posledních 50 let tak nepatrné, že by to trvalo staletí, aby byly znatelné a citelné.² Už sami Němci uznávají, aspoň ti rozumní, že Čechy germanisovati nelze. Jen šovéní s tím počítají, zejména ti, kteří z Německa dívají se na český „Querriegel“ a volají, že musí býti odstraněn, aby se Německu uvolnil postup k Jaderskému moři. Ale i ti se mýlí, jako se přepočítali oni, kdož se domnívali, že bude lze odnárodniti Poláky v říši pruské.

Hůře je Slovákům v Uhrách, zbaveným všech politických práv, tím hůře, že jim po příkladu Pruska hrozí státní akce vyvlastňovací. Ale i oni drží se celkem ve svých

¹ Jinak je vzrůst Čechů na Moravě proti Němcům příznivý. Český přirost obnášel v posledním desetiletí 8·49%, u Němců jen 1·96%. I v území německém Čechů přibýlo (o 1·10%), kdežto v českém Němců ubylo o 0·50% (Boháč). Nejhorší pro Čechy poměry vykazuje okolí Moravské Ostravy, kde procento našeho lidu silně ubývá.

² Horší je to, že český kraj v Čechách uvnitř se vylidňuje odchodem Čechů do německého (na Moravě se více vylidňuje německý). Ze 100 obyvatel v Čechách žilo v okresích většinou německých r. 1890 — 33·46%, r. 1900 už 34·61%. V tomto desetiletí přibýlo dětí jen německy mluvících v německých okresích 8·10%, v českých okresích dětí česky mluvících pouze 4·8% (Boháč). Příčinou toho je převaha německého průmyslu, který odvádí Čechy do německých krajín.

hranicích proti Maďarům — ústup je jen mírný ve středu hranic — a kdyby nebylo silné maďarisace uvnitř národa, ve vyšších jeho vrstvách, a neméně silné emigrace, — lid sám by se udržel, tím spíše, že při všem trudu stále si assimiluje živel polský na severu a ruský na východě slovenského území. Když jsem nakreslil podle úředních dat z r. 1900 svou národopisnou mapu Slováků, ohradili se Rusové proti poměrům, které na úkor živlu ruského a na prospěch slovenského vykazovala úřední statistika na východě Slovenska. Ukázalo se, že postup Slováků není vskutku tak náhlý, jak se v této statistice objevil, ale přece existuje. Celé východní Slovensko je vlastně poslovenštělá Rus a process pokračuje dále.

§ 24. *Differenciace.* Z původní *differenciace* kmenové nezachovalo se v Čechách nic výraznějšího. Vše se vyrovnalo během doby v jednotu a pokud uvnitř zůstávaly oblasti tělesně, jazykově a etnograficky (na př. krojově) odlišené, i ty v poslední době zanikly až na malé zbytky. Nová civilisace od poloviny XIX. stol., škola, všeobecná branná povinnost a podobné faktory valem to stírají. Jen na Moravě je zachována větší rozrůzněnost vnitřní a vnější, ale i ta se blíží k svému zániku.

V Čechách tři pásy hlavních českých dialektů: jihozápadní, střední a severovýchodní nemají tak silných příznaků, aby vystupovaly i na venek určitěji. Za to menší okrsky v nich, pokud vedle dialektu i jinak zejména krojově se zachovaly, tvoří ostrovy národopisně zajímavé a mají také zvláštní jména od sousedů daná. Tak ještě do nedávna určitěji vystupoval okrsek plzeňský na západě (Zálesí, Podlesí) a na východě Litomyšlsko s orlickým dialektem a dosud na jihovýchodě odlišují se Blafáci (od

blat — jezer mezi Soběslaví a Třeboní) a na jihozápadě v Šumavě nejsvráznější český kmen Chodů, jenž seděl původně od Domažlic až k Tachovu, dnes, kdy část kolem Tachova a Přimdy je poněmčena, jen poblíže Domažlic. Za typ českého sedláka platí dosud lidé z Podřipska.

Svráznost Chodů dala podnět různým teoriím o jejich původu. Už Pavel Stránský, později Rüffer, Wenzig, Erben, Grabowski se domnívali, že jsou to Poláci, kolonizovaní Břetislavem I. Ale v dialektu chodském není stopy po polštině. Jinak se zachovalost Chodů vysvětluje zapadlým krajem horským, tradicemi a privilegii, kterými byli jakožto strážcové pomezí od králů českých nadáni (už ve XIV. stol.).

Více kmenové svráznosti zachováno je na Moravě. Zde můžeme dobře rozlišit čtyři oblasti kmenové, a to nejen jazykově, nýbrž i pomocí jiných příznaků tělesných i národopisných, hlavně kroje; a co více, národ sám rozlišení toto cítí a upotřebuje. Nejlepším a vlastně dosud jediným spolehlivým a známým základem jest dialekt, v druhé řadě národní kraj. Jiné rozlišovací příznaky vědeckěji zpracovány nejsou.

Na tomto základě vidíme, že předně zasahá na Moravu z Čech oblast č i s t ě č e s k á při vysočině Českomoravské, jejíž hranice počíná na výběžku poličském Olešnici a jde přes Štěpánov, Radostín, Měřín, Opatov, Předín, Starou Říši, Novou Říši, Želetavu, Kynice, Budkov k Pulici u Bítova, kde ústí do kraje německého.

Na severovýchodě Moravy a v Slezsku sedí Laši (kraj sluje Lašsko), zaujímající Opavsko a český pruh Těšínska (srv. výše str. 50) a na Moravě klín země s městy Příborem, Brušperkem, Mor. Ostravou, Místkem a Frýdlantem až po okolí Suchdolu, Nového Jičína, Štamberka

a Frenštátu. Jména Laši není však užíváno v lidu obecně (vedle něho vystupuje i název Valaši a lokální jména Horalé, Kozlovjané, Chlebovjané, Dulani a pod.)¹ Dialekt lašský nese silné stopy vlivu polského.

Kmen Valachů a sice vlastní Valaši sedí na jihu od Lachů v širokém okolí Vsetína tak, že hranice běží od Štítné na ř. Vlárě přes Vlachovice, H. Újezd, Zádveřice, Fryšták, Rusavu u Hostýna, Rajnochovice, Loučku, Branky, Lešnou, Krásno, Val. Meziříčí, Rožnov a V. Karlovice. Zevně se připojují ještě přechodné oblasti na severu (kol Nov. Jičína, Hranic, Kelče) a na jihu (u Zlína). Jazykově náleží Valaši vlastně k Slovákům, ale lid je od nich přesně odlišuje a také krojem se liší. Je to lid původu čistě slovenského, na nějž přešlo jen jméno rumunských Valachů, kteří se se svými stády a se svým pastýřským hospodářstvím (i nomenklaturou) dostali v XI.—XIII. stol. až do Malých Karpat a zde v lidu zanikli.

Nejoriginálnějším kmenem jsou moravští Slováci, původem totožní se Slováky uherskými, ale dnes celým bytem a jazykově již tak odchylní, že na Moravě jen úzký pruh 18 osad při Karpatech zachovává uherský ráz (t. zv. Kopaničáři, Horňáci). U Slováků moravských drží se ještě národní kroj v plné nádheře a v takové pestrosti, že J. Klvaňa rozeznává 28 skupin krojově od sebe odchylných. Čistí Slováci zaujímají jihovýchodní cíp Moravy od Vlárý přes Vlachovice, Pozlovice, Březolupy, Babice k řece Moravě, jež tvoří pak záp. hranici až po Rohatec, odkudž se hranice čistě slovenské oblasti vrací zpět na sever přes Vracov, Mistřín, Šardice, Čejč, Čejkovice, Bílovice, Podivín k Břeclavě (zde slují Podlužáci), tak že řeka Mo-

¹ Jména Horáci, Zahoráci, Podhoráci vystupují ostatně na Moravě u všech kmenů.

rava je zde zase hranicí východní. Za Dyjí patří sem ještě 3 poslovenštělé bývalé chorvatské vsi v okrese valčickém (Feldsberg): Nová Ves, Hlohovec a Poštorná. Tato čistá slovenská oblast obepiata jest pásem přechodním (t. zvanými *Doláky*), táhnoucím se od Čejkovic a Hustopeče kolem Kyjova, Bzence, Buchlovic, Napajedel, Kvasic a Malenovic k Zlínu. Hranice krojová, stanovená Klvaňou, běží však jinak: od Hrozenkova přes Bánov k Napajedlům, odtud na Koryčany, Hustopeč, Podivín (vynechává Bojkovsko a Luhačovsko pro valašský kroj).

Vše, co vybývá uvnitř Moravy po odnětí těchto oblastí, patří podle Bartoše kmeni *Hanáků*, jenž proti sanguinicko-cholerickým Slovákům znám je v lidové tradici svou bodrou flegmaticností. Vlastní jádro Hanáků sedí na řece Hané mezi Vyškovem, Hulínem, Přerovem, Olomoucem a Prostějovem. Podle kroje dělili se Hanáci na žluté a červené (podle barvy koženek), a červení mimo to na Baňáky při řece Hané (středisko Vyškov), Blatáky při Blatě (Prostějov), Zabečáky na levém břehu Bečvy (Holešov) a Moravčiky při Moravě (Kroměříž). Žlutí byli vklíněni mezi řekou Hanou a Blatu.

Oblast uherských Slováků lze roztrřidovati pouze v theorii, a to dialektologicky na oblast západní (na Nitře a Váhu), střední (na Hronu, horním Váhu) a východní od hranic Gemeru a Liptova na východ. Tuto mnozí mají jen za poslovenštělé Rusy, a je faktum, že na celé východní hranici slovenské v stol. spišské, šaryšské, zemplínské a užhorodské ruské obce se postupně stále poslovenšťují (srv. výše str. 93). Známejší skupinou jsou zde na př. t. zv. Sotáci v stolici zemplínské, jejichž jméno, odvozené od výslovnosti tázacího zájmena *co*, nemá však pranic co činiti se starými Satagy Jordanisovými. Podobná jména

lokální jsou Magurani ve Spiši, Trpáci u Niredházy. Jinak mezi lokálními oblastmi Slováků uherských nejtypičtější je originální Detva (ve stol. zvolenská), v jejímž lidu (Detvanci) Maďar O. Hermann hledal původ cizí hercegovský, ovšem nesprávně. Starší národopisy a po nich i novější knihy uvádějí jako zvláštní kmenové typy slovenské ještě t. zv. šefraníky, olejkáry, dráteníky, sklenkáry a pod. Jsou to však jen zvláštní typy potulných obchodníků, kteří se rozcházejí po Evropě od drahých let, a ne typy kmenové. Ale ovšem jednotlivé druhy těchto obchodníků vycházely do světa z určitých krajů, na př. dráteníci jen z horní části stolice trenčanské (z obcí Vysoká, Makov, Rovné, Zakopčie, Čaca, Krásno), olejkáři a šefraníci ze stol. turčanské. Na Moravě podobným světoběžným typem jsou míškáři od Bojkovic.

Daleko větší význam než toto lokální rozrůznění kmenové má pro český národ odlišení a oddalování celé větve uherskoslovenské, jež, majíc své kořeny již v dávné minulosti a zevně zpečetěno trvalým oddělením politickým uherských Slováků od koruny české roku 1031, — přes mnohé styky a mnohé pokusy sbližovací pokračuje neúprosně dále, a nestane-li se něco velkého, neočekávaného, dospěje jednou k úplnému rozštěpení národa původně jednotného na národy dva, český a slovenský.

Po dlouhou dobu, po staletí Čechové a uher. Slováci, ač byli nářečím, krojem a zvyky rozlišení a žili pod různými pány v různých politických celcích, necítili této různosti, neuvědomovali si jí, naopak literární představitelé obou větví uznávali jednotu a radovali se z ní. Jsou sice právě v nové době podnikány pokusy, které mají dokázati, že Slováci byli původně vůbec nečeského, jinoslovanského původu, že jen během doby na svém povrchu hlavně vlivem církevní literatury české byli počestěni, a že tudíž

snahy divergenční nové doby nejsou než návratem k staré samostatnosti (tak S. Czambel, srv. str. 71.). Ale tento výklad stavu dnešního není dostatečně doložen. Zůstává platno, že Slováci a Čechové tvořili původně národopisnou i jazykovou jednotu, třebaš dialekticky differencovanou, která asi současně obsadila kraj na jihu Sudet a na jihu Karpat. Ale potom tím, že společná oblast rozdělena byla Karpaty na dvě části, z nichž jedna měla slučující centrum na západě, druhá na východě, a že tyto geografické podmínky nutně daly podnět k vytvoření dvou různých politických celků, jejichž přirozené pojítka — totiž Dunaj — dostalo se do rukou Němců, nastalo od r. 1031 trvalé politické oddělení Čech a Moravy na jedné, uherské Slovače na druhé straně. A toto oddělení nedovedly již napravití sebe užší literární a církevní styky. V lidu se vnitřní diferenciace jazyková a bytová stále prohlubovala a ve vyšších vrstvách nastupovaly idey odchylné, idey příslušnosti k jiné koruně, k jiné vlasti, plány po jiné samostatné budoucnosti. Prvního výrazu došlo to r. 1787 a znovu v letech čtyřicátých XIX. stol. odtržením literatury slovenské od české. Od té doby musí Čechové počítati s tendencí, která národní jednotu československou, ostatně i před tím vždy jen ceny theoretické, zaměnití chce za jednoty dvě, blízké sice, ale samostatné, a Slovákům vykázati v pořadí slovanských národů vedle Čechů místo zvláštní.

Půda k tomu je již historií, vnitřní diferenciací a různými politickými cíli dosti připravena. Je-li to ku prospěchu slovenské budoucnosti, je však těžko a dnes předčasno rozhodovati. Zatím nezbývá než uznati a ctíti slovenskou individualitu a snažiti se, aby při ní a přes ni zachovali si uherští Slováci vědomí, že je nutna vzájemná opora a jednota aspoň kulturní.

Pokud se týče tělesného rázu, Čechové podle nových badání jsou charakterisováni střední výškou tělesnou (průměrně 169·2 cm, u žen 157·3 cm), proporcionálním vzrůstem, značnou kapacitou lebeční, zakulacenou lebkou (průměrný index lebeční 83·3), oválním obličejem středních rozměrů jak v celku, tak v jednotlivých částech, převážně hnědým aneb tmavohnědým vlasem a většinou světlýma očima.

Převážná krátkolebost patrna jest z toho, že mezi lebami z českých kostnic se vyskytuje 1% subdolichocefalních, 13·5% mesocefalních, 56·5% subbrachycefalních a 29·0% brachy- a ultrabrachycefalních lebek. Patrnější místní rozdíly nebylo lze dosud dokázat.

Vzhledem k barvě očí nalezeno bylo při školní statistice r. 1880 provedené 38·17% modrookých, 30·86% šedo-
okých (dohromady 69·03% světlookých) a 30·78% hnědo-
okých, podle barvy vlasů pak 44·04% plavovlasých a 55·77%
hnědo- a černovlasých. Světlý typ (modré oči a plavé vlasy)
mělo v Čechách 18·3%, na Moravě 15·9%, hnědý typ
(hnědé oči a hnědé nebo černé vlasy) v Čechách 23·4%,
na Moravě 23·6%. Jinak během vzrůstu nastává ještě přiměřené ztemnění, jak vidno ze statistiky opatřené pro Národopisnou výstavu československou r. 1895. Tehdy bylo u dospělých nalezeno 75% temnovlasých.

Z toho, co uvedeno, vidíme, že typ českého lidu není té doby jednotný. Tato okolnost jest ještě více nápadná, přihlédneme-li k místnímu rozšíření jednotlivých znaků, zvláště komplexe. Kdežto se světlý typ (modré oči a světlé vlasy) vyskytuje v středu Čech a Moravy jen do 14%, jest na Českomoravské vysočině zastoupen už 20--25% a dosahuje v některých pohraničních (převážně německých)

okresích na severozápadu českém přes 30‰. Naopak zase nacházíme hnědého typu v krajích prve jmenovaných 20—25‰, ba v Podřipsku a v Podbrdsku i přes 25‰, ale na Českomoravské vysočině místy (okresy Pelhřimov Třebíč) jen 11—15‰.

VI. Slovinci.

§ 25. Historický úvod. Slovinci jsou severozápadní částí jižního Slovanstva a zbytkem mohutné kdysi větve, zvané Slované,¹ která obsadila počátkem středověku krajiny mezi pannonským ohybem Dunaje a Adriatickým mořem, pronikajíc při tom na západě hluboko do zemí alpských.

Kdy se předkové Slovinců po prvé objevili na této půdě, nevíme. První, ale ne zcela jisté stopy ukazovaly by, že vnikání jich přes Dunaj k Blatnu a Sávě počalo se již v době Kristově. Ale bezpečně tento vstup dosud ani historicky ani archaeologicky doložiti nelze. Stále se opakující theorie o autochthonismu Slovanů v Alpách nemají podstaty; zde seděli před Kristem zbytkové Ligurů, kmenové illyrští, rhaetští, gallští a zbytky starých plemen anarijských. Na jisto však, od konce VI. stol. počínajíc, kraj se Slovany naplnil. R. 551 Jordanis o nich ještě neví, neboť vede hranici Slovanů od Visly k dolní Drávě, ale r. 595 bojoval již Thassilo bavorský se Slovany kdesi u Korutan a od roku 600 čteme, že ohrožovali Italii. Nejvíce se Slovanům uvolnil

¹ Sclaueni, Stlauieni, Σκλαβηνοί, Σθλαυηνοί nejstarších pramenů. Jméno Slovinci, slovinsky Slované, Slovenka, něm. Slowenen vešlo v užívání v době znovuzrození. Jinak u Němců hojně bylo rozšířeno a dosud tkví na řadě topografických názvů jméno Winden—Windisch.

příchod po odtazení Langobardů do Italie r. 568. V době prvního intensivního obsazení kraj, v němž se předkové Slovinců usadili, byl značně rozsáhlý, ale nebyl všude hustě a jenom Slovany osazen. Na východě a severu byl v celku hranicí Dunaj (ač místy asi přestupoval kmen československý i na pravý břeh), na západě čára, jdoucí od Lince přes Wels na Travně, Dachstein, Radstättské Taury, V. Zvon, Třípanskou horu (Dreiherrenspitze) a odtud přes východní cíp Tyrol (Iselthal a Pusterthal) až po Innichen a k Videmu.

Zaujímal tedy jižní polovinu Dolních Rakous, celé Štýrsko, Korutany, Krajinu, Gorici s Gradiškou, lienzský cíp Tyrol (vých. Pusterthal), salcburský Lungau a jihových. část Horních Rakous. Dosvědčuje to i nomenklatura topografická i historické označení kraje názvy „Sclavinia“ i řada přímých zpráv o slovanských osadách. Uvnitř území tohoto uvádějí prameny některé staré kmeny, jako Dulěby, Suselce, Stodorany, vedle kolonií chorvatských.

V první době svého historického života přišli Slovinci pod těžké jho avarské, z něhož je však osvobodil Samo (623—658). Za to neodolali útokům Němců, vycházejících z Bavor. Zprvu sice vidíme i zde odpor, ale ten byl brzy ochromen, slovinští vévodové stávají se bavorskými vasaly (od r. 745, definitivně od r. 772), později poddanými Franků (od r. 788) a Furlanska, a jako následek toho všeho dostavila se brzy systematická kolonisace německá a spojená s tím germanisace Slovanů; největší úlohu při tom měla církev, podnikajíc jednak z biskupství salcburského, jednak z Aquileje (hranicí diecése byla Dráva od r. 811) křesťení, spojené častěji s germanisací. Slovanská diecese velkomoravská neměla trvání a vlivu.

Od VIII. st. počali alpští Slované, kteří před tím místy postoupili ještě za hranice výše udané, ustupovati, zejména na severu mezi Karantanii (Korutany) a Dunajem, ve vlastní t. zv. Vých. Marce. Zde na severu německá kolonisace zejména se silně uchytila při Dunaji, pak na Litavě a Muře, v Korutanech v kraji u Celovce a horní Drávy (jinak po této řece postoupila jen málo), dále v kraji u Blatna, a nebýti příchodu Maďarů a porážky bavorské r. 907, bylo by německví zajalo jistě celou Pannonii a uspíšilo germanisační proces Podráví. Hranice německá nebyla by dnes na horní Rábě, ale na dolní Sávě! To Maďaři zamezili, ale ovšem slovanství pannonské až na malé zbytky podlehl během doby zase jim. Ostatně rychlost, s jakou alpské kraje byly germanisovány, dá se vysvětliti i tím, že Slovanů v severních alpských krajinách Vých. Marky nikdy mnoho nebylo, že žili v odloučených osadách a jistě už od počátku pomíšení s osadami německými.

Když Pribina zakládal v Pannonii kostely, jež světil solnohradský arcibiskup Liuftram, čteme v seznamu přítomných vladyk z r. 850 vedle 15 slovanských už 15 německých jmen a dovídáme se o řadě osad s německými jmény. Slovanství zde silné a kompaktní tedy nebylo a není divu, že nám poslední zbytky Slovanů v Rakousích zanikají už ve XII. a XIII. století. Kompaktně seděli patrně jen na jihu v Karantanii a Karnii, tam, kde se udrželi podnes.

§ 26. Hranice území. Dnes slovinské území zaujímá předně celou oblast vévodství kraňského (mimo německý ostrov hočevský), sever Istrie, Gorici, videmský cíp Friaulska, jihovýchodní část Korutan, jižní Štyrsko a malou část západních Uher (v stolici železné a zalažské).

Hranice národnostní běží, počínajíc pobřežím mořským nad Terstem, od Divina (Duino), vedle Montfalcone, Gra-

dišky, záp. od Gorice na Kormin (Cormons), odtud přechází do Itálie zabírajíc na Videmsku (Udine) kraj na východ od Čedadu, Tarcenta, Resie a vrací se k říš. hranici u Kaninu, od níž běží až k Potablu (Pontafel, Pontebba). Odtud jde k Sv. Mohoru (S. Hermagor) na Zile, dále přes horu Dobrač k ústí Zily do Drávy u Běláku (Villach), jenž sám je většinou německý. Zde přestupuje Drávu a běží mezi Osojským (Ossiach) a Vrbským jezerem (Wörther-See) přes Kostanje (Köstenberg), Blatograd (Moosburg), Karnský grad na Gosposvetsko pole skoro úplně již poněmčené, dále přestoupivši Kerku jde na Djekše (Diex), Kerčanje pod Svinskými Alpami (Grentschach), Grebinj (Griffen), Rudu (Ruden), Led (Eis, Eisenberg), Labod (Lavamünd, poněmčilý), vedle zněmčilé Soboty na Pernice, Sv. Jernej, Sv. Pankracij k něm. Arveži (Arnfels). Odtud šířilo se ještě před 50 lety území slovinské na Vrhovce, Ernož (Ehrenhausen) na Muře a po řece až po Oboky (Obegg), ale dnes je kraj jižně té čáry zněmčen a hranice jde přes Kaplji, Pesnicu, Kljanec, Špičnik, Cršak a kolem Kresnice k Svečanům. Rovněž jest poněmčen i pravý břeh Mury od Svečan k Radgoně a hraničnou slovinskou obcí je tu dnes Marija Sněžna, pak horní tok Ščavnice a obec Plitvički Vrh (Plitvica je německá), za níž hranice pod německou Radgonou přechází Drávu, a jde přes Potrnu, Zenkovce a Gorici do Uher. Zde běží zprvu po říšské hranici až po obec Serdici, odkud obrací se směrem na německý Sv. Gothard na Rábě, dosahujíc Ráby u Dolního Saniku (Alsószölnök) a Slov. Vsi (Tótfalu). Potom se vrací na jih a jde přes Bergelin (Balázsfalu), Šalovce (Sal), Křiževce (Tótkeresztúr), Berkevce (Berkeháza), Falkovce (Úrdomb), Lahomerje (Lahomér), Bükovnici (Bakonak), Strelec, Vel. Palinu (Nagypalina) na západ od Lendvy; u Gorn. Bystrice přechází Muru a nechávajíc

v levo chorvatské obce Čestjanec, Strigovo a Mihaljevec, vstupuje na Drávu, jde kus zpět po ní až ku vtoku Pesnice a běží dále podél politické hranice Chorvatska, Štýrska a Krajiny, tvořené z části Sotlou, přítokem Sávy, z části horní Kulpou, až k hranici krajinskoistrijské. Zde pod Sněžníkem národnostní čára odchyluje se na jih do Istrie a sice podle Czoerniga a Rešetara po čáru Klana, Sušak, Lisac, Rupa, Jelšane, Velo Brdo, Račice, Podgrad (Castelnuovo), Obrov, Skadančina, Vrhpolje, Miheli, Klanac, Presnica, Podgorje, Zazid, Rakitović, Dvori, Sočerga, Trebeše až k řídce Dragonji, odkudž podél pobřeží (s výjimkou měst pobřežních) vrací se k Terstu a kolem Terstu k Občině a Barcole. Z filologického hlediska čítají se někdy i obyvatelé západních chorvat. stolic (varaždínské a záhřebské) k Slovincům. Ve sčítání chorvatském r. 1900, kde se Slovinci ještě zvláště uvádějí, přihlásilo se jich však v Chorvatsku jen 17.342, a to ponejvíce ve stol. varaždínské a záhřebské. Nicméně tito Slovinci sedí jen roztroušeně mezi obyvatelstvem chorvatským. Osada s větším počtem Slovinců není v statistice uvedena žádná.

Mimo tuto celkovou oblast, protrhanou silněji jen na severozáp. cípu, existuje ještě oddělený ostrůvek slovinský v Uhrách v stol. šomoďské, a to v Tarani (Tarany, blízko Mury, na jih od Šomodi), kde r. 1900 napočítli 1597 Slovinců vedle 764 Maďarů (úřední mapa Baloghova ho nemá). Rovněž jsou malé ostrůvky slovinské uvnitř Istrie. Naproti tomu vidíme zase uvnitř oblasti celkové na severu a východě mnohé ostrůvky německé, a na jihu v okolí Hočevje (Gottschee) velký ostrov, sestávající z velké řady německých osad.

Také severní slovinská hranice, podobně jako východní v Uhrách, je dnes v plném rozkladu. Zde poslední dobu

Němci v Korutanech a Štýrsku, ovládající úřady a školy, tak postupují, že Slovinců, hlavně v oblasti korutanské, silně ubývá. V Korutanech roku 1890 přihlásilo se Slovinců 101.050, ale r. 1900 už jen 90.495 a Slovinci se obávají, že zde příští generace bude germanisována. Ve Štýrsku, kde r. 1850 bylo napočteno 642.194 Němců proti 363.750 Slovincům (tedy více než třetině), bylo r. 1900 úředně napočteno 902.343 Němců a 409.521 Slovinců, takže za 50 let Němců přibýlo 40·5%, Slovinců jen 12·5%. A třeba nejsou čísla úřední spolehlivá (viz dále), je silný úbytek nepopíratelný. Slovinců ve všech zemích mimo Krajinu stále ubývá. Srv. také výše na str. 89. uvedené tabulky vzrůstu rakouských národností, které ukazují r. 1851 Slovinců 6·10%, r. 1880 — 5·23, r. 1890 — 5·01 a r. 1900 jenom 4·65!

Nejvíce ohrožena zůstává hranice korutanská a štýrská mezi Arveží a Radgonou, kde Slovinci stále a rapidně ustupují na jih, držíce se jenom v horách. V Uhrách se zase kvapem maďarisují, zejména v stolici Železné. Ostatně i v samé Krajině přibývá Slovinců jen málo. Srv. následující odstavec.

§ 27. Statistika. Vedle Lužických Srbů jsou Slovinci nejmenším slovanským národem a také v těžkém svém položení, jsouce na jedné straně úporně tísněni Němci, s druhé Italy a s třetí Maďary, ztrácejí poměrně nejvíce, resp. vzrůst jejich je relativně nepatrný. V Rakousku bylo jich r. 1880 napočteno 1,140.304, r. 1890 1,176.672 a r. 1900 jen 1,192.780; v Uhrách jich r. 1890 napočtli v západních stolicích 94.993 (v Chorvatsku a Slavonii 20.987), r. 1900 už jich statistika zvláště ani nečítala. Přírůstek Slovinců činil v celém Rakousku jen 1·37%, kdežto jinak přibýlo lidí v říši 9·40%.

V celku čítám pro r. 1900 Slovinců:

v Rakousku	1,192.780
v Itálii ¹	35.000
v Uhrách s Chorvatskem (podle Klímy)	102.000
v Americe (podle Valjavce)	100.000
v ostatních zemích	20.000
	1,449.780

Trstenjak jich napočítal (čítaje níže Uhry) 1,416.580, St. Klíma 1,444.364. Ovšem i naše číslo bude vyžadovati korektury v počtu Slovinců v Cislajtánii.

V Korutanech jich odhadují znalci asi o 40.000 více, než napočítla statistika. A v Terstu s okolím, kde jich statistika r. 1900 napočítla jenom 16% proti 77% Italů, bylo r. 1907 odevzdáno pro slovinské kandidáty (jeden i zvítězil) více slovinských než italských hlasů. V celku smíme jistě počet Slovinců stanoviti okrouhle na 1½ milionu duší.

Přes tento neveliký počet netřeba se Slovincům obávat úplného zániku, proto že mají aspoň jedno politické území ve svých rukou (Krajinu), dovedou-li jen sesílití náležitě v lidu národní vědomí a zvýšiti ještě více jeho vzdělání. Položení jejich je pro Slovany nad míru důležité, zabraňujíc Němcům spojení Adrie se Severním mořem.

Pokud se vzdělání týče, Slovinci stojí v Rakousku před Poláky, Rusy i Srbochorvaty, majíce jen 23·9% analfabetů, resp. 68·5% lidí znalých čtení i psaní. Ostatní data statistická jsou stručně tato: Poměr pohlaví u Slovinců vykazuje 1032 žen na 1000 mužů (v Krajině samé 1098:1000). Věkové třídění ukazuje u Slovinců menší počet mladých (45·8% do 20 let) a vyšší stáří (18·9% od 50 let);

¹ Tak podle novějšího odhadu Trinkova a Musoniova. Úřední sčítání našlo jich kolem 30.000 v 5734 rodinách.

ženatých, resp. vdaných je 32·2‰ (pod normál). Pokud se přírůstku týče, překvapuje v poslední statistice pramalé procento přírostu v Krajině, neboť za celých 10 let (1890 až 1900) činil jen 1·84‰ (r. 1880—1890 jen 3·7‰) proti celému absolutnímu přírostu Rakouska ve výši 9·44‰.¹ A na Slovinci samé připadá ještě méně, totiž 1·37‰! Vidíme tedy silné zadržení vývoje, zaviněné z části odnárodněním, stěhováním do ciziny, z části i nesprávným sčítáním. Pokud konfesse se týče, Slovinci jsou téměř výhradně katolíci. V Krajině bylo r. 1900 katolíků 99·7‰, a srovnáme-li konfessi s národností, vypadne u Slovinců katolíků 99·9‰, tedy téměř plných 100‰. Podle zaměstnání věnuje se 75·4‰ zemědělství, 13·4‰ průmyslu, 3·5‰ obchodu a 7·7‰ službě veřejné.

§ 28. Differenciace. Jazykově jsou sice Slovinci dosti differencováni, ale differenciace tato nejví se hluboko. Pro rozlišení jednotlivých národnostních skupin národ užívá ponejvíce jen geografických jmen, a to buď podle politických hranic: Kranjci, Primorci, Korošci, Goričani, Štajerci, anebo ještě lokálnějších podle orografických a hydrografických poměrů jednotlivých zemí. V Štýrsku sedí Pohorjanci, Murski a Dravski Poljanci, Haložani, v Krajině Gorenjci, Dolenjci, Notranjci (Kraševci, Pivčani, Vipavci), lišící se mezi sebou i nářečím. Severně od Mury jest zajímavý typ Prekmurců (od „Prekmurje“). Na severozápadě Istrie až po Dragonji žijící Šavrini neboli Brežani jsou podle Rešetara ještě čistí Slovinci, tak i Berkini na severu Istrie. Za to Fučkové, sousedící k jihu v okolí města Buzetu (Pinguento), jsou

¹ V Krajině přibýlo od r. 1891—1900 přirozeně 8·35‰, ale poněvadž ubylo vystěhováním 6·51‰, zbývá skutečný přírost jen 1·84‰.

kajkavští a Čićové čakavští Chorvaté. Také Beli Kranjci, zvaní od bílého šatu a sedící mezi Hočevjem a ř. Kulpou v okrese černemblském, jsou už kajkavského nářečí.

Jinak zmínku o Kajkavcích za hranicemi Krajiny, ač je část filologů jazykově přičleňuje k Slovincům, odkládáme do stati následující proto, že se sami pokládají za Chorvaty a za hranicemi vévodství kraňského už vůbec nikdo Slovinců neuznává.

Nejzajímavější a relativně nejvíce obadána pracemi Baudouina de Courtenay je větev slovinská, která sedí ve videmském Furlansku, totiž t. zv. Resjané; promíšení jsou krví srbochorvatskou (a snad i jinou), čímž se stalo, že jazyk jejich přes nepatrný počet duší není jednotný a rozpadá se na 4 dialekty. Tito friulští Slované sedí v 8 čistě slovinských obcích okresu St. Pietro (Šempeter), ve 3 čistých a několika smíšených osadách okr. Tarcento (Tarčet), Cividale (Čedad), Gemona (Humin) a v okr. Moggio (Možnica) v čistě slovinské obci Resia (Rezija). Baudouin de Courtenay Slovany v okrese gemonském a tarcenském má za Srbochorvaty, v Staré Goře, v Cividale za vlastní Slovince, lid v okrese svatopetrském za míšence Chorvatů a Slovinců, a vlastní Resjany za kmen, povstalý smíšením nějakých Anarijců se zvláštní slovanskou větví.

VII.

Chorvati a Srbové.

§ 29. Historický úvod. Chorvati a Srbové povstali vedle Slovinců a Bulharů z jihoslovanské větve a tvořili z počátku jazykový celek, jež teprve doba historická rozdvojila na dvě části, na dva národy, srbský a chorvatský; oba dnes, ač jsou si vědomi blízké příbuznosti s druhým, hájí své národní samostatnosti.

Byly sice už odedávna rozdíly mezi pozdější srbskou a mezi pozdější chorvatskou částí původní jednoty, ale tyto staré rozdíly nebyly hluboké; byly to rozdíly v nářečí, různá kmenová organisace, oddělená koncentrace a pod. Byla tu prostě na počátku řada kmenů, náležící jedné skupině jazykové, uvnitř nepatrně dialekticky differencované, která se současně posunovala ze své severní kolébky při Karpatech k Dunaji a přes Dunaj na Drávu, na Sávu a dále na Balkán; a teprve když se zde kmenové rozsadili na ploše rozsáhlé, geograficky značně rozčleněné, když balkánské hory a těžko přístupné kraje oddělily kmen od kmene, když vznikly z této geografické polohy různé státotvorné koncentrace, a když jiné zbytky starých národů zde, jiné tam se s nimi mísily, – vidíme, jak se počínala vytvářovati na severozápadě nových sídel oblast chorvatská (v širším slova smyslu), ohraničená v X. stol. mořem až po

Cetini, pak řekou Kulpou a Drávou – na východě v Bosně je hranice její nejistá -- a oblast srbská v širším slova smyslu, zahrnující vše, co sedělo od Chorvatů na východ až po Šarplaninu a kraj na řece Moravě. K ní čítá současný hlavní zpravodaj Konstantin Porfyrogennetos i přímořské kmeny na jihu mezi řekou Cetiní, Pivou, Skadrem a Dračem, ale ti původně asi k vlastním Srbům nepatřili. Kdy Srbochorvaté toto své historické území zaujali, nevíme. Jednotlivé rody, snad i kmeny pronikly přes Dunaj dříve, ale celkové osídlení nespadá před V.—VI. století. Na jisto však nepřišli, jak byzantská tradice Konstantinova hlásá, teprve v VII. st. (c. 630—640) za císaře Heraklia, nýbrž nalézali se už v proudu ostatního Slovanstva, které se posu-
novalo v V.—VI. stol. na poloostrov balkánský.

Historie Srbochorvatů nesla se hned od počátku dvojím směrem, založena jsouc ve dvojím rázu zeměpisné polohy sídel. Kmenové severozápadní, sedící ve výhodných podmínkách při moři, sloučili se nejdříve ve větší politickou moc (snad už v VII. stol., hlavně však v IX.—X. stol.) v níž počali nový, samostatný politický život, zachovávající při tom staré kmenové jméno Chorvatů — původu jinak neznámého a dosud bezpečně nevysvětleného. Kmenové jižní a východní, sedící v jádru svém vzdáleni moře, v ne-
schůdném a hornatém vnitrozemí, došli k samostatnému politickému vystoupení později, teprve v X.—XI. stol., a našli své středisko a vládu zase v kmeni Srbů, sedícím původně na řekách Taře, Limu a Ibru (nejdříve se objevuje jméno „Cpóuja“ na staré Rašce), jehož jméno rozšířilo se později na vnitrozemský celek, odlišený od jednoty chorvatské. Tento dvojí politický život šel potom stále vedle sebe, ba častěji i proti sobě, více divergentním nežli konvergentním směrem, a politická rozluka se utvrdila,

a také centrum jejich ustoupilo nejdříve do Kruševce, pak do Smedereva. A když Turci učinili r. 1459 konec srbské a r. 1463 bosenské říši, počali se stěhovati Srbové v zástupch na levý břeh Dunaje a Sávy. Už okolo r. 1481 máme zprávu, že se z okolí Kruševce vystěhovalo na 50.000 Srbů, a to se opakovalo několikrát během XVI.—XVIII. stol., zejména po bitvě u Vídně r. 1683 a po míru Karloveckém r. 1699, kdy se Turci na dobro musili zřítí Uher a Sedmihrad. Rakousku srbská kolonisace byla ovšem vítána a vídeňská vláda neváhala slibovati svobody a privilegie, z nichž však potom málo došlo splnění.¹

Na počátku XV. st. setkáváme se se srbskými osadami na ostrově Čepelu, a brzy potom tvoří se silné osady v Srěmu, Báčce, Torontálu a Temeši. Nejvíce Srbů do Srěmu, Báčky a do okolních zemí přesídlilo se však r. 1690 pod vedením Arsena III. Černojeviče, patriarchy pečského (praví se, na 80.000 lidí ze širokého okolí Peče) a podobně r. 1737 pod vedením Arsenija Jovanoviče. Také ve Štýrsku povstaly v polovici XVI. stol. srbské kolonie u Ptuje. Tím vším se přirozeně původní slovanské osídlení Starého Srbska tak oslabilo, že se půda jeho stala vítaným útlukem pro Arnauty (Albance), a my můžeme ještě dnes sledovati, jak se do starosrbské vlasti zařezává od jihu stále ostřejší alban-ský klín, jak proniká staré srdce Srbska, Kosovo pole, zasahuje již i v samé srbské království. Kosovo pole zve se dnes Arnautluk a podle zpráv Nušičových je na něm jen málo osad, kde Arnautů není, a nescíslně osad je bez Srbů, ač jména jich jsou srbská. Tři čtvrti obyvatelstva jsou poalbanštělí Srbové. Před lety vnikli Arnauti

¹ Proto nastaly později opět secesse Srbů z rakouské říše, hlavně r. 1750 a 1752, kdy jich mnoho tisíc odešlo do jižní Rusi a usadilo se při Dněpru v t. zv. Nové Srbii (viz dále str. 121).

i do samého Srbska k řece Toplici, Jablanici a Moravě; po válce r. 1878 odešli a kraj byl znovu Srby kolonizován. R. 1900 napočteno bylo v Srbsku Arnautů jen 2151 a téměř všichni v okruhu vranjském, kde je však vedle nich 205.000 Srbů.

Tento přesun srbské národnosti z jihu na sever byl hlavním výsledkem tureckých válek a Srbsko teprve v nové době cítí, jak mnoho ztratilo a jak málo nabylo, neboť právě Novipazarsko a Kosovo jsou klíčem k jejich budoucnosti. A albanský postup je životní otázkou Srbska.

V balkánské oblasti srbské bylo mimo to mnoho vnitřních emigrací mezi různými končinami, jejichž základy vyložil nedávno J. Cvijić. Passivní zemí v tomto ohledu bylo Srbsko, aktivní zejména Hercegovina, Černá Hora a část Makedonie.

Jako Srbové na jihozápadě ustupují Albancům, tak zase na severovýchodě Rumunům. To vidíme nejen v uherském Banátě, kde řada rumunských osad ukazuje jména srbská, ale i v samém království Srbském, kde do kouta Dunaje mezi Milanovcem a Zaječarem pronikli Rumuni kompaktně, a kde se nepodařilo je absorbovati. Ba oni prý zde podle věrohodných zpráv vlastně sílí (Rešetar), třebas oficiální statistika počet jejich na venek umenšuje. R. 1900 udává jich 89.873; ale mimo to je ještě 32.556 duší s jazykem srbským i rumunským. Naproti těmto ztrátám možno jako důležitý úspěch srbo-chorvatského rozvoje uvést slavisaci Dalmacie, která na celém pobřeží byla původně romanská. Poslovanění její nenastalo hned po příchodu Slovanů, nýbrž bylo teprve výsledkem dlouhého, pomalého procesu, jenž Romany z části poslovanil, z části přinutil k odstěhování. Teprve v XVII. století vymizeli zde staří Romani (slov. Vlasi) a jen zbytky jejich staré řeči

udržely se ve způsobu t. zv. tajné řeči v Krku (Veglia) až do konce XIX. století. V XV.—XVI. stol. byl už Split i Dubrovník slovanský. Za tureckých válek, za nichž ostatně pobřeží se silně vytlidnilo a znovu bylo kolonisováno, dostaly se v XVI. stol. z okolí Zadru slovanské kolonie přes moře Adriatické i do jižní Italie, kde se posud udržují v kraji molisském (viz dále).

Na východní hranici Srbska dlouho byl pás mezi Moravou, Timokem a Pirotom rázu přechodného, spojující čistou oblast srbskou na západě s Bulhary na východě, pás, jehožto původní národní příslušnost k jedné nebo druhé straně stále je předmětem naukových sporů. Bylo tam i mnoho bulharských imigrací. Od té doby však, co jej politicky a kulturně ovládli Srbové, nelze ho více oddělovati z oblasti národa srbského. Něco podobného počíná se i na jihu, v té části tureckého území, jež nese historické jméno Starého Srbska (O. Broch).

§ 30. Hranice území. Srbochorvaté sedí dnes politicky rozděleni na řadu států. Chorvaté náleží zcela do říše Rakousko-uherské, a to tak, že zaujímají především slovanskou část Istrie a Přímoří, části Dalmacie a Bosny, celé Chorvatsko a mimo to sedí porůznu i v západ. Uhrách a v Slavonii. Srbové v jádru svém sedí na poloostrově Balkánském v samostatném Srbském království, v Bosně-Hercegovině anektované Rakouskem a v části Dalmacie, v samostatném knížectví Černé Hory, v severních částech tureckých vilajetů skaderského a skoplanského, na severu v Slavonii a po velkých ostrovech i v jižních Uhrách.

Pro tuto rozlohu, jejíž hranice na jihu, východu je velmi málo známa a na severu přechází v roztrhaný pás ostrovů, lze jen nesnadno vymeziti geografickou čarou oblast srbochorvatskou a ještě nesnadněji uvnitř jí vésti

hranici, jež odděluje Srby od Chorvatů. Pokud to lze stanovit, vypadá hranice takto: Od říčky Dragonje a chorvatského města Buzetu (ital. Pinguente), kde se stýkají Chorvaté kajkavského a čakavského nářečí se Slovinci a Italy (srv. str. 105 a dále str. 132), běží hranice na jih opodál západního pobřeží Istrie přes Beram (Vermo) až skoro k samé Rovinji (Rovigno), k Vodnjanu (Dignano) a k Pulji (Pola), pod níž na jižním cípu Istrie počíná se pobřeží slovanské; na něm běží hranice až po Ulcín event. Bojanu, výtok jezera Skaderského. Vyňato je jen několik větších, hlavně Italy osazených míst (Labin — Albona, Rěka — Fiume, Zader — Zara). Šibenik, Trogir, Split jsou slovanské. Také ostrovy quarnerské jsou slovanské až na jednotlivá města na Krku, Čresu, Pagu, Visu, Hvaru a Korčule.

Od Ulcína nebo Bojany přestupuje čára dělící Srby od Albanců střed jezera Skaderského a běží jižně od hranice Černé Hory přes Sutorman, Vilu, Gusinje, Plavu na blízko Peći (Ipek), odkudž jde dále pod Djakovici, Prizrenem k Šardaghu, Černé Hoře (Karadaghu) a k Vranji na ř. Moravě,¹ ačkoliv, jak jsme už vyložili, zde v Novi-

¹ Srbové, kteří Tetovsko, Skopalsko, Kumanovsko uznávají za kraj srbský, vedou ovšem hranici srbské řeči přes Šardagh aspoň k Tetovu, Skopli, Kratovu a někteří dále i ku Küstendilu, Radomiru, Iskreci, Berkovci, Belogradčiku, Kule a Bregovu (na př. Belić na své nové mapě). Milan Rešetar vede jižní hranici od Ulcínu podle černohorského pomezí (jen okolí Plavy a Gusinje jsou smíšený), podél severoalbanských Alp ku stoku obou Drinů. Východní hranici vede, máme-li zření k čistým Srbům štokavského dialektu, od Jaňeva v Staré Srbiji ke stoku obou Morav u Stalače, dále podél horského hřebene Bukovik — Rtaň — Tupižnica k Zaječaru a Timokem k Dunaji. Po politickém pomezí srbsko-bulharském vedu dnes hranici národa srbského z toho důvodu, že jazykové odchylky pásu vranjskopirotského, které jinak jeví silné příznaky, spojující jej s bulharštinou, vyváženy jsou poměry politickými, které vy-

pazarsku a na Kosově poli albanský živel tak sesílil, že proniká do oblasti srbské na sever až k čáře Prepolje — Sjenica — Novipazar — Mitrovice. Od Vranje běží dnes srbská hranice na Pirot a na sever Zaječaru, odkudž přes Homoljskou planinu směřuje k Dunaji. U Dolního Mila-
novce přechází Dunaj a vstupuje u Svinice do nížiny dolno-
uherské, kde běží nejdříve podél Dunaje k St. Moldavě, u níž se obrací k severu. Dále však není možno vésti hra-
nici čarou, poněvadž tu Srbové a Chorvaté nesedí již pohromadě, nýbrž v řadě velkých i menších ostrovů plní-
cích jižní část stotice krašovsko-severínské, celou temešskou
torontálskou, jižní část Báčky, východ stolice haraňské, jih šomoďské, západ železné, šoproňské a mošoňské.
V celku lze říci, že v jižních Uhrách zejména kraj mezi Bílou Církví (Fehértemplom), Vršcem, Vingou, Temešvárem, Aradem, Segedínem, Suboticou a Somborem je silně srbský. Hranice kompaktního srbského území, pokud je mohu za-
chytiti, běží tu od St. Moldavy přes obce: Krušica, Subo-
tica, Izbiště, Ulma, Dolovo, Crepaja, Dobrica, Rudna, Srb. Modoš, Srb. Boka, Srb. Neuzina, Bokoš, Orlovac, Perlez, V. Bečkerek, Melenci, Čurug, Nadalj, Turja, Sv. Tomáš (Sentomaš), Osove, Despot, Sv. Ivan, Paraga, Tovarišová, Deronje, Vajska a Sonta při Dunaji. Od této oblasti oddě-
lena je řada ostrovů, především velký ostrov v torontálské stol. na východ od Zenty (až po V. Kikindu) a několik menších v téže stolici na jih od Nadlaku, ostrov krašo-
vanský v stol. krašovské, menší ostrovy v temešské na sever od Vršce a na východě Temešváru, v Báčce v okolí Somboru, v stol. peštské (při Dunaji v okrese Ráczekeve a zlomky v okrese pomázském na sever od Pešti) a za tvářejí na západní straně pomezí Srby, na východní Bulhary bez ohledu na jazykové rozdíly nebo shody.

Dunajem v stol. baraňské ostrovy mezi Moháčem a Siklošem. Zde však počíná se již území chorvatské, a to nejdříve několika ostrovy seskupenými v německé a maďarské oblasti mezi Pětikostelím (Pécs) a Moháčem. Kompaktní chorvatský kraj počíná na jihu stol. šomoďské u Staré (Sztára) na Drávě. Tvoří zprvu pruh obcí při řece až k Potoni, pak je hranicí Dráva, pak zase pruh obcí od osady Bolhó po Belovár, pak zase Dráva až ke Kolatsegu¹ v stol. zalaďské, kde na sever od Mury vybíhá chorvatský jazyk po čáru Bajča, Petrivente, Sv. Martin, Szerdahély, načež tvoří hranici Mura až po Kaniži na hranici říšské.

Za touto čarou táhne se však důležitý řetěz chorvatských osad na sever v stol. železné, šoproňské a mošoněské mezi říšskou hranicí a středním tokem Ráby až po Litavu a Dunaj. Osady ty tvoří v celku 4 skupiny: největší na západě stol. železné, dvě v šoproňské (jedna na jihu, druhá na západě Neziderského jezera); čtvrtá je roztrhána na severu Mošoně při Litavě a Dunaji. Ba kolonie chorvatské přestoupily zde i Litavu a Dunaj a vnikly jednak do okolí Prešpurka (Chorv. Grób, Děvín, Šenkvice), jednak k dolní Moravě a Dyji, kde se z části poslovenčily (v okolí Valčic, viz nahoře str. 96), z části dosud uchovaly u Mikulova (Frelešdorf, Dobropolje-Gutfjeld, Nova Prerava).² V celku

¹ Tak má úřední mapa Baloghova z r. 1890, ale podle poslední statistiky jsou Chorvaté ještě v 3 obcích čurgoského okresu: v Antalfalu, Březnici a Belezně, v této ve většině. Chorvatské byly dříve i v šomoďské stolici obce Zákon (Zakány) a sousední Tiloš, Sv. Mikuláš, Sepetnik, vše na jih od V. Kaniže. Uvádím zde v textu několik jmen pouze ve formě maďarské. Ale to stalo se tím, že jsem se nemohl nijak dozvědětí názvů slovanských, ač jsem psal na několik stran.

² Dosti Chorvatů sedí i v Malé Berezně v Užhorodu a ve zvolenské stolici v Ostrohluce a Bacúru.

bylo jich zde r. 1900 napočteno 1566; přivedeni byli r. 1584 od generála barona Krištofa Teufenbacha.

Další chorvatská hranice přestupuje Mezimuří a jde podél zemské hranice vedle Čestjance, Strigova, Mihaljevce, načež na severu Varaždína překročuje Drávu a jde dále po zemské hranici vévodství Kraňského a podél toku Sotly a Kulpy až za hranici Istrie, kde se od hranice kraňské odděluje trochu k jihu a jde kolem Podgradu (Castelluovo), Sočergy, Rakitoviče k smíšenému území na ř. Dragonji, od níž jsme vyšli (podrobnosti viz výše při hranici slovinské na str. 105).

Mimo tuto kompaktní oblast setkáváme se však se srbskými a chorvatskými koloniemi ještě jinde. Jsou předně najisto mnohé srbské osady v území albanském (Stará Srbie se poslední dobou dosti posrbštuje), jsou i srbské osady v Makedonii, ač pro zprávy v celku velmi sporné nelze nám (a také pro stručnost statí) podati bližších zpráv. Srbové tu sedí v Tetovsku, Kumanovsku, Skopalsku. Dále jsou v Evropě mimo Srby a Chorvaty usazené v hlavních městech ještě zajímavé srbochorvatské osady v Italii, v Rusku a mimo Evropu zejména četné kolonie v Americe.

Do Italie dostalo se po tureckých vpádech několik kolonií z Dalmacie do Videmska, kde se pomísili se Slovinci (srv. str. 109), a pak do Abruzzských hor; zde udržely se podnes v kraji Molise zv. a v prov. Campobasso ve 3 dědinách: Acqua viva colla Croce, St. Felice Slavo, Monte Mitro. Je jich asi 5000.¹

¹ Poslední italská statistika neurčuje počtu duší přesně, nýbrž jen počet rodin (1047). Vidíme však, že zmíněné 3 osady jsou zbytky větší slovanské oblasti, jež se táhla do sousední provincie chietské. Přistěhovali se počátkem XVI. stol. z dalmatského pobřeží mezi Makarskou a Neretvou.

Do Ruska odešlo r. 1750—52 množství Srbů nespokojených se sliby a postupem vlády vídeňské. Tito Srbové usadili se jednak v severní části chersonské gubernie v újezdě jelisavetgradském a alexandrovském, a město Jelisavetgrad bylo jejich prvním opevněným střediskem, nesoucím název „Крѣпость св. Елисаветы“ (zal. r. 1754). Tato oblast slula „Новая Сербія“. Druhá oblast rozkládala se na severovýchodě jekatěrinoslavské gub. mezi řekami Severním Doncem, Bachmutem a Luganí a slula „Славно-Сербія“ (Děržavin). Dnes se na obou místech porušili a v ruské statistice už jich není.¹

Do Ameriky stěhuje se poslední dobu mnoho Chorvatů z Rakousko-Uherska (americká statistika spojuje Chorvaty v jedno se Slovinci, na př. r. 1905 přistěhovalo se jich 35.000), méně Srbů. Usazují se hlavně v různých městech severních Spojených Států. Vedle Ameriky směřuje emigrace i do Afriky a Austrálie. Zejména jsou zajímavé kolonie Dalmatinců smolokopů na Novém Zelandě v okolí Aucklandů, vzniklé v letech 80. předešlého století.

Kde běží hranice mezi Srby a Chorvaty, neodvažuji se pověděti. V Uhrách, jak jsme slyšeli, počíná se u Staré na Drávě, ale v úředním sčítání Chorvatska a Slavonie není u osad udáno, kolik kde sedí Srbů a kolik Chorvatů (rovněž v Cislajtánii), a jiného národnostního výkazu neznám. Jakousi pomůckou může býti statistika víry a podle ní nově nakreslená mapa dra Vasy Ruvarca. Ale mapa tato ukazuje jenom rozdělení podle okresů a pak nesmíme zapomínati, že někde ani víra není rozhodným měřítkem (srv. dále str. 127).

¹ Zakresleny jsou na Slov. Zeměvidu Šafaříkově. Týž vyčetl seznam těchto osad v Slov. Národopise str. 140 podle seznamu z r. 1763, 1766 a 1775. Florinskij jich odhaduje na 9000, ale dodává, že už téměř zapomněli na svůj rodný jazyk.

§ 31. Statistika. Statistiku Chorvatů a Srbů podávají jak v celku tak i odděleně pro každý z obou národů je velmi obtížné, ba téměř nemožné. Z končin tureckých nemáme vůbec žádných spolehlivých sčítání a odkázání jsme jen na soukromé odhady srbské nebo bulharské, které se však se zřením k tendencím, jež autoři obyčejně sledují, často velice odchyľují.¹ Z Istrie, Přímoří, Dalmacie, z Bosny a Hercegoviny nemáme zase v dobré jinak statistice rozlišených Srbů a Chorvatů (jedině statistika uherské říše to má). Přihlížejíce k těmto obtížím a dále k tomu, že obyvatelstvo vlastní Makedonie na jih od Skople čítáme k Bulharům, odhadovali bychom asi následovně celkový počet Srbů a Chorvatů pro r. 1900:

V Rakousku (Cislajtánii)	711.382
V Uhrách a Chorvatsku	2,839.016
V Bosně a Hercegovině (odhad)	1,700.000
V Černé Hoře	350.000
V Srbském království	2,298.551 ²
V Starém Srbsku a Makedonii	300.000
Ve vilajetu skutarském a Albanii	100.000 (?)
V Itálii	5.000
V Rusku	2.000
V Americe a jinde	300.000
Úhrnem	8,605.949

K odhadům těmto bych podotkl, že úředně v Uhrách r. 1900 napočteno bylo Srbochorvatů 2,730.749, ale čítání

¹ R. 1889 napočítal Srb Spiridion Gopčević v Staré Srbiji a Makedonii 2,048.000 Srbů a 57.600 Bulharů, r. 1900 Kančov Srbů pouze 700 a za to 1,181.000 Bulharů. R. 1906 Ivanić v bitoljském vilajetu 315.000 Srbů a v soluňském většinu. O sčítání Hilmi paše srv. dále.

² Vedle toho vykazuje statistika ještě 32.556 lidí s mateřským jazykem srbským a rumunským (mimo 89.873 čistých Rumunů).

zvláště katoličtí Šokci, Buněvci a Krašovani. Poněvadž pak zařazení byli s jinými národy do jedné skupiny „ostatních jazyků“, musíme se spokojiti jen s odhadem a připočísti pro r. 1900 podle srbského kalendáře, vyd. Srb. Maticí v Novém Sadu (z roku 1903), asi 108.267 duší. Také prof. Cintula došel k podobnému odhadu (105—110.000). V Bosně a Hercegovině bylo úřední sčítání v dubnu r. 1895, na Černé Hoře koncem r. 1896, ale není mi znám oficiální výsledek.¹ V Starém Srbsku a Makedonii je správný odhad dnes vůbec nemožný. Číslo 300.000 přijal jsem na základě novějších zpráv, jež máme o Srbech (čítáme-li i mohamedánské Srby) v Novipazarsku, Kosově poli, Metochii a v skopalské eparchii. Srbský kalendář odhaduje jich však na milion. Odhad pro Ameriku učinil Valjavec, pro vilajet skutarský Bianconi napočtl před 20 lety 70.000 Srbů.

Pokud se týče rozlišení Srbů a Chorvatů, uherská statistika pro r. 1900 udávala v Uhrách 188.552 Chorvatů, 434.641 Srbů, v Chorvatsku-Slavonii 1,478.825 prvních a 610.909 druhých, v celku Chorvatů 1,667.377, Srbů 1,045.550, mimo katolické Šokce, Buněvce a Krašovany, které srbský kalendář čítal v Uhrách i v Chorvatsku k Srbům. Týž kalendář také katolíky v Bosně a Hercegovině (334.000) čítá mezi Srby. K tomu přistupuje v Rakousku podle něho asi 100.000 Srbů v Dalmacii. S tohoto srbského hlediska vyšlo by pro Evropu v celku nanejvýše 2,300.000 Chorvatů. Ovšem Chorvaté čítají zase jinak a přičítávajíce kato-

¹ Z Černé Hory nemohl jsem sám dostati novějších výsledků. Vrbanič r. 1896 přidržel se odhadu Schwarzova z r. 1883 — 160.000, což je najisto cifra, i když bychom přírůstek připočetli, malá. Nedávno odhadnut byl počet obyvatelstva na Č. Hoře na 400.000 (Слав. Изв. 1907 č. 1., 67), kteréžto číslo překvapuje opět svou výší. Užil jsem ho, ale nevím, zdali je správné.

líky (v Bosně, pak i Buněvce a Krašovany), dostupují při odhadu k číslu 2,700.000 (v Evropě). V otázce této, dokud nebude statistika v Chorvatsku a v Cislajtánii správně rozlišovati oba národy, nebude lze říci nic určitého.

Vzrůst Chorvatů a Srbů v Rakousku, pokud jej můžeme sledovati z úřední statistiky, je různý. V Istrii vykazují Chorvaté vzrůst minimální absolutně a relativně, ubývající proti Italům.¹ Od r. 1851, kdy jich bylo zde 57·36‰, skleslo r. 1900 číslo to na 42·58‰. Za to v Dalmacii vystoupili od r. 1851 (378.676) do r. 1900 na 562.000 (i relativně něco přibýlo z 96·1‰ na 96·6‰).

V celku se objevuje přírost v Istrii za dobu od roku 1890—1900 8·64‰, v Dalmacii 12·58; přihlídneme-li pak pouze k národnosti, vidíme u rakouských Srbochorvatů přírost 10·30‰ za 10 let, ročně 1·03‰, tedy po Polácích nejsilnější v Rakousku. V Chorvatsku a Slavonii byl skutečný přírost 0·98‰, přirozený 1·04‰.

V srbském království byl skutečný přírost za 10 let ještě větší — 14·2, a přirozený 14·8; ročně tedy rodí se zde o 1·48‰ více lidí než umírá, číslo velmi příznivé. Poslední léta skutečný přírůstek se ještě více zvyšuje, ale patrně jen na vrub mnohých imigrací ze sousedních neklidných končin tureckých. Totéž platí o Bosně a Hercegovině, kde následkem imigrací byl na konci XIX. století vzrůst nadnormální (od r. 1879—1895 v průměru 2·15‰). Od roku 1901—1904 uvádí se tu úřední přirozený přírost jen 0·95 ročně.

Nutno však připomenouti, že na severu hrozí úbytek živlu chorvatskému i srbskému jednak od Maďarů (v Uhrách), jednak od Němců (v Chorvatsku). Maďaři i Němci rozmá-

¹ Ovšem výsledky sčítání jsou namnoze pochybné, jsouce dělány na prospěch Italů.

hají se neobyčejně i v samotném Chorvatsku. V desetiletí 1880—1890 přibýlo v Chorvatsku Srbochorvatů 12·23‰, Němců 41·3‰, Maďarů 66·1‰, v letech 1890—1900 Slovanů 8·96‰, Němců 13·12‰, Maďarů 30·3‰, tak že jest rozdíl u Slovanů mezi počtem r. 1880 a 1900: 90·48‰ ku 87·22‰, u Němců 4·4‰ ku 5·53‰, u Maďarů 2·19‰ ku 3·74‰. Stav tento, na nějž Vrbanić ukázal, není dosud zlý, ale je to memento pro budoucnost, na jehož obranu by měli oba národové, Srbi i Chorvati, pomýšleti svorně a společně, zde v Chorvatsku tím více, že i přirozený jejich přírost je slabý (viz dále), slabší v čistých stolicích než v smíšených a že velmi nepříznivě působí i stálá emigrace. V letech 1880—1900 ubylo jich tím přes 100.000, a v poslední době stěhuje se poměrně velmi mnoho Chorvatů do Ameriky (severní i jižní).

O úbytku Srbů v Novipazarsku a na Kosově poli zmínili jsme se již výše. Zde je dnes vedle pravoslavných Srbů nejvíce poalbanštělých Srbů mohamedánů (hlavně kmene Gaš a Beriš), pak asi 6000 Čerkesů (usazených v letech 1858—62). Pravých Osmanů tu není. Podle turecké statistiky na Kosově poli, t. j. v kaze přištinské, vučitrnské a mitrovické, je 80.000 mohamedánů a 22.000 pravoslavných, podle jedné privátní srbské statistiky však jen 1956 srbských kučí se 14.000 duší. Kančov čítal roku 1901 v Novipazarsku, Kosově a Metochii 250.000 Arnautů, 100.000 Srbů a 90.000 Bosňaků (Бошњаци — mluví srbsky jsou však mohamedáni a zde nepřátelé Srbů).

Pokud se týče ostatních statistických dat, uvádíme, že země, Chorvaty a Srby osídlené, různí se předně velice hustotou osídlení. Na Černé Hoře přijde na 1 km² pouze 18(?) duší, v Bosně a Hercegovině 30·7, v Dalmacii 46, v Srbsku 51·6, v Chorvatsku-Slavonii 56·8, v Istrii 69,

v Gorici 80, v Přímoří 95. Zajímavý je zde na jihu číselný poměr pohlaví, neboť se tu pohlaví mužské objevuje daleko četnější ženského proti zemím říše rakouské. Ovšem i tu se země mezi sebou různí, na př. na 1000 mužů přichází žen v Dalmacii 976, v Istrii 933, v Gorici 970, v Přímoří 973, v Srbsku 945·6, v Bosně docela 893·4, v Černé Hoře 882. V průměru bylo r. 1900 v rakouské polovině říše na 1000 Srbochorvatů 974 žen. V Chorvatsku-Slavonii vykazuje statistika poměr 988, a vezmeme-li v úvahu jen mužské pohlaví bez vojska, mění se na 1011. Pro Jihoslovany vůbec vypočetl r. 1896 Vrbanić průměr — 963 žen a ukázal také na příčinu toho zjevu: rodí se tu více mužských dětí a v první době života jich umírá mnohem méně nežli jinde v Evropě. Nejméně jich umírá v prvním roce v Bulharsku (8·3%), nejvíce v Chorvatsku 21·2% a Srbsku 16·3%.

Vůbec Vrbanić sestavil r. 1896 velmi zajímavá data o vzrůstu a plodnosti Jihoslovánů, hlavně Srbochorvatů. Je to sice pracováno na základě dat starších, ale dosud cenné a poučné. V manželství žije podle něho zde ke 40%, tedy číslo mnohem větší nežli jinde a zejména Srbsko tu vyniká. Podle statistiky r. 1900 je tam 25·4% svobodných a 67·7% ženatých nebo vdaných a před 20. rokem ženění se 36% mužů a vdává 57% žen. Naproti tomu u rakouských Srbochorvatů činí počet svobodných 58·6% a ženatých jen 35·4%. V Chorvatsku-Slavonii ve věku od 15 let bylo roku 1900 svobodných mužů 30·6%, žen 22·7%, ženatých resp. vdaných 63·7% a 64·5%. Proto je tu také počet porodů značnější: v Srbsku 44·45, v Chorvatsku 44·18, Dalmacii 38·39, Istrii 37·43 (v Bulharsku 36·36) na 1000 obyvatelů. Ale vezmeme-li v úvahu jen řádně vdané ženy, vidíme, že se 1000 ženám rodilo v Gorici 290, Istrii

273, v Dalmacii 257, v Chorvatsku 240, v Srbsku 215 (v Bulharsku 215). To je plodnost poměrně malá, zejména v Srbsku a Chorvatsku menší nežli jinde v Evropě. Velké číslo narozených závisí tedy jen na značném počtu sňatků, ne na plodnosti.

Podle Vrbaniće připadá na 1000 lidí úmrtí v Chorvatsku 30·24, v Istrii 27·79, v Gorici 27·16, v Srbsku 25·67, v Dalmacii 24·38 (v Bulharsku jen 18·00), z čehož vidíme, že úmrtnost na západě Srbstva je větší a vůbec u Srbů větší nežli u Bulharů. V Bulharsku zejména umíralo poměrně málo dětí v prvním roce (jen 8·3‰, kdežto v Srbsku 16·3‰, v Dalmacii 15·4‰ a v Chorvatsku docela 21·2‰). Následkem toho našel Vrbanić rozdíl mezi porody a úmrtím, koeficient přirozeného vzrůstu v Srbsku 1·87 (v Bulharsku 1·83), v Dalmacii 1·4, v Chorvatsku 1·39, v Gorici 0·98, v Istrii 0·96, v průměru u Jihoslovanů 1·57.

Náboženství je jedním z hlavních kritérií, jímž se rozeznávají Chorvaté od Srbů; oni jsou katolíci, tito pravoslavní a mohamedáni. Ale kritérium toto není úplné. Jsou pravoslavní, kteří se čítají za Chorvaty, aspoň ukazuje poslední statistika v Chorvatsku-Slavonsku o 2075 orthodoxních (616, 518) více, nežli napočtených Srbů (614, 443). A jsou zase dosti četní katolíci, kteří se cítí Srby, nebo kteří aspoň přes to čítání bývají od Srbů k národnosti srbské. Sem náleží na př. katolíci v Dubrovníku a v Boce Kotorské nebo v Uhrách katoličtí Šokci, Buněvci a Krašovani.

V Srbsku ovšem co Srb, to pravoslavný, jeť těchto v zemi 98·7‰, (katolíků 0·40, mohamedánů 0·60‰). Srbských mohamedánů sedělo v Bosně a Hercegovině r. 1895 548.632 (34·9‰); dlužno však přiznati, že jich ubývá stěhováním. Úřední statistika udává od r. 1883—

1905 — 32.625 vystěhovalců, z nichž 30.434 mohamedánů. V Bosně a Hercegovině napočteno bylo současně 673.246 (42·9%) pravoslavných a 334.142 (21·3%) katolíků,¹ V sousední Dalmacii r. 1900 bylo 96.279 prvních a 496.778 druhých, tedy poměr 16·2% : 83·6%. Ostatní rakouské země jsou katolické (Istrie 99·6%, Přímoří 98·5%). Chorvatsko a Slavonie má poměr 25·5% : 71·2% (616·518 prav., 1,721.416 katol.). Absolutní čísla úředního výkazu peštského a záhřebského se tu sice poněkud různí, ale relativního poměru to nemění. Na Černé Hoře podle Vrbaničova výkazu je 87·5% pravoslavných, 3·1% katolíků a 9·3% mohamedánů, jež všechny čítá Vrbanič za Slovany.

Ve vzdělání jsou Srbochorvaté tak pozadu, že u nich v zemích rakouských číslo analfabetů dosahuje 74·14%, v Chorvatsku-Slavonii 54·4% (podle peštského výkazu 56%). Vysoké číslo analfabetů v rakouské polovině padá hlavně na vrub Dalmacie, kde neumělo čísti a psát r. 1900 z mužů 64·8%, ze žen 80·6%. Také Istrie je ve vzdělání zanedbána a ještě více země balkánské, o nichž mám nové údaje jen ze statistiky srbské. V Srbsku bylo posledně napočteno

¹ V Bosně a Hercegovině převažují mohamedáni v Sarajevě a ve 14 kotarech, pravoslavní v 25, katolíci ve 12, ale není to rozděleno po větších kompaktních oblastech, nýbrž všude dosti promícháno. Nejvíce katolický je kotar Ljubuški (88%), a Županjac (85%), nejvíce pravoslavný Bilek (81%), Prnjavor (80%), Petrovac (79%), Bos. Kostajnica (75%); mohamedáni jsou jen v jednom tak silni a sice v Cazinu na chorv. hranici (78%). Jinak je jich většina v Sarajevě (45%), pak v Čajnici (66·9%), Foči (68%), Rogatici (51·4%), Visoko (50·5%), Banjaluce (55·4%), Bišči (51·4%), Dolní Tuzle (67%) a Gračanici (58%). V prvních letech po okupaci se mohamedáni houfně stěhovali pryč a stěhování to trvá, ač v menší míře, stále. Úřední zpráva o Bosně a Hercegovině odhadla pro r. 1906 asi toto rozdělení příslušníků různých církví: 590.900 mohamedánů, 760.000 pravoslavných a 360.000 katolíků. Florinskij spočetl pro celý Balkán asi 820.000 moh. Srbů.

lidí gramotných 21·03⁰/₀ (v městech 55⁰/₀, na venkově 15⁰/₀).

Pokud se týče zaměstnání, Chorvati i Srbové jsou opět národem po výtce zemědělským. V Istrii a Dalmacii věnuje se zemědělství 86·9⁰/₀ (průmyslu 4·6⁰/₀, obchodu 3·8⁰/₀, veřejné službě 4·7⁰/₀), v Bosně a Hercegovině 88·34⁰/₀; v království Srbském obírá se zemědělstvím a chovem dobytka 84·23⁰/₀ obyvatelstva.

§ 32. Differenciace vnitřní. Mimo velkou celkovou diferenciaci srbochorvatské oblasti na národnosti chorvatskou a srbskou, o nichž jsme dosud jednali a jež se nám objevily v základu totožné, neboť ani po stránce tělesné¹; ani po stránce jazykové, ani v bytu domácím nelze

¹ S hlediska anthropologického ukázaly dosavadní studie mnohem větší různost Srbochorvatů od jiných Slovanů, než různost mezi Srby a Chorvaty. I význačná charakteristika etnografická jeví velkou shodu, na př. existence zádruchy a kde je rozdíl důležitý, na př. v ustrojení domu, neshoduje se hranice jeho s hranicí srbsko-chorvatskou. Romanický typ domu panuje v Černé Hoře, Dalmacii a Hercegovině (s 1 krbem), v ostatních zemích typ t. zv. hornoněmecký (s 2 krby).

Podle Weissbacha mají Srbochorvaté tyto hlavní rysy tělesné: vysoký vzrůst, silné převládání tmavého typu (silnější v Bosně s Hercegovinou než v Chorvatsku), silnou krátkohlavost a značnou kapacitu lebky. Střední index lebeční je 84 (u hlav živých Bosňáků a Chorvatů 85·7), kapacita 1524. Brachykefalů je 93·5⁰/₀, mesocefalů 6⁰/₀. Vůbec usuzuje Weissbach: „Serben und Kroaten können nur als ein Volk aufgefasst werden, wie die nachfolgenden Untersuchungen der bezüglichen körperlichen Eigenschaften dartun werden.“ Nejnověji prohlašuje sice N. Županić, že se oba národové i fysicky liší, ale vzhledem k starším pracím vyčkáme, budou-li doklady dostatečné. Se zřetelem k jazyku dělila se celá skupina západně jihoslovanská podle Vuka a Kopitara tak, že se čakavci ztotožňovali s Chorvaty, štokavci se Srby a kajkavci se Slovinci. Jestě Miklosich dělil jazyk srbský a chorvatský a v obou viděl různé slovanské jazyky. Ale novější zkoumání ukázala že podobná dělení nejsou správná.

stanoviti hlubších rozdílů, jež vytvořilo pouze náboženství, politika a literatura, můžeme u Srbochorvatů rozeznávat ještě jiné menší skupiny, o nichž nutno se zmíniti.

Je tu především jazyková diferenciace na několik oblastí dialektických, které se však nekryjí s politickými: na dva hlavní dialekty štokavský a čakavský, a jiné přechodní čili smíšené, kajkavský na západě proti Slovincům a prizrensko-timocký nebo starosrbský, svrlišký na východě proti Bulharům. Někteří vynikající filologové přidružují kajkavštinu vůbec k slovinštině, nově i Belič. Hranici jich určití je dosti nesnadno. Kajkavská oblast od čakavské a štokavské je podle nových prací M. Rešetara (z r. 1907) oddělena následující čarou: od dědiny Turnovce při Drávě jde k Virovitici, přes vrch Trimeđak ke vsi Brzaja, odtud velkým protřhaným obloukem kolem Belovarů k Velké Trnovitici. Koprivnica, Križevci a Ivanić Grad zůstávají při tom vně štokavské oblasti, jejíž nejsevernějším bodem je Čukovac. Od Trnovitice jde hranice přes osady Šimlanik, Mikleuška, Pilenice k Jasenovci na Sávě, potom nahoru po Sávě k Bistrači za vtokem Ilovy, opodál břehů Sávy a Kulpy k Belaji a dále podél toku Mrežnice k Tržiči, Plaškům (nom. Plaški) Brlogu, Gackopoli, k hoře Plešivici a podél Velebitu k Ninu a Zadru. Vně leží ještě uniatský štokavský ostrov kolem Žumberaku (Sichelburg), táhnoucí se i do Krajiny do osad: Radonica, Suhor, Bojanci (tato ortodoxní). Při tom dlužno připomenouti, že tu na jihu kajkavci postoupili na půdu vlastně čakavskou. I v Istrii hnula se hranice jejich až ke Grižnjaně (Grisignana), Oprtalji (Portole), ba i za Dragonji k Nové Vsi (Villanova), k Motovunu (Montone); také zaujímají Fučky v okolí Buzetu. Rovněž v Přímoří se dříve hovořilo po čakavsku, jak ukazují staré zápisy a záměnu

dlužno vysvětliti tím, že v tureckých válkách obyvatelstvo valem odtud odcházelo k severu, a když se později vracelo, mluvilo už po kajkavsku. Nejčistší kajkavci žijí mezi Zá-hřebem, Varaždínem a Križevcem. Je jich asi 800.000. Nyní se oblast čakavštiny omezuje na ostrovy Jaderského moře až po Pelješac a Lastovo (Mlet je už štokavský), na některé obce dalmatské v okolí Zadru, Šibeniku, Trogiru a Splitu (jinak je Dalmacie štokavská) a na Chorvatsko až po předěl Rišňjak—Velika Kapela mezi Kulpou a Jaderským mořem. V někdejší Vojenské hranici dělí čakavce od štokavců čára: Tržišć, Plaški, Sinac, Lešće, Kuterovo až do Senje. Také na jihu sahal původně čakavský dialekt až po Neretvu a za ní, ale zde zase ustoupil štokavštině.

Vybývající oblast štokavská — o její dalších podřečích vykládati patří do prací jiných — přechází na východě do bulharských dialektů mezi Vidinem, Sofií a Küstendilem a na jihovýchodě od Vranje a Prizrenu do makedonských. Je tu vytvořena řada lokálních skupin z části ještě málo známých, blížících se některými znaky čisté srbské skupině, jinými čisté skupině bulharské, čímž se staly také předmětem mnohých sporů nejen mezi politiky, ale i mezi filology. Tento pás přechodního dialektu (Belićem zv. „prizrensko-timocký“) táhne se od Dunaje při ústí Timoku přes Niško a Vranjsko až ke Kruševci, Prištině a Prizrenu a třídí se opět na řadu skupin dialektických podle uvedených místních jmen. Východní hranici štokavštiny (s dialektem kosovskoresavským) vedou Belić i Rešetar od Ulcínu přes Prokletou planinu, Prizren, Janjevo, Prokuple, Stalač, Zaječar ku vtoku Timoku do Dunaje.

Zvláštní národopisné podskupiny v oblasti srbochorvatské tvoří výše již zmínění katoličtí Bunjevci a Šokci (Буњевци, Шокци) v Báčce, Barani a Lice, o jejichž pů-

vodu víme však málo. Také politické jejich vyznání jest nejasné. Srbi je čítají k sobě, Chorvati k Chorvatům. Bunjevci mluví štokavsky. Dalšími koloniemi jsou dále osady t. zv. *Krašovani* v župě krašovskoseverínské na horním toku Karaše (hlavně v Krašové, Nermetu, Rafniku, Jabalči, Lupaku, Vodniku, Klokotiči, r. 1900 v celku asi 7500 duší; podobně ve vsi Lipě v aradské stolici), jež dříve Czoernig Schwicker, Czirbusz, Hunfálvy, ba i Dobrovský, Miklosich, Drinov a j. měli za Bulhary. L. Miletič nyní ukázal, že původ jejich a jazyk je srbský, náležící štokavskému dialektu, ale dosti odchylný od sousedního srbského v Banátě. Syrku omylem v nich viděl nějaký jazykově samostatný kmen. Všichni jsou katolíci. Kdy sem přišli, není známo, ale byli tu už nejspíše od XV. století a přišli z východního Srbska. Poslední statistika uvádí je z části jako Srby, z části jako Chorvaty, a Chorvaté je také čítají k sobě.

Přihlížíme-li k menším rázovitým, lokálním skupinám, uvedl bych, že kajkavští obyvatelé západní části záhřebské županije mezi Samoborem a Žumberkem (Sichelburg) nesou jméno Prigorci (kraj *Prigorje*), obyvatelé, sedící na pramenech Kulpy — Brajci; vedle nich se v Záhřebsku vyskytují ještě jména Bezjaci, Puhovci.

Zajímavá svými lokálními skupinami je Istrie. V severní Istrii vystupují především kajkavští Fučkové (Fučki, sg. Fučák), zvaní tak od zvláštního sykavého způsobu mluvy. Sedí v okolí Buzetu, na jih až po říčku Botonegu, dále po čáru Draguč, Hum (Colmo), Barnobić, na sever po Sočergu, Dvory, Rakitović. Od Fučků k východu a na jih od čáry Terst-Rěka sedí chorvatští (štokavsko-čakavští) Či-ćové, kteří vznikli z kolonií bosenských (r. 1532). Na jihovýchodě Istrie staré čakavské obyvatelé (Istrjane, Bezjaci) rozeznávají sluší od pozdějších kolonistů štokav-

ských z Dalmacie, potomků starých Romanů, zvaných od sousedů Vlasi, Morlaci. První sedí v soudních okresech: pazinském (Pisino), labinském (Albona) a v některých dědinách okr. buzetského (Pinguente), druzí v okr. motovnském (Montona), porečském, roviňském, vodňanském (Dignano), puljském a v několika vsích pazinského. Vedle nich udrželi se ještě Rumuni ve vsi Žejanech u Volosky a v okolí jezera Čepičského (osady Brdo, Grobnik, Jesenović, Sušnjeвица, Letaj a Nova Vas). Podle poslední statistiky jsou čistě rumunskými dědinami pouze Žejane (389 Rumunů), Brdo (Berdo, 596 R.) a Nova Vas (Villanova, 219 R.) u Plominu (Fianona).

V Srbsku vyvinula se velká řada lokálních jmen, nazvaných podle řek, planin, krajův a měst. Především se národ dělí na několik velkých skupin, z nichž každá objímá opět menší národní oblasti. Tak na severozápadě sedí na západ od města Šabce Šapčani (oblastné názvy Mačvani, Pocerci), v okolí Valjeva Valjevci (Tamnavci, Kolubarci, Podgorci), podél Drinu Podrinci (Jadrani, Raděvci, Azbukovčani), Užičani (Rujanci, Starovlasi neboli Starovlašani, Studeničani, Dragačevci), na planině Rudniku Rudničani, v kraji šumadijském Šumadinci (Gružani, Kragujevčani, Jaseničani, Smederevci, Kosmajci, Kačerci), v dolině Velké Moravy Moravci (Temničani, Levčani), v okruhu kruševackém Kruševljani (Župljani), v okolí Leskovce Leskovčani, při horní Moravě Vranjanci (Poljaničani, Moravci, Pčinjani), na řece Vlasině Vlasinci, Torlaci neboli Piročani v okolí Pirotu, dále Zaplanjci, Svrljižani (kraj Zaplanje, Svrlig), a v severovýchodním cípě Srbska Timočani na Timoku (Knjaževčani, Zaječarci), Crnorečani, Resavci, Chomoljci a Požarevčani, jejichž starý název byl Braničevci (Mlavci, Stijani, Pečani, Zviž-

dani, Rečani), Porečani, Krajinci a Ključani, silně potlačené od Rumunů. Staré srbské jméno Rašci, Rašani (od kraje Rašky) udrželo se v Uhrách pro pravoslavné Srby (maď. Rác—Ráczok).

Rovněž se vyvinuly podobné lokální názvy i v Bosně a Hercegovině podle zeměpisných oblastí: Chumnjaci, Rudinci, Bekijani, Dubravci, Podvelešci, Rakićani, Čuvnjaci, Bjelopoljci, Nevesiňci, Gaćani, Pivnjani, Banjani, Šumnjaci, Popovci, Rašnjani, Župljani, Zupci, Bokesi (Bokeli). Borćani, Nikšići, Čabrani, Fatničani, Ljubomirci, Planjani, Černičani, Stoćani, Ljubušani, Ljubiňci, Bilećani, Foćaci, Posavci, Tuzlaci, Travničani atd.¹ Na Černé Hoře jest ještě silně zachováno staré plemenné rozčlenění, které lid sám jasně rozeznává. Předně se odlišují na severu Hercegovci, přicházející na Černou Horu z Hercegoviny; druhá oblast jsou Brda na severovýchodě a třetí, vlastní čili stará Crna Gora s Krajinou mezi mořem a Skadarským jezerem. V černohorské Hercegovině jsou tyto plemenné oblasti: Grachovo, Banjani, Opušna Rudina, Niktićke Rudine, Niktićka Župa, Piva, Drobnjaci (Uskoci), Šaranci. V Brdech sedí sedm plemen („сед-мора Брда“), a to od západu na východ²: Bjelopavlići

¹ Také v Bosně je několik osad původu aromunského (Čipulići Zovik, Bijela, Modrič, Porebrici), kde sice rumunský jazyk je ještě v obvyčejí, ale většina obyvatelů hlásí se už za Srby (slují Cincari, Ašan — Цинцаря, Ашани). Dakorumuni sedící hlavně v Purkovičích, Jadaru, Loparech, Modranu, Batkovičích, Maoči a j., počtem asi 2000 slují proti nim Karavlaši (Каравласи). V Slavonii slují Koritari.

² Podle Hasserta a Kovačiče Kući jsou původu albánského, podle J. Erdeljanoviće však srbského. Ovšem část jich, t. zv. nových Kučů (Drekanovići), přijala dosti albánské krve (část jiných, t. zv. Bukimiry má Erdeljanoviće za staré slavisované Romany).

Piperi, Bratonožići, Kući, Vasojevići, Moračani (Gornja i Donja Morača), Rovca (Rovčani). Ve staré Černé Hoře rozlišují se čtyři nahije (nahija), z nichž se každá dělí dále na plemena: Katunská nahija (Cetinjani, Neguši, Zeknici, Cuce, Kčevo, OZRINIĆI, Bjelice, Komani, Zatarčani, Pješivci, Lukovo), Lješanská nahija (Zećani), Riječka nahija (Ceklinjani, Ljubotinjani), Crmnička nahija neboli Crmnica s řadou drobných plemen (бpаpцтвa). V krajině kdysi čistě srbské sedí dnes Arbanasi a Srbové mohamedánští, z nichž největší je plémě Mrkojevići a Mikulići u Baru.

Zvláštní skupinu tvoří podle Zanetova t. zv. Sirenici na horním toku Limu a prizrenské Bystrice.

Vylíčený poměr Chorvatů a Srbů, různý jejich vývoj politický při vzájemné rodné blízkosti a ještě více různé cíle politické, které oba národové sledují v důsledku celé své historie, snažíce se co možná zajistiti se a vyvinouti se co nejvíce a nejkrásněji v budoucnost, — zaviňovaly dosud mnoho vzájemných sporů a mýlil by se, kdo by při zdánlivém relativním klidu dnešním, za jakéhosi částečného příměří, představil si budoucí jich poměr snášlivý, pokojný a šťastný. I když nepřihlédneme k velkým politickým ideálům, k myšlence Velkého Srbska na jedné a Velkého Chorvatska na druhé straně, jejichž splnění se navzájem vylučuje, zůstává vždy celá řada styčných a sporných bodů, které jitiří neustále. Body ty se nalézají v samotném Chorvatsku-Slavonii, jsou v Dalmacii (na př. Dubrovník) a zejména v Bosně, která je skutečným Eridiným jablkem mezi oběma národy. Zde také rakouská vláda hrála si dosud na schovávanou

nemajíc rozumné vedoucí idey národnostní. Co bude jednou, jak se nové politické poměry po anexi vyvinou a jaké budou mít účinky na poměr Chorvatů a Srbů, nelze dnes pověděti. Pro slovanskou nauku a myšlenku bylo byl dnes záhodno aspoň to, aby se zjednalo jasno a nezavíraly oči před skutečným stavem: aby se totiž předně konstatoval řádným sčítáním nynější poměr Srbů a Chorvatů a aby se vládlo spravedlivě na všechny strany národní i náboženské. Pak také nebude nutno dělati pokusy s vyvoláváním třetího srbochorvatského národa, *b o s e n s k é h o*,¹ jako učinila vláda Kallayova před několika lety, ovšem bez úspěchu. Od r. 1907 úřední název „bosenský“ nahrazen byl opět správným „srbochorvatský“.

---

¹ Vědomí jisté historické samostatnosti a individuality v Bosně už dříve bylo. Už v XII. stol. Jan Kinnamos píše: „*Βόσνια . . . ἔθνος ἰδιὰ παρὰ ταύτη ζῶν*“, a Bosnenses vystupují pak často samostatně v pořadí slovanských národů. Ale toto rozlišování, založené na politickém útvaru, nemá dnes žádného významu.

VIII.

Bulhaři.

§ 33. Historický úvod. Posledním slovanským národem, který povstal diferenciací jižní větve slovanské, jsou Bulhaři, žijící dnes téměř zúplna na poloostrově Balkánském.

Jako ostatní Jihoslované měli i oni svou kolébkou mnohem severněji, někde nad horami karpatskými v sousedství Rusů, ale odtud počali se mezi thrackými a skythosarmatskými kmeny prodíratí již v III. – V. stol. k dolnímu Dunaji (a to z obou stran Karpat) a v VI. stol. vstoupili na Balkán. V tu dobu neměli zde slovanští kmenové společného názvu; zváni byli Slovany tak, jako sousední kmenové srbští a slovínští a nebyli také sjednocení. Ještě v VII. a VIII. stol. vidíme ve východní části Balkánského polouostrova seděti jen řadu jednotlivých mezi sebou úže nespojených kmenů, tak Sěverce a sedm bezejmenných kmenů v dnešním severním Bulharsku, Slovany rumelské, Druguviče, Smoljany, Strumence, Rynchiny, Sagudaty, Berzity v Makedonii, k nimž patrně náleželi jazykově i Slované sestoupí do Řecka (Velegeziti, Vajuniti, Milingové, Jezerci) a na řecký archipelag.

Ale v té době počalo se už sjednocování, ovšem podnětem cizím. R. 679 vnikla pod vedením Asparucha část

povolžských Bulharů původu tureckého přes Dunaj do Dobrudže a k Varně, podrobila nejbližší zde sedící kmeny slovanské, sjednotila je a v krátké době toto podrobení a sjednocení rozšířila i na ostatní Slovary v centrální části poloostrova.

Zároveň se však tito povolžští Bulhaři velmi brzy sami assimilovali, nejsouce poměrně četní, živlu slovanskému tak, že v něm zanikli,¹ a jen jméno jejich, jež přešlo z nově utvořeného státu i na národ v něm sjednocený, zůstalo památkou na tento cizí státotvorný element. Jinak Bulhaři ve vnitru a jádru svém byli vždy a zůstali Slovary, ač se nevyhnuli hojné assimilaci živlů cizích. Byliť zde vedle tureckých Bulharů ještě hojné zbytky starých Thraků, zbytky germanských výbojníků (hlavně Gotů), zbytky Hunnů, Avarů a později přišlo ještě mnoho nových asijských živlů: Polovců, Kumanů, Oguzů, Cigánů a konečně Turků -- Osmanů.

Říše bulharská, jež už za času Simeona (893—927) dosáhla ohromného rozsahu, prodělala později ve válkách s Byzantinci na jedné a Srby na druhé straně mnoho bojů, jež na její vývoj a hranice měly velký, stále pozměňující vliv. Ale Slované, kteří patřili v její kdysi největší rozsah, — po době té byla stolice cara i patriarchy přenesena na čas do Ochridy —, cítili se čím dále tím více Bulhary a toto vědomí souvislosti, třebas ne vždy ve stejné míře, udrželi si proti sousední současně se vytvářející oblasti srbské i za tuhé poroby, do níž upadli po příchodu osmanských Turků. Turci, kteří r. 1393 dobyli Trnova, dokonali už r. 1396 bitvou u Nikopole úplné podrobení Bulharska,

¹ Zanetov v Gagauzích a Škorpil v t. zv. deliormanských Turcích (Gadžalech) mezi Silistrií, Šumnem, Varnou a Ruščukem (zv. od sousedních Bulharů Gadžaly) hledají zbytek původních Bulharů. Ale proti tomu se postavil Moškov.

a v porobě té drželi národ až do let 1876—8, kdy povstáním a spojeným s tím zakročením Ruska vrácena byla Bulharům opět svoboda i samostatný život. Zprvu sice jen, pro část, která seděla mezi Dunajem a Starou Planinou, ale k ní už r. 1885 připojena byla tiše provedenou revolucí i bulharská Rumelie až po hory Dospadské, tok Ardy, Sakarskou Planinu a záliv Burgasský. Část Bulharů, která sedí kompaktně v Makedonii, čeká však stále a dosud marně osvobození z těžkých poměrů, jež zůstávají přes všechny snahy velmocí velmi nespořádané.

Za této politické historie bulharského státu vývoj národa vyznačen byl neustálým jakýmsi neklidem, zmítáním, pohyby jednotlivých částí národa z místa na místo. Už za obnovení řeckého panství musily slovanské kolonie z jihu ustupovati zpět, — Slované v Řecku byli při tom úplně assimilováni už během středověku — ale nejvíce opět působila invase turecká.

Když Turci přišli na poloostrov, počali se už za Murada I. usazovati v kraji plovdivském a zagorském, za Bajazida I. mezi Plovdivem a Balkánem a zůstali potom v poříčí Marice ve většině, hlavně v nížinách, až do XIX. stol., jak vidíme ze zpráv popa Konstantina z r. 1819 a z nomenklatury kraje, jež je převážně turecká (jména vsí, polí, potoků, lesů, pastvin, kopců). Z 52 vsí okolíje čirpanské, mají neturecká jména pouze 2, v okolíji sejmenské pouze 3. Teprve u hor počínalo vlastní bulharské území. Druhé středisko turecké kolonisace byla východní část severního Bulharska, hlavně zpustošená Dobrudža (*desertum* Andrey Palatia r. 1444). Zde se už před příchodem Turků usadilo množství Pečeněgů, Uzů a Kumanů (dnes t. zv. Gagauzové) a později Tatarů.

První turecká kolonisace, jak se zdá, soustředila se v kraji Deliormanu a to v stol. XV.—XVI., později v Tuzluku a Gerilovu. V XVI. stol. Dubrovčan Pavel D'ordič, jenž tu cestoval, zpravuje nás o silném osídlení tureckém v oblasti Gorilova (Gerlovo, Tuzluk), Deliormanu a Dobrudži. Poturčení bylo tu však dovršeno teprve v XVII. stol. a v Gerilovu teprve v XVIII. Vidíme, že mnohé turecké vsi mají jména slovanská.

Celá tato turecká kolonisace severových. části Bulharska byla patrně provedena za tím účelem, aby se pojistily přechody přes Balkán (zejména po zkušenostech války s Vladislavem z r. 1443). Ze starého slovanského obyvatelstva zůstaly jen nepatrné zbytky v kraji při Kamčiji u Provadije, Šumna a Razgradu. Rovněž na jihu v XVI. stol. přistěhovalo se množství tureckých Juruků a Konjarů z Asie do některých končin Thrakie a Makedonie.

Starší bulharští Slované po příchodu Turků přirozeně se stáhli do hor tak, že hranici v XVI. stol. byly osady Devna, Manastir, Krivnja, Ravna, Nenovo, Něvša, Kalugerica, Divdědovo, Novoselo, tedy přibližně asi čára dráhy šumensko-varnenské. Ale na jihu se slovanský živel brzy začal navraceti a dobývati staré půdy, neboť předně Osmané vymírali stálým sloužením ve válkách a nebyli sesilováni novými proudy; a za druhé přicházeli sem i noví Bulhaři ze severu (od Lovče, Nikopole), kde bylo vždy mnohem více neklidu a nebezpečí pro život. Tam na severu u Dunaje odehrávaly se hlavní události válek tureckých a proto domácí slovanské obyvatelstvo odtud ustupovalo jak na jih, tak i na jiné strany. Tato emigrace byla jistě dávná, ale oficiální data máme teprve od XVII. stol. Tak víme, že r. 1741 odešly bulharské kolonie do temešského Banátu v Uhrách, kde zbytky jejich dosud sedí (Vinga,

Bešenov), r. 1752—1754 přešel velký proud Bulharů a Gagauzů do jižní Rusi, jiný r. 1787—91 a za válek v letech 1801—1812 přešlo po třetí a nejvíce Bulharů přes Dunaj do Bessarabie (hlavně od Vidinu) a znovu po válce roku 1828—29. R. 1821 čítalo se v Bessarabii 7735 rodin s 38.000 duší, po r. 1829 přišlo sem dalších 4400 rodin s 27.000 duší. Potom zase vidíme reakci. V průběhu následujících 50 let, kdy nastal jakýsi klid, vrátilo se mnoho bulharských rodin nazpět do otčiny, třebaž stále strádající (z Bessarabie se už r. 1833 vrátilo 900 rodin), a zároveň i z hor Balkánských sestupovali mnozí do nížin jednak k Dunaji (k Ruščuku), do Dobrudže, jednak do kraje mezi Drinopolí a Burgasem (od Čirpanu a Staré Zagory), do okolí Kavakli, Kyzyl-Agače, Jambolu, ba za mírné vlády Mahmuda II. i do okolí Rodosta, Derkosu a Cařihradu (opět od Staré Zagory, Rhodopy a Strandže).

Potom přišla válka r. 1877—78 a ta způsobila nové velké, dosud neustálené změny. Už na počátku jejím Bulhaři v massách utíkali od Staré Zagory, Kazanlyku, Gjopsy, Zlatice do severních krajů, a vraceli se zpět teprve, když postoupili Rusové na jih. Ale naproti tomu se také vyprazdňovaly i staré vesnice turecké a čerkesské, buď tím, že obyvatelé utíkali už napřed před Rusy, nebo tím, že později po válce nemohli se vpravit do nových poměrů. Nastala hromadná emigrace Turků (Jireček odhadl jich počet daleko nad 100.000), hlavně v letech 1878—1884, a na místo jich po míru berlínském přišla hromadná imigrace Bulharů z Rumelie (hlavně z kraje u Fere, Dimotiky, Uzunköprü, Eribolu, Plovdiva, Kyrklisse) a potom z Makedonie, jež obě zůstaly pod panstvím tureckým. Ba vraceli se i emigranti z Rumunska, Bessarabie, z gub. tau-
rické, z Malé Asie a usadili se u Svišтова, Varny a v Tuzluku.

Stěhování „preselenců“ („прѣселенци, пришелци“) z Makedonie trvá pro neutěšené tamější poměry stále. Jaké změny v obyvatelstvu se místy dály, vidno na př. z toho, že r. 1890 podle Jirečka z 338 křesťanských osad diecése varenské a šumenské 135 mělo od poslední války nové obyvatele! Tak se to změnilo, že ze starého obyvatelstva bulharského zůstalo zde jen několik málo zbytků (стари или вехти Българи, po turecku „ерлици“ od jer — místo). Ostatní bulharské obyvatelstvo není zde podle Miletiče starší 120 let. I za Jantrou k západu je málo starých vsí a mnoho preselenců, téměř vesměs z Balkánu, zejména v kraji u Lovče a Sevljeva. Nový lid liší se od starého tradicemi, krojem a hlavně nářečím. Na druhé straně jsou i mnozí noví přistěhovalci na jihu Balkánu a Burgasu, Aitosu, Jambolu (Zagorci).

Byl tu tedy stálý neklid, stálé vlnění, a stálejší poměry nenastanou, dokud nebude definitivně rozhodnuta otázka, co se má státi s Makedonií. A rozhodnutí tato stále oddalují interesity sousedních velmocí.

§ 34. Hranice oblasti bulharské. Na severu je hranicí Dunaj asi od Černé Vody až po Vidin a dále čára jdoucí od Vidina na západ přes Car-Petrovo, Bojnicu, Šišince k srbské hranici. Z této čáry vybíhá však od Vidina bulharský výběžek na sever až k Novoselu na Dunaji. Tam právě, kde se srbskobulharská politická hranice odděluje od Timoku, počíná hranice západní, o niž vedou filologové spor podle toho, kam kdo čítá přechodný pás dialektu pirotsko-vranjského. Belić jej na př. čítá k srbsčině, Conev k bulharštině, uznávaje teprve dialekt moravsko-resavský za přechodný. Jak jsme už výše vyložili (str. 131), táhne se ovšem od Timoku přes Piroť, Niš, Vranji k Prizrenu pás jazykově rázu přechodného. Ale, odmyslíme-li si nepatrné

dialektické, národnostně dosti indifferentní příznaky a vezmeme-li ohled na ostatní faktory, které dnes vědomí národnosti určují, nelze říci, že by hranice bulharské národnosti šla po Timoku přes Niš na Vranji, jak ji na př. vede Conev, nýbrž běží od Velkého Izvoru na Timoku přes hřbet Staré planiny (Golěma planina, Sv. Nikoly pl., Čiprovská pl.), slovem podél politických hranic k hoře Komu, odtud mezi Pirotem a Caribrodem přes Ruju planinu a kolem Vlasiny na horní Moravu, k městu Vranji. Odtud běží dále asi podél dráhy nišskoskopalské ke Skopli, obchází Skople a směřuje čarou silně protrhanou přes východní svahy Šardaghu k Dibře. Na této velmi málo známé linii je bulharská a sousední srbská oblast velice prorvána vnikajícím od jihozápadu klínem arnautským. Od Vranje po Kumanovo, pak mezi Skoplem a Tetovem je řada více méně albanisovaných slovanských vsí. Nějakou určitější hranici zde není možno vésti. U Dibry obrací se rozhraní bulharské k jihu a jde na levém břehu Černého Drinu k jezeru Ochridskému, jež částečně¹ obchází, sestupuje k ř. Devolu, jez. Malickému (Malik), ku městu Gorici a odtud ke Kosturu. I okolí Kostura je široko ještě bulharské až po Krupištu na řece Bystrici. Zde se opět obrací k severovýchodu k jezeru Ostrovskému, a dále přes Voden (Něguš) k dolnímu toku Bystrice a k soluňskému zálivu, po jehož břehu dostihuje samé Soluně.

Od Soluně, jejíž okolí je slovanské až po Novoselo na Chalkidice, běží hranice přes Langadinské pole k jezeru Bešik-göl a dále přes osady: Visoka, Zarovo, Sucho, Nėgovan ku vtoku Strumy do Tachinského jezera a k Sěru (Seres), kde se pomíchaně stýká oblast řecká, turecká a bul-

¹ Podle Weiganda jsou zde pohraničená sela Fėrgovo, Piskupat Podgradec, Starovo, Bratomir.

harská. Od Sěru Conev vede hranici klikatou čarou, blíže neznámou, skrze tureckou Rumelii k Dimotice na dolní Marici, potom přes Uzunkjöprü, Baba-Eski, Čorlu, Silivrii, Čataldžu do okolí samého Cařihradu a Derkosu. Východní hranicí je mu pak břeh Černého moře až po ústí Dunaje. Ale celá tato Conevem vymezená jižní a východní hranice značí, počínajíc od Mesty, jen nejzazší mez bulharských osad na Balkáně, ne hranici kompaktního osídlení. Už jižní končiny okruhu plovdivského a starozagorského jsou Bulhary slaběji osídleny — o poměrech v turecké Rumelii nemluví pro nedostatek přesných dat, — a ještě slabší je místy bulharské osídlení mezi Jantrou a mořem. V této části Bulharska byla r. 1881 ještě většina mohamedánů;¹ dnes se tu poměry změnily již ve prospěch Bulharů.

V r. 1900 nalezla zde statistika tyto poměry: v okruhu ruščuckém sedělo 153.730 Turků (mimo Gagauzy a Tatary) vedle 175.216 Bulharů, v plěvenském 12.261 Turků vedle 270.010 Bulharů, v tirnovském byl poměr 25.180 T.: 366.837 B., ve vidinském 4444 T.: 142.975 B., v šumenském 130.945 T.: 108.579 B. a ve varnenském 107.839 T.: 131.325 B., v celku 433.779 Turků a 1,194.942 Bulharů. Nejvíce Turků v kompaktních sídlech vykazují okoliže: Balčik, Varna, Dobrič, Kurtbunar, Provadija okruhu

¹ A turecký živel nejen že všude převládal, nýbrž některé okoliže byly čistě turecké, zejména Chaskjěj u Silistrie, kde bylo Bulharů jen 8·6%, Osman Pazar (B. 12·5%), Bazaurt (B. 14%), Kemanlar (B. 17·9%), Balbunar (B. 17·8%), Šumen (B. 24·3%). Nejvíce Bulharů bylo v okoliži kesarevské (59·1%) a ruščucké (59%). Jinak Bulhaři žili tu po většině jen v městech. V této části Bulharska bylo podle Sarafova r. 1881 482.000 Turků, r. 1888 už 443.000, r. 1900 napočítal jsem v okruhu ruščuckém, varnenském, šumenském, tirnovském 417.694 Turků, 9824 Gagauzů a 18.079 Tatarů. V celku se v Bulharsku od r. 1888 zmenšil podle Jurkeviče počet Turků o 12·5%.

varnenského, Eski Džumaja, Osman Pazar, Popovo, Přeslav, Šumen okruhu šumenského, Elena, Svištov, Sevlijevo okruhu tirnovského, Běla, Razgrad, Ruščuk, Silistria, Tutakan okruhu ruščuckého. V burgazském okruhu bylo r. 1900 37.041 Turků, 39.152 Řeků a 218.189 Bulharů, v okruhu starozagorském 31.379 Turků vedle 350.380 Bulharů, v plovdivském 24.886 Turků vedle 313.847 Bulharů (bez Pomáků). Zde Turci sedí hlavně v okolí: Karlovo, Peštera, Plovdiv a Stanimaka, v Staré Zagoře v okolí: Kazanlik, Charmanli, Chaskovo, v okr. burgazském v okolí: Ajtos, Anchiolo, Karnobat a Sliven. Podrobná čísla seznati lze nejlépe z připojené tabulky na str. 146.

Vedle Turků Tataři počtem se ztrácejí (jedině v okruhu varnenském jich je trochu více) a rovněž varnenští Gagauzové, křesťanští potomkové starých turkotatarských invasí. Řekové, jak je přirozeno, sedí četněji pouze na pobřeží Černého moře, hlavně v okolí Burgasu a vedle toho ve vnitrozemí ještě u Plovdiva (čítání zde bez t. zv. Karakačanů) hlavně v okol. stanimacké (sama Stanimaka je většinou řecká) na západ od Kyzylagače, v Kavakli a v okolních osadách. U pobřeží je nejsevernější řeckou osadou Novoselo u Varny; dále jsou ještě řecká města Mesembria, Anchialo, Sozopol, Burgas jen z části.

Židé a Armeni nevystupují nikde kompaktně, Cigánů je dosti, ale jsou roztroušeni po obcích celého knížectví (někde v horách tvoří i většinu obyvatelstva, na příklad u Eleny (Jurukleri, Stevrek, Karamcalar) a Plovdiva (Airene). Srbů je velmi málo zapsáno v posledním sčítání (v celku jen 1516); všude se hlásili jen jednotlivci, patrný to výsledek národního vývoje a sporů posledních 30 let. Za to Rumuni vystupují kompaktně podél Dunaje. A sice předně v severozáp. cípu mezi vtokem Timoku a Vidinem a pak

Hlavní národnosti Bulharska r. 1900:

Okruh:	Bulhaři	Pomáči	Srbové	Turci	Gagauzi	Tataři	Řekové	Cigáni	Rumuni
I. Burgaz	218189	3	26	37041	28	132	39152	10985	29
II. Varna	131325	37	43	107839	9809	11329	7720	9000	752
III. Vidin	142975	24	398	4444	2	20	163	5686	39977
IV. Vratca	230536	631	145	2039	—	109	45	9081	12225
V. Küstendil	191477	—	8	599	—	—	82	1605	141
VI. Plovdiv	313847	17055	57	24886	1	31	14880	11146	115
VII. Pleven	270010	2837	133	12261	2	510	46	7277	9752
VIII. Ružuk	175216	10	62	153730	6	3919	697	8403	5697
IX. Sofija	365364	30	545	874	—	1	845	5838	286
X. St. Zagora	350380	2	12	31379	5	2	2720	7823	12
XI. Timovo	366837	13	67	25180	3	173	122	5206	1841
XII. Šumen	108579	2	20	130945	6	2658	230	7513	196
Celkem	2864735	20644	1516	531217	9862	18884	66702	89563	71023

v řadě osad při Dunaji od vtoku Cibru až po Svištov. Také v Tutrakanu je většina Rumunů, ve vnitrozemí jen v obci Sърbenici u Bělé Slatiny a v Debovu u Nikopole. Cinceři žijí po různu v Sofijsku a Plovdivsku. O ruské kolonii v Tatarici u Silistrie a československých osadách ve Vojvodově, Gorné Mitropoliji a Br̃šljanici zmínili jsme se výše (str. 19. a 86.).

Mimo tuto oblast právě vymezenou setkáváme se s bulharskými osadami ještě na severu Dunaje, vesměs to kolonisty z XVIII.—XIX. stol., poněvadž starší bulharské obyvatelstvo, jež zde původně také sedělo, zaniklo už dávno rozvojem živlu maďarského a rumunského. I zbytky, které se tu zachovaly až do konce XVIII. stol., byly asi jen kolonie z XIII. stol. Byli to známí Bulhaři brašovští z osad Velkého a Malého Csergedu (u Blasendorfu) a ze vsí Baumgart (Bongárd) a Reussdörfchen (Roszczur) z okolí Sibině — dnes úplně porumunštělí. Dříve je měli jedni za Srby, druzí za Slovince, až konečně bulharskou jejich příslušnost prokázal prof. L. Miletić. Byli katolíci. Bulharskými koloniemi jsou dnes v jižních Uhrách (v Banátě) ještě osada Vinga mezi Aradem a Temešvárem, Brestě u Vršce a Starý Bešenov u Szegedina s několika dědinami kolkolem. Vznikly kolem r. 1741 a jsou také katolické. Dále existuje značná řada bulharských osad v jižním Valašsku, kde jich Weigand napočítal k 50 s 50.000 duší. Sedí v kraji *Dolž* (12 osad), *Oltenica* (2 osady), *Teleorman* (5, zde v městě Alexandrii je většina bulharská), *Vlaška* (7), *Țalomica* (3), *Ilfov* (zde 22 vsí); největší bulharské osady jsou Afumatz a Kisele-Sírbi. Mimo to je dosti Bulharů i v některých městech jako v Galaci, Brajlově, Bukurešti, Buzau, Oltenici, Ďurděvu, Krajově a Ploještěch (zde 5—7000).

V Rusku usadili se Bulhaři v XVIII. století, kdy se po prvé v polovici t. st. připomínají bulharští přistěhovalci do osady Česme, pak na řece Visi a Siňuše. Hlavní stěhování nastalo však po r. 1769. Bulharské osady vznikly jednak vedle srbských při horním toku Ingulu a Ingulce — ale ty dnes zanikly — jednak kompaktně v Bessarabii, kde se podnes udržely, ač v nich silně ovládl jazyk turecký. Nalézáme je hlavně v okrese akkermanském, izmailském (Taraklii, Bolgrad) a benderském. Mimo to sedí Bulhaři i v guber. chersonské nad Oděssou a Nikolajevem a v taurické v újezdě berďanském a feodosijském. Všech napočítala statistika poč. r. 1897 ještě 172.659 duší a z toho v bessarabské gub. 103.225 (5·3%), v chersonské 25.685 (0·9%) a v taurické 41.260 (2·8%), kde rychle zanikají. Podle Moškova však oficiální statistika počítala mezi Bulhary i Gagauze, jichž se odhaduje na 70.000 se střediskem v Komratě (újezd benderský).

V Malé Asii nalézají se bulh. osady hlavně v okolí Brussy a to jednak v městečku Michalič (tur. Muchalič), jednak v celé skupině osad kolem obce Kodžebunaru (Sujut, Kobaš, Toj-belen, Novoselo, Mandır, Chaladžebair) a v Kiliku, dále v několika obcích pastýřských na pobřeží a v Kyzderventu u Skutari. V celku tu zjistil Kančov na 20 bulharských obcí.

Poslední dobu vidíme i v přistěhovaleckých statistikách Ameriky Bulhary, ale čítané v jedno se Srby tak, že nelze počet přesněji odhadnouti. Bude jich tam asi 50.000. Valjavec jich čítal pouze 4000, na jisto málo.

§ 37. Statistika. Z příčin výše uvedených, hlavně pro naprosto neznámé národnostní poměry Slovanů v říši turecké, je velice nesnadno podati zde správnou statistiku Bulharů. Počet jich lze pouze odhadnouti a o ostatních

statistických poměrech lze souditi jenom z úředních dat bulharského království, bohužel dosud též kusých.

Úhrnný počet Bulharů byl koncem r. 1900 asi tento:
V Bulh. království (sčítání z 31. XII. 1900) . . . 2,885.379
v turecké Rumelii, v Albanii, v Cařihradě

a v Malé Asii asi	600.000
v Makedonii (podle Kančova) asi . . .	1,200.000
v Rumunsku (spolu s Dobrudži)	90.000
v Rusku	180.000
v ostatních zemích	50 000
v celku	5,005.379

V Bulharsku bylo podle poslední statistiky 2,864.735 Bulharů a 20.654 Pomáků, při čemž sluší připomenouti, že statistika kombinovala mateřský jazyk a národnost (матеренъ езикъ — народностъ). V Rumunsku domácích Bulharů úřední statistika nechce znáti, čítajíc je, pokud vím, za Rumuny a uvádějíc počtem 7810 jen Bulhary příslušné do knížectví. Weigand jich (domácích) odhaduje však (viz výše str. 147) na 50.000; počet Bulharů, v Dobrudži odhadl pak Kančov na 40.000, Iširkov na 30.000. V Uhrách bylo jich r. 1900 asi 12.000 (V. Cintula). R. 1851 napočítla jich tu statistika 23.000, ale tehdy byly za Bulhary čítáni chybně jiní Slované, na př. srbští Krašované. V Americe čítal Valjavec 4000 Bulharů, ale na jisto málo, neboť se spolu se Srby objevují v novějších statistických výkazech stále i Bulhaři. V evropském Rusku napočítla jich úřední statistika r. 1897 přesně 172.659. Nejtěžší odhad je v Turecku. Pro Makedonii přidržel jsem se Kančova vzhledem k svému stanovisku k makedonské otázce. Také Cvijić odhadl nově „Slovanů“ ve vilajetu kosovském, soluňském a bitoljském v celku na 1,300.000 (450 + 500

— 340 tisíc), Brankov spolu se Skopalskem načítal 1,172.000 Bulharů.¹ V turecké Rumelii čítám k Bulharům i Pomáky. Ve vilajetu adrianopolském odhadl Mach 370.000 pravoslavných a 115.000 muslimanských Bulharů.

Další data statistická můžeme ze známých důvodů uvést jen o Bulharech, pokud sídlí v království Bulharském, neboť jen odtud máme několik spolehlivých statistik (z r. 1881, 1888, 1893, 1900; r. 1879 sčítáno bylo jen povrchně). Proto také dále uvedená data různých poměrů statistických týkají se jen Bulharů v království, není-li jinak udáno, a kde mi nebyly dosud přístupny výsledky poslední, uvádím výsledky statistické práce Vrbaničovy z r. 1896 (na základě sčítání z r. 1888).

Vrbaničova práce věnovaná především poměrům přirozeného vzrůstu jihoslovanských zemí (porodům, úmrtím, sňatkům) konstatovala, pokud se Bulharů týče, poměr mužů k ženám 1000 : 965,² dále silnější počet porodů mužských nad ženskými (o 54·2 více při 1000 porodech), poměr svedbých k ženatým 53% : 41·9% (ovdovělých 4·4%). Počet

¹ Ale podle nového sčítání, jež provedl Hilmi paša a sdělil René Pinon (výsledky nejsou přesné), bylo ve vilajetu kosovském patriarchistů 164.476, exarchistů 184.912 a mohamedánů 420.388; ve vilajetu bitoljském patriarchistů řeckých 309.759, aromunských 11.301, srbských 8461, exarchistů 178.527, mohamedánů 509.307, ve vilajetu soluňském patriarchistů řeckých 311.982, aromunských 22.377, exarchistů 244.723, mohamedánů 531.431. V celku, přičteme-li ještě některé kazy na základě staršího sčítání, udává Pinon pro tyto 3 vilajety 3,267.265 obyvatelů, mezi nimiž 1,795.359 mohamedánů a pouze něco přes 600.000 bulharských exarchistů. Patriarchistů řeckých, rumunských a srbských napočítal c. 850.000, ale Srbové mezi nimi tvoří jen nepatrný zlomek.

² Sarafov a Jireček udávají pro Bulhary 967 žen podle téhož sčítání r. 1888. Poměr ten se však dosti mění podle jednotlivých krajů. Tak bylo poměrně více žen v kraji lovečském, plovdivském, sevljevském a tirnovském a nejvíce v okolí kotelské (1375). Nejméně má Balčik.

porodů vůbec je na 1000 obyvatel 36·36, tedy menší než u Srbů, ale úmrť je také méně, jen 18·0 (srv. data vedle sebe seřazená výše na str. 126 sl.). Zejména umírá v Bulharsku málo dětí v I. roce, nejméně ze všech Jihoslovanů (jen 8·3‰, kdežto v Dalmacii 15·4‰, v Srbsku 16·3‰, v Chorvatsku 21·2‰); následkem toho je roční koeficient přírůstu v Bulharsku stejně příznivý jako v Srbsku, totiž 1·83 (tak udává i Jireček). Sarafov našel pro leta 1881 – 87 přírost 1·85 (v době té rodilo se na 100 chlapců 89·7 děvčat), ale pro dobu 1890 – 1900 byl, jak se zdá, o něco menší. Pro Bulharsko vůbec udává nově Jurkevič přírost pouze 1·5 pro severní a 1·2 pro jižní újezdy.

Podle Popova vykazuje hustota obyvatelstva v knížectví počet 38·8 obyvatel na 1 km².

Pokud se týče víry, jsou Bulhaři vyznání řeckého, východního („източноправославни“) pod vlastní bulharskou církví, jejíž patriarch sídlí v Ortakjōj u Cařihradu. Výjimku činí dvě skupiny. Předně katoličtí Bulhaři t. zv. Pavlikijani (bulh. Павликиянитѣ). Jsou dialektu východního a sedí v okolí nikopolské (obština Asěnovο a Трънѣвica), v okolí svišovské (Bělene, Dragomirovo, Orěš, Лъzene) a v sedmi vsích u Plovdiva (Seldžikovo, Chambarliji, Duvanliji, Davadžovo, Kaľčickiji, Baltadžiji, Giren). V okolí lovečské jich statistika nezná, za to je katolická obština Бърдарски-Геран u Bělé Slatiny a Gostilja u Orěchova (okruh Vratca). Všichni pocházejí z Plovdivska, kde bylo jejich dávné středisko a seděli dříve v celém pásu osad od Plovdiva do Nikopole. Od nich vyšly i kolonie Bulharů, kteří se usadili v Uhrách (Vinga, Bešenov) a kteří jsou také katoličtí.

Druhá větší část Bulharů přijala v dobách turecké poroby islam. Slují Pomáci (sg. Помакъ) a sedí především v Rhodopě, kde tvoří silný pás od Plovdiva k So-

luni a vedle toho sporadicky i na severu hor balkánských, v kraji u Lovče, Plěvna, hlavně mezi ř. Videm a Panegou jižně od Plěvna;¹ v bulharském království jich silně ubylo stěhováním do Turecka, neboť od r. 1878 dostali se Pomáci pro své převážně turkofilské smýšlení do silné protivy k ostatnímu lidu bulharskému. Poslední statistika napočítla jich v Bulharsku 20.644, z toho v okruhu plovdivském 17.055, v plěvenském 2837, jinde jenom zlomky.

Pokud se vzdělání týče, Bulhaři nestojí dosud vysoko, což si snadno vysvětlíme trudnými poměry, v nichž žili po staletí vzdálení vši civilisace, a jež teprve nyní úsilovně dohánějí. Podle poslední statistiky bylo gramotných Bulharů v knížectví průměrem 28·4%, a okruhy jdou za sebou následujícím pořadem: Ruščuk 38·5%, Šumen 35·9%, Varna 34·8%, Tirnovo 34·1%, Plovdiv 29·6%, Burgas 29·4%, Sofija 28·8%, Stará Zagora 28·3%, Plěven 23·1%, Küstendil 20·1%, Vidin 19·8%, Vratca 19%. Jinak největší vzdělání jeví přirozeně okolíje městské: Sofija 60%, Ruščuk 60%, Varna 60%, Plovdiv 49%, vedle nich pak vynikají ještě okolíje venkovské: Kotel a Šumen s 47% a Kazanlik s 37%. Nejmenší počet gramotných jeví okolíje Radomir (20%), Caribrod (19%), Kyzil-Agač (19%), Berkovica (16%), Kula (14%), Bělogradčik (13%) a Ferdinand (13%).

¹ Podle poslední statistiky vystupují v království Pomáci silně v okruhu plovdivském v okolíje pešterské (obce Banja Čepinska, Dorkovo, Korovo, Kostandovo, Lžene, Osenovo, Rakitovo, Florovo), v okolíje plovdivské (Enikjöv, Brězovica, Čuren), hojně v okolíje stanimacké (Bogutevo, Borovo, Drěnov, Čukurkjöv, Chvojna, Tjunyjuznica, Čepelare, Dobralžk, Malevo, Savtžšte, Jugovo atd.). V plěvenském okruhu jest silná pomácká obština v okolíje tetevenské, skládající se ze dvou sel Galata a Gradežnica a pak obština Lěšnica a Turski-Izvor.

§ 38. Vnitřní diferenciace Základem kmenové diferenciace Bulharů je rozdělení na 3 veliké skupiny dialektické: 1. skupinu západního dialektu, ohraničenou na východě čarou, která běží od ústí ř. Vidu směrem na Soluň, a to přes okoliže i kazy: Nikopol, Plěven, Loveč, Teteven, Pirdop, Novoselo, Panagjurište, Ichtiman, Čepino, Razlog, Nevrokop, Melnik, Petrič, Demirhissar, Šěr, Soluň — a skupinu východního dialektu, dělicího se opět na dvě oblasti: 2. severovýchodní, v níž lid sluje obecným názvem Zagorci (Загорци) nebo Chrcoji (Хърцои) nebo Poljanci (Полянци), a 3. jihovýchodní, rhodopskou, v níž lid sluje Rupci, Rupalani (Рупци, Рупалани); jejich jádro sedí mezi Stanimakou a prameny Ardy v kraji „Рупчосъ“. Za hranici přibližnou mezi oběma východními oblastmi udává se horstvo Balkán a Srředna gora, ale dlužno hned předem připomenouti, že oba dialekty navzájem tuto hranici místy překročují. Ostatně dělidla bulharských filologů jsou různá a proto nelze stanovit přesnějších hranic. Conev ji vede od Burgasu přes Jambol, Starou Zagoru na Tatar-Pazardžik, Miletič od Adrianopole k Plovdivu po Marici (ač jdou výstřelky k Čirpanu, St. Zagoře a ke Kotli). Na západ ruský dialekt sahá až k Čepinu a není pochyby, že před tureckou invasí představovali Rupci nejsilnější kmen na jihu, sahající až po Balkán a Srřednu goru. Také o hranici západního dialektu jsou mínění různá. Podle Miletiče zasahuje západní dialekt až k Tatar-Pazardžiku (Šopové).

Vedle toho vzniklo však u Bulharů všech 3 oblastí množství lokálních názvů pro menší skupiny, odlišující se zvyky, tradicemi, krojem a podnářečím. Tak zovou se obecně obyvatelé hor balkánských Балканци (Балканджии, Балканци), obyvatelé rhodopské planiny Планинци (Пла-

нинци), obyvatelé doliny sofijské, küstendilské a kratovské Poljanci, Polci, Počene (Полянци, Полци, Полчене).

Jižní Bulhaři zovou severní úhrnným názvem Zagorců (Загорци), naproti čemuž severní zovou jižní Otvъdenци (Отвъденци, Отвъдени, Отейовчани, Отеюзлици). Ale Zagorce, přišlé sem ze severu, nalézáme i u Aitosu a u Burgasu (až po Mehmečkjōj a sv. Nikolu mezi Burgasem a Sozopolem). Mezi Balkánci rozeznává Miletič tyto skupiny od východu na západ: Erkečany (Еркечани), Guličany (Гуличани) u Černého moře (dvě veliké osady Erkeč, Gulica), Čengence (Ченгенци, od dědiny Čenge), Rišany (Ришани od sela Riš), Kotelence (Котленци od města Kotel nad Slivnem) Tičany (Тичани od řeky a sela Tiča, tur. Čitak), Bebrovce (Бебровци nebo Бебровени od vsi Bebrovo na jih od Eleny), Elenčany (Еленчани), Drěnovčany (Дрѣновчани od sela Drěново, jižně Trnova), Trěvněnce a Gabrovce (Трѣвненци a Габровци; Trěvna, Gabrovo, osady na jihu Trnova), Trojance (Троянци od hradu Trojan na jih od Lovče), Tetevence (Тетевенци; osada Teteven na západ od Trojanu). — Přistěhovalci z Rumelie dostávají podle toho, odkud přišli, jména Odrinci (Одринци), Jambolci (Ямболци), Starozagorcí (Старозагорци), Malkotrnovčani (Малкотърновчани), Glavanci (Главани od dědiny Glavan u Kavakli) a pod.

V bulharské Makedonii setkáváme se rovněž s množstvím podobných lokálních názvů. Mrvací (Мървачи) sluje lid mezi Strumou, Rodopami v okolí Šera, Demirhissaru, Melniķa, Dramy, Nevrokopu a Bracigova. V západní Makedonii na Dibrsku je jedna okoliže, zv. Malà-reka (Мала-Река); její obyvatelé dostali plemenný název Mijaků (Ми-

яци, mluví „мячкѣи“). Tito Mijaci zovou zase lid v okolí Kičeva, Bitolje, Prilěpu a Velesu Brsjaky (Бърсяци, srv. staré Βερξῆται), sami sebe Mijaci zovou Ρέκανци nebo Ρέκαλνѣи. ¹ Mezi jinými makedonskými jmény lokálními uvádí Kančov dále: Естѣи — obyvatelé kraje Župy na pravém břehu Černého Drinu (v Korešti Естеовци), Кековци — obyvatelé Popolja (Πόπολε), Пулпваковци — obyvatelé západní části soluňské roviny, Кеѣкарѣи — obyvatelé sel: Lukovo, Jablanica, Selce-Župa, Nereze, Piskupština, Drenok, Modrič, Улюѣи — obyvatelé sel: Steblevo, Ginejec, Sebišta, Borovo. Kičevští Brsjaci nazývají sedláky od prilěpského pole Турjaky (Туряци), Prilěpčani sedláky od Morichova — Торlaky (Торлаци), kterýžto název slyší se také pro lid z okolí caribrodského a pirotského od sousedů sofijských, ba i na jihu u Turků v okolí Gradce. Jiné podobné přezdívky od dialektických zvláštností jsou i jména Tokunci (Токунци zase od Pirofanů pro lid z okolí Sofije), Ninjovci pro lid na Osemu, Marači pro lid mezi Osemem a Iskrem. Mohamedánští Bulhaři na pramenech Ardy slují Achrjané (Ахърjане; vzniklo ze středověkého Agarjané), mezi Dospatem a Mestou Česliji, Čečenci (Чешлиѣи, Чеченци). Pod svahy Šardaghu k Dibře sedí podle Zanetova Торбеши (Торбешѣи).

O názvech starých Bulharů (tak zv. вѣхѣи, стари, ерлѣи Българи) zmínili jsme se výše na str. 142. Zde sluší dodat, že se užívá o nich i zvláštního záhadného názvu Схѣгсѣѣи („хѣгсѣѣи“ neb „ѣгсѣѣи“, sing. m. хѣгсѣѣѣ, sg. fem. хѣгсѣѣѣка), slova, jež značí též vůbec prostého,

¹ Po revoluci r. 1821 bylo do celého světa rozprášeno bulharské plémě Дързилѣи, Дързиловѣи (asi 5000 rodin), které dříve bydlelo v okolí Vodenu a Ostrova, hlavně v osadě Дързилову.

vesničana, člověka. Prostírají se od Černého moře až po Isker a za něj (na př. ve Vidinsku), na jih až k Strandži planině (v planině žijí už Rupci). Hovoří severovýchodním nářečím a liší se i krojem. Také ženský úbor Balkánců v rovině dunajské liší se tmavým vlněným šatem t. zv. sukmanem (sukně s životem) od žen erlijských, které místo sukně nosí vpředu a vzadu zástěru.

Balkánští přistěhovalci u Šumenu, Razgradu a u Ruščuku dostávají od domácího lidu název „černých“ (черни, чернитѣ), a to od černých gatí. I na západě Bulharska rozeznávají se balkánští „чернодрѣшковци“ a „бѣлодрѣшниковци“ z nížin. Podle stříhu gatí rozeznávají se dále „бевречане“, „шалваране“ a „орляци“.

Za zvláštní zmínku stojí ještě bulharští Š o p o v é (Шопи). Práví Šopové sedí na západě v horách küstendilských u Kratova, Radomiru, Brezniku a Sofije, počínajíce podle Brocha hned na horách srbskobulharské hranice, u Krivé Feji (Крива Фея) na východ od Vranje, a liší se tváří i ústrojem (bílé gatě) od jiných. Někteří badatelé shledávají v nich slavisovaný kmen starověkých thráckých Sapaiů (Σαπαῖοι), tak jako se zase v jménu Rupců hledá zbytek starověkého názvu Μερόπη, ztrativšího nepřízvučnou první slabiku. Mimo to nazývají východní Bulhaři i obyvatele z okolí Vratce a Trnu Šopy, ač zde tito sami jména toho neužívají. Podle Miletiče ostatně už ve vsi Mečce (Мечка), jdeme-li od Nikopole na Plěven, přestávají „Chrѣсоји“ a počínají „Šopi“. V staré době nešli však Šopové přes Isker.

Zde bych ještě připomněl, že na různých místech Bulharska existuje řada obcí, zv. arnautskými (Arnautlar), na př. v okrese varnenském, provadijském, razgradském, kermanlarském. Z části jsou sice obyvatelé jejich původu neslovanského (Albanci nebo Řekové), ale z části jsou to

i čistí Bulhaři, kteří nazváni byli Arnauty jen proto, že přišli z Makedonie z okolí Kosturu a Vodenu (tak na př. Arnauti od Silistrie, Razgradu, Bracigova). Za to domněnka stále se opakující o slovanském (bulharském) původu Cakonů a Mainotů z jižního Řecka postrádá náležitých dokladů.

O mohamedánských Pomácích mluvili jsme už výše (str. 151.) a rovněž i o jiných lokálních názvech muslimských Bulharů, Achrjané, Čečenci (str. 155).

V severovýchodním koutě Bulharska žijí zase t. zv. Gagauzové — křesťané, mluvící po turecku.¹ To jsou praví, t. zv. Хасълъ-Гарайзи nebo приморски Гарайси na rozdíl od jiné části, jež mluví a cítí bulharsky a má se od některých za poturčené Bulhary (Българскиѣ Гарайзи). Přímořští Gagauzi sedí ve Varně a v několika dědinách (Kestrič, Kara-Hussein, Dževizliji, Džaferliji, Ala-Klise, Gjaur-Sujutčuk, Eni-kjōj, Kavarna, Běla) — bulharští po několika v dědinách v okolí Varny a Provadije a hlavně v selu Bejdautu v Dobrudži (Babadaš).

Množství bulharských Gagauzů nalézají se také v Bessarabii v benderském újezdě, soustředěných hlavně v okolí Komratu. Moškov odhaduje jich na 70.000, ale v oficiální statistice čítáni byli za Bulhary (srv. výše str. 143). Pro slovanské Bulhary v Bessarabii uvádí Zanetov název Tukanů (Тукани).

I z anthropologického hlediska nejlepší znalec bulharský dr. S. Vatev rozeznává zvláštní skupiny v celém ná-

¹ O původ Gagauzů je spor. Jireček je měl za potomky starých Kumanů, Moškov proti tomu vidí v nich zbytek Černých Klobuků ruských letopisů (Turků-Uzů), Zanetov zase zbytky starých volžských Bulharů.

rodě bulharském, ale jich nelze dosud spojovati v jedno s linguistickými. Je však zřejmo, že i tak východ Bulharska liší se od západu, zejména od kraje sofijského a od Makedonie a že i jih má své zvláštní příznaky. V celku Vatev na základě měření 320.000 školních dětí, 36.000 vojáků a 1330 lebek došel k následujícímu závěru o typu bulharském: Typický Bulhar je prostřední výše (průměr 166·5 cm u mužů 156·7 u žen) a dnes převážně brunetní (50% tmavého proti 5% světlého typu; ostatek smíšený). Ale sluší uvážiti, že stupeň tmavosti je největší na východě, v krajích silně pomíšených, kdežto na západě a v Makedonii — v starém centru bulharských Slovanů — je tmavý typ už řidký. Nos má Bulhar rovný, orbity vysoké a také hlavu vysokou. Pokud se šíře hlavy týče, tu je 77% mesocefalních (index 75—80). Střední index byl u vojáků 79·65 (v Makedonii 79·46), u lebek 77·97. Dolichoidní tvary jsou hlavně na jihu, krátké na severozápadě, na jihu Makedonie stoupá však střední index nad 85.

§ 39. Slované v Makedonii. Jak bylo už výše naznačeno, Slované v Makedonii a v Starém Srbsku, totiž v kraji, ohraničeném zhruba ¹ na západě jezerem Ochridským, Drinem, Šardaghem, na severu hranicemi Srbska, dále Osogovskou a Rilskou planinou a na východě řekou Mestou (Karasu), stali se předmětem prudkých sporů mezi Srby a Bulhary, neboť obě strany se domnívají, že mají dosti důvodů, aby je mohli připojiti národnostně buď k Srbům,

¹ Ale pojem Makedonie a Staré Srbie je neurčitý. Bulhaři čítají do Makedonie i okolí Skople, Tetova, Kumanova, Kratova (na příklad Brankov, Iširkov), naproti tomu Srbové čítají Skopalsko a Tetovsko do Staré Srbije (Cvijić, Belič) a nově docela Iv. Ivanič i Prilep, Bitolji, Ochridu a Veles tak, že mu běží hranice přes Vardar u Demi Kapu pod Velesem. Vše pod vlivem politických cílů.

jak první chtějí, nebo podle druhých k Bulharům. Do tohoto sporu, v němž i nejlepší vědečtí pracovníci obou stran nemohli se vždy zhostiti hlediska jednostranného, zasáhli častěji a v celku objektivněji i jiní badatelé slovanští a neslovanští, hlavně Rusové a z kruhů těchto vznikla pak dokonce třetí theorie, podle níž makedonští Slované nejsou ani Srbové ani Bulhaři, nýbrž zvláštní, samostatný slovanský kmen Makedonců. To bylo na př. hledisko P. Draganova roku 1887, v tom smyslu vydalo r. 1890 i petrohradské slov. Blagotvor. Obščestvo národopisnou mapu Balkánu, zpracovanou Komarovem a Zarjankem, a totéž hledisko má dnes znamenitý srbský geograf-ethnograf Jov. Cvijić.

Na poli vědecké literatury obírali se především historikové poměrem Makedonie k státu srbskému a bulharskému v minulosti, ethnografové srovnávali zvykosloví makedonských Slovanů se sousedním srbským a bulharským; nejvíce však ze všech pracovali filologové, kteří, shledávající význačnou charakteristiku jazyka a dialektů makedonských, zkoumali, na kterou stranu je příbuznější, zda na srbskou, čili na bulharskou. Spor tento vyvolal již značnou vědeckou literaturu, zejména v posledních 20 letech (srv. o ni dále), ale přes to uklizen není a nebude ještě dlouho, poněvadž v něm obyčejně neběží o poznání vědecké, nýbrž především o politiku.

A tu se vždy nalézají a najdou opět důvody, aby spor zůstal nerozhodnut. Srbové potřebují moře a nemohouce se nyní dostat k Adrii, kde jim Rakousko vzalo přístup přes Bosnu a Hercegovinu, upírají toužebně zraky k moři Bílému, speciálně k ústí Vardaru, k Soluni, a z důvodů těch snaží se co možno vyzvednouti všechny rysy staré i dnešní Makedonie, jež nasvědčují příslušnosti k srbskému národu. Bulhaři naproti tomu nechťejí se vzdáti toho, co

dnes fakticky existuje a co i minulé věky dosvědčují, totiž užší souvislosti Makedonie s Bulharskem. Vedle těchto dvou hlavních pretendentů hlásí se však se svými silně zveličenými požadavky na Makedonii i jiné politické státy, Řecko, Rumunsko a ovšem i Turecko, jemuž dosud země právně náleží. A i jiné vzdálenější velmoci nepouštějí Makedonie ze sféry svých zájmů, hlavně Rusko, Itálie a Rakousko.

Z víru literárních snah a prací politických i naukových, vyplývají dnes pro objektivního pozorovatele zatím tyto zřejmé závěry :

1. Slované v Makedonii a Staré Srbsi představují lid, jehož národní uvědomění není dosud plně a rovnoměrně vyvinuto, porovnáváme-li je s oběma slovanskými sousedy. Při tom však není pochyby, že převážná část těchto Slovanů cítí a prohlašuje se za Bulhary (Бугаринъ), že hlásí se k samostatné církvi bulharské, jejíž hlavou je bulharský exarcha, sídlící v Ortakjōj,¹ a dále, že jméno „Bulharů“ je zde historické, že nevzniklo teprve bulharskou církevní propagandou posledních let. Jméno Srbín, ač kraje tyto bývaly také připojeny k říši srbské, se v lidu neujalo. Proto nová politickocírkevní propaganda bulharská nalezla silný ohlas v celé zemi, kdežto srbská najde úspěšnou budoucnost a úspěšnou půdu nejvýše jen v kraji severním, jenž je v dotyku a ve sféře bezprostředních zájmů a vlivů království Srbského, tedy v t. zv. Starém Srbsku.

2. Také z filologického hlediska jazyk makedonských Slovanů, ačkoliv představuje vlastně skupinu lokálních dialektů, jednotlivě od sebe dosti odchýlených a v celku tvořících něco středního mezi štokavským dialektem srbským a východním, vlastním bulharským jazykem, — přece se přiklání

¹ Podle Brankova je v Makedonii 77% exarchistů a 23% patriarchistů. Je-li však správně nové sčítání Hilmi paše, je poměr zcela jiný. Viz výše str. 150.

většinou a hlavními příznaky více k mluvě bulharské než srbské.¹ Jedině oblast severní připojuje se újeji k dialektickému pásu vranjsko-nišsko-timockému, jež prof. A. Belić čítá k oblasti jazyka srbského, ale i tu jiní filologové s ním nesouhlasí. Z těchto důvodů připojil jsem také výše v textu i na připojené mapě makedonské Slovany k Bulharům, uznávaje, že je jen v Starém Srbsku větší množství rodin, které se hlásí k národu srbskému.

3. Ostatně je jisto, že v otázce, pokud je Makedonie srbská a bulharská, nerozhodují dnes ani podružná kriteria jazyková ani národopisná (na př. zvyk slaviti „slavu“) — nýbrž činitelé jiní: historická tradice, příslušnost církevní a idey, snahy politické. Ale ani po té stránce není v Makedonii klid, nýbrž prudké hnutí vedené agitací. Pracuje se politickými hesly, penězi, školou, církví se strany bulharské i srbské, a to jsou činitelé, kteří na místě, kde by se s úspěchem soustředili, mohou udělati z méně uvědomělého individua Srba nebo Bulhara bez ohledu k tomu, jakým mluví dialektem. A tito činitelé nedokonali svou práci a nedokonají, dokud Makedonie a Stará Šrbie nebudou v moci buď Srbska nebo Bulharska. Ten stát, který zemi na delší dobu ovládne, dovede jí dáti teprve i trvalý národní ráz. Dnes je Makedonie bulharská, — ale je to otázkou moci a budoucnosti, bude-li bulharskou na vždy, či zdali se z části posrbí. Přirozené rozřešení nastalo by, kdyby Staré Srbsko dostalo se Srbům, Makedonie Bulharům. Tím by se i národnostní poměry nejpřirozeněji vyvinuly a ustálily. Ale dojde-li k tomuto politickému a tím i národnostnímu rozuzlení makedonské otázky, je velice pochybno.

---

¹ Je to hlavně užívání postpositivního členu, ztráta deklinace a zachování nosovek.

IX. Počet Slovanů.

§ 40. Všech Slovanů, na celé zemi, odhadl jsem pro r. 1900 137—138 millionů a číslo to bych po revisi vykonané r. 1908 pozměnil na ca 136·5 millionů, jak vidno z následujícího přehledu :

Rusů	ok. 94,000.000
Poláků	ok. 17,500.000
Luž. Srbů	ok. 150.000
Čechů a Slováků	ok. 9,800.000
Slovinců	ok. 1,500.000
Srbochorvatů	ok. 8,550.000
Bulharů	ok. 5,000.000

Celkem r. 1900 ok. 136,500.000

Výpočet mohl býti pouze odhadem, neboť jak ze statistik jednotlivých národů bylo vidno, dá se jen zřídka bezpečněji zjistiti počet příslušníků slovanské národnosti, zejména na Balkáně a rovněž v Německu a v Rakousko-Uhersku. Číslo kolonistů slovanských mimo Evropu jsou pak vůbec jen odhady přibližné. K srovnání uvádím, že Langhans r. 1900 odhadl všech Němců na světě na 85 millionů, r. 1904 Henoč na 82 millionů,¹ tedy o mnoho méně, nežli je samotných Rusů. Prof. Florinskij ve své knize „Слав. племя“ odhadl počet všech Slovanů na konci r. 1906 na 148,521.000 duší. Vezmeme-li za základ náš výsledek a odhadujeme-li při ročním přírostu 1·4‰, mnoholi bude Slovanů při budoucím sčítání r. 1910, vyjde nám asi 156—7 millionů.

¹ Z toho v Evropě je 69,663 000, v Americe 11,600.000

PŘEHLED LITERÁRNÍ.

I. Úvod.

K § 1. O prvotním vývoji Slovanstva vyšla před vydáním Šafaříkových Slovanských Starožitností (Praha 1837) i po něm velká řada knih. Celá tato literatura uvedena je v novém díle L. Niederla Slovanské Starožitnosti (Praha, Svazek I. 1902, II. 1904, III. 1906).

Dále zde napřed uvádím tu povšechnou literaturu, která popisuje celek světa slovanského. První takový celkový popis vydal P. J. Šafařík pod titulem »Slovanský národopis« (Praha 1842). Je to přepracovaný úvod k jeho Geschichte d. slaw. Sprache und Liter. (Budín 1826), a kniha na svou dobu vzácná, jejíž cena spočívala především ve správném vymezení jazykových hranic a v čisté slovanské nomenklatuře. Po ní vyšlo několik celkových přehledů, většinou však pouhé kompilace. Největší vydal A. G. Rittich »Славянскій міръ« (Varšava 1885), ale ceny nepatrné. Nedokončen zůstal podnik Jana Majcigera, a M. Pleteršnika Slovanstvo (I. Jugoslavi. Ljubljana 1874). Krátce před tiskem »Slovanského Světa« vyšla kniha prof. Tim. Dm. Florinského obsahu a účelu téhož »Славянское племя«. S 2 národopisnými mapami Kiev 1907 (Kiev. Univ. Изв. 1907. VIII.—IX.). Sem náleží i starší národopisné přehledy prof. Florinského v jeho díle »Лекції по слав. языкознанію (Petr. Kiev. I. 1895, II. 1897). Další knihy věnované aspoň větší části Slovanstva jsou ještě:

A. Budilovič Обзоръ областей западнаго и южнаго Славянства (Petr. 1886), K. Czoernig Ethnographie der österr. ungar. Monarchie (Wien 1855—57), Vertheilung der Völkerstämme in Oesterreich (Wien 1856), A. Ficker Die Völkerstämme der österr. Monarchie, ihre Gebiete, Grenzen und Inseln (Wien 1869), P. Hunfalvy Die Ethnographie von Ungarn (Budapest 1897), Ed. Leipsen Die Sprachgebiete in den Ländern der ungarischen Krone (Wien 1896), B. Auerbach Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie (Paris 1898), J. Zem-

m rich Die Völkerstämme Oesterreichs (Geogr. Zs. 1899), Tetzner Fr. Die Slawen in Deutschland (Braunschweig 1902). Další literatura bude uvedena při popisu jednotlivých slovanských národů.

Celkové národopisné mapy Slovanstva byly vydány tyto: Šafařík P. Slovanský zeměvid (Praha 1842); Mirkovič M. F. Этнограф. карта славянскихъ народовъ. Спб. Изд. I. 1867, II. 1874, III. 1875 (vyd. II. a III. doplněno bylo A. Rittichem). Delamarre Cas. Carte ethnographique démontrant la pluralité des langues, des littératures et des peuples slaves (Bull. de la soc. géogr. 1868 II); Erben J. Mapa slovanského světa (vydání Matice lidu. Praha 1868); Rittich A. Этнографическая карта Европейской Россіи (Petr 1876), a téhož Карта западныхъ и южныхъ Славянъ (Varš. 1885). První z těchto map vyšla také německy v Petermannových Geograph. Mittheilungen 1878 mapa Nr. 18 a 1886 Ergänzungsheft 54 Nr. 1. Zarjanko N. S. Карта славянскихъ народностей (Petr. 1889. Приложение къ русскослав. календарю на 1890 г.). Novou velkou mapu vydal T. Dm. Florinskij při výše uvedeném svém dile »Слав. племя« 1907. Na základě mapy Florinského vydala r. 1908 Slovanská Beseda v Srědci mapu »Этнографска карта на славянското въ Европа«. Mapu německých výbojů na slovanské půdě vydal D. N. Vergun v knize „Нѣмецкій Drang nach Osten въ цифрахъ и фактахъ (Videň 1905). Srv. ještě: Naberth H. Karten der Verbreitung der Deutschen in Europa (Glogau 1891), Langhans P. Alldeutscher Atlas (Gotha 1905), Karten der Verbreitung von Deutschen und Slawen in Oesterreich (Gotha 1899), Karte der Verbreitung der Deutschen in Ungarn (Peterm. Geogr. M. 1900). Petzet Chr. Übersichtskarte der Verbreitung der Deutschen in Mittel-Europa (v knize: Handbuch des Deutschtums im Auslande, Berlin 1904).

Zde je vhodné uvést ještě celkové národopisné mapy říše Rakouské a Balkánu proto, že obemýkají značnou část Slovanstva (jinak vydané mapy jednotlivých slovanských národů budou uvedeny dále): Berghaus H. Ethn. Karte des österr. Monarchie (Wien 1848; Physik. Atlas II. Abth. VIII.), Haueffler J. V. Sprachenkarte der österr. Monarchie (Pesth 1846), Czoernig K. Sprachenkarte der öst.-ung. Monarchie (Wien 1855), Le Monnier Fr. Ritter Sprachenkarte von öster.-ung. Monarchie (Wien

1888; na základě sčítání 1880). Podle Czoerniga a Lemonniera vyšly menší mapky od J. Hatska, J. Kieperta, A. Fickera, P. Bourgoinga a mapa v atlasu Rakouska od J. Chavanne (Taf. XV). Podle sčítání r. 1900 vyšla menší mapa Cisleithanie v Oest. Statistik 1902 sv. 63., a podrobná, ale nepřehledná mapa Transleithanie při díle Pavla Balogha: A nepfajok Magyarországon (Budapest 1902, v atlasu). Malou starší mapku Transleithanie vydal J. Homolka, (r. 1892), větší F. Réthey na základě sčítání z r. 1880 (A magyar sz. korona országainak ethnographiai férképe. Budapest). Před tím už G. Devollan v Petrohradě 1878. Pro Balkán v celku patří sem A. Boué Ethnograph. Karte des osmanischen Reiches. 1847 (Berghaus Phys. Atlas II. VIII. Nr. 19), Lejean Etnographie de la Turquie d'Europe (Gotha 1861; ruský překlad vydal Этн. Сборникъ Р. Георг. Общ. 1864), A. Petermann a Fr. Bradaška Die Ausdehnung der Slaven in der Türkei und den angrenzenden Gebieten (Peterm. Geogr. M. 1869 Taf. 22), G. M. Mackenzie and A. P. Irby The Turks, the Greeks and the Slavons (London 1867; srbský překlad vydal Ć. Mijatović „Путовање по словенским земљама Турске у Европи. Београд 1868 s národ. mapou), H. Kiepert Etnographische Übersicht des europ. Orients (Berlin 1876), Turkey in Europe (Markham's Geogr. Magazine III. Oct. 1876), Bianconi Ethnographie et statistique de la Turquie d'Europe (Paris 1877) avec la carte, Synvet Carte ethnographique de la Turquie d'Europe (Paris 1877), Genadios An ethnological map of European Turkey and Greece (London 1877), Sax Ethnogr. Karte des europ. Türkei und ihrer Dependenz zu Anfang des J. 1877 (Mitth. geogr. Ges. Wien 1878 XXI, Taf. 3.), Dragašević J. Carte ethnographique de la presqu'île des Balkans (Belgrade 1885); nové vydání vyšlo v časop. »Патник« 1903).

II. Rusové.

К § 4. Кеппенъ II. Этнографическая карта Европейской Россіи. Изд. Рус. Геогр. Общ. (Спб. 1851 г.), Обь этнограф. картѣ Европ. Россіи (Спб. 1852; сравн. Bull. de l'Acad. Petr. VIII. 290), Батюшковъ И. Атласъ этногр. западно-русскаго края (Спб. 1864 г.), Эркертъ Этнографическій атласъ зап. русскихъ губерній и сосѣднихъ областей (Спб. 1863), Теребеневъ Н. Карта Россіи и племена ее насе-

ляющія (Моск. 1866), Kiepert H. Ethnographische Karte des russischen Reiches (Berlin 1862), Риттихъ А. О. Этногр. карта западнорусскаго края (Спб. 1864), Атласъ народонаселенія зап. русскаго края (Спб. 1863). Этнограф. карта Европ. Россіи (Спб. 1876; německé vydání vyšlo v Gothě r. 1878: »Ethnogr. Karte von Russland«), A. Petermann Vertheilung der Gross, — Weiss — und Kleinrussen. Nach A. Rittich. Peterm. Geogr. Mitth. 1878. Tafel 18), Величко Г. Народнописна карта українськоруського народу (Лвовъ 1896). Sriv. i mari v VII. dílu Трудовъ этногр. стат. экспед. въ югозап. край П. Чубинскаго (Спб. 1872), V. von Haardt Übersichtskarte der ethnogr. Verhältnisse von Asien und von den angrenzenden Theilen Europas (Wien 1887), Этнографическая карта Россійской Имперіи по Риттиху и Венюкову (Спб. Изд. А. А. Ильина), Русовъ А. Карта разселенія украинскаго народа (Укр. Вѣстникъ. Спб. 1906 № 4), Aitoff D. Carte de l'extension du peuple ukrainien (Paris 1908 a v časop. Ukrainische Rundschau 1908 № 1).

Další práce a stati k podrobnostem hranic ruských jsou: Bielenstein A. Atlas der ethnolog. Geographie des heutigen und praehistorischen Lettenlandes (Petersb. 1892), Tetzner (Globus 1897 LXXI. 381), Rozwadowski (Materiały i prace kom. jęz. 1901. I. 1), Tałko-Hryncewicz J. (Zbiór wiadomości XVII. 53), Kurschat A. Die Verbreitung des litauisch — lettischen Volksstammes (Mitth. d. lit. Ges. Heidelberg 1899. № 24), Ciechanowski F. Karte des Gebietes Posiń, Sybelin und Umgegend an der Ostgrenze von Polnisch-Livland v atlasu Bielensteinově 1a), Карскій Е. Бѣлоруссы I. (Варш. 1903), Вольтеръ Э. А. Списки насел. мѣстъ Сувалкской губ. (Спб. 1901), Анонимъ, Obszar języka litewskiego w gub. wileńskiej (Mater. antr. arch. Kraków III. 1898). Starší práce: А. Корева Виленская губернія (Мат. для геогр. и стат. Россіи Спб. 1861), Киркоръ А. Живописная Россія III. 13, Недешевъ И. (РФВ. XII), Kurschat F. Grammatik d. litau. Sprache, Halle 1876, Вольтеръ Die Litauer von Ošmena (Mitth. d. lith. litt. Ges. Heft 20), Поржезинскій (Изв. II отд. Акад. Наукъ. I. 467, Idg. Anz. 1897. 330), Щебальскій П. Карта русскаго Забужья (1880), Кояловичъ М. Обь этногр. границѣ между Зап. Русью и Польшею. Сборникъ

статей Шолковича I. (Вильно 1885), Батюшковъ Холмская Русь (Спб. 1887), I. Аноним. *Fantazye geograficzne na temat ziemi Lubelskiej i Podlaskiej* (Ateneum, 1882 XI), Gloger *Obchody weselne I* (Kraków 1869), Zakrzewski A. *O ziemie bielskiej. Mater. do etnogr. Podlasia* (Wiśła III. 309), Zubricki D. *Granice między ruskim i pol. narodem w Galicyi. Lwów 1849* (rusky ve Вѣстникъ югозап. и зап. Россіи 1863), Площанскій Б. *Границы русс. и польскаго народа въ Завислоцкой Руси* (Прикарпат. Русь. III. Львовъ 1885), Головацкій Я. *Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси I.* (Москва 1878 s тароу), А. Петровъ *Замѣтки объ Угор. Руси* (Ж. П. Н. П. 1892 II), А. Добрянскій *О западныхъ границахъ Подкарпатской Руси* (Ж. М. Н. П. 1880 № 208). *Novou pěknuu mapu vydal* Ст. Томашівскій *Этнографічна карта Угорської Руси* (Спб. 1906). Dále srv. Соболевскій А. *О границѣ Русскихъ и Словаковъ въ Угорщинѣ* (Жив. Стар. 1895. 235), Де-Воланъ Г. А. *Угорская Русь* (Москва 1878, съ картой), Niederle L. *Národopisná mapa uher. Slováků* (Praha 1903), a stať «K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách» (Slov. Přehled 1903. V. 345, VI. 258 a Tomašivského odpověď v Зап. Тов. им. Шевч. LXVII. 5), Петровъ А. *Статьи объ Угорской Руси* (Спб. 1906. Зап. Ист. Фил. Фак. Унив. Прилож. къ т. LXXXI), Klíma *Ruskoslovenská hranice na východě Slovenska* (Slov. Přehled IX. 60), Czambel S. *Slovenská reč a jej místo v rodine slovanských jazykov. I. 1, стр. 53* (Turč. Sv. Martin 1906). Na základě Czambela vydal L. Niederle znovu mapu východních stolic v Národop. Sborníku 1907. I. Dále srv. Несторовскій П. А. *Бессарабскіе русины* (Варшава, 1905 г.), Чубинскій *Труды VII. 362*, А. Клаусъ *Наши колоніи. Опыты и матеріалы по исторіи и статистикѣ иностранной колонизаціи въ Россіи I* (Спб. 1869), Н. Державинъ *Болгар. колоніи новоросс. края* (Изв. Тавр. арх. комм. № 41. 1908), Риттихъ А. *Матеріалы для этнографіи Россіи: Казанская губ.* (Казань 1870) и *Прибалтійскій край* (Спб. 1873), *Матеріалы для этнографіи Царства Польскаго* Спб. 1864 (Люблинъ и Августовская губ.), *Этнограф. очеркъ Харьковской губ.* (Харьковъ 1880), *Западно-русская граница и русская народность* (Русская Стар., 1907), Бахметьевъ П. *Къмъ исторіята на старитѣ руски поселища въ сегашна България*

(Пер. Сп. 1907. 294). Malé národopisné mapky jsou i ve velkém díle »Россія, полное географ. описаніе нашего отечества, подъ ред. В. П. Семенова и руководством П. П. Семенова и В. И. Ламанскаго. Спб. (1899—1900). Při tisku této knihy vyšla konečně kniha VI. Францева »Карты русскаго и православнаго населенія Холмской Руси съ статист. таблицами къ нимъ« (Варшава 1909), a stať K. Drože Ruské osady v rumunské deltě dunajské (Osvěta 1909, 68).

K § 5. M. W. de Kovalevsky La Russie à la fin du XIX-siècle (Paris 1900; totéž ruský: »Россія въ концѣ XIX в. Спб. 1900), Россія ея настоящее и прошедшее (Энци. Словарь Спб. 1900; отдѣлъ статистики стр. 75—128; srv. i Dopl. díl II. 1906, s. v. Россія — население), Пространство и население Россіи въ 1905 году. Спб. 1906 (изъ Ежегодника Россіи 1905 г.), Д. И. Менделѣвъ Къ познанію Россіи. VI изд. (Спб. 1906; srv. stať A. Černého »K poznání Ruska«. Slov. Přehled X. 17), Первая всеобщая перепись населенія Россійской Имперіи« (Спб. 1898—1907 г.), Сводъ данныхъ первой всеобщей переписи Росс. Имперіи 1897 г. (Спб. 1905), »Relevé général pour tout l'empire de Russie des résultats du dépouillement des données du I. recensement de la population en 1897 (Petersbourg 1905). Další hlavní práce statistické jsou: Буняковский Опытъ о законахъ смертности въ Россіи Спб. 1868, Бессеръ А. — Баллогъ К. Смертность, возрастной составъ и долговѣчность православнаго населенія обоюго пола въ Россіи за 1851—90 гг. Спб. 1897. (Зап. Акад. Н. VIII). Янсонъ Ю. Сравн. статистика Россіи и западноевр. гос. Спб. 1878—80. Статистика Росс. Имперіи. I, сл. (Спб. 1890 сл.), Обручевъ Н. П. Военно-стат. Сборникъ Спб. 1868 сл., Золотаревъ А. Записки военной статистики Россіи. Спб. 1894, Фортунатовъ А. Θ. Сельско-хозяйственная статистика Европ. Россіи (Москва 1893), Oesterreichische Statistik, Band LXIII, I. Vargha A magyar korona országainak 1900 évi népszámlálása. Budapest 1902 (Mag. Stat. Közlemenyek Uj. S. I), Cintula V. Národnostní poměry uherských Rusinů podle sčítání r. 1900 (Zeměv. Sborník X. 1904. 193).

K § 6. Соболевскій А. Опытъ р. діалектологіи I. Спб. 1899. Очеркъ р. діалектологіи. Жив. Стар. 1902 кн. 1—4. Карскій Е. Бѣлоруссы I (Варшава 1903).

К § 7. VI. Hnatjuk Malorusové (Ottův Slovník Naučný, Praha 1900), И. Нечуй-Левицкий Die Anzahl der Ruthenen in Europa, Asien und Amerika (Ruth. Revue 1905, 253), М. Грушевский Очеркъ ист. укр. народа Спб. 1906. 3. М. R. Statistik des ruthen. Volkes (Ruth. Revue III. 9—13; Globus LXXXVII № 16, 292). Kušnir Wl. Die Lage der ruthenisch-ukrainischen Kolonisten in Amerika (Ruth. Revue II. 226). М. R. Statistik und Heimat des ruthenischen Volkes (Ruth. Revue III. 11), Russow M. Genauere Daten über die Anzahl der Ruthenen im Russland (Ruth. Revue III. 144), В. Охримович З поля національної стат. Галичини (Лвів 1909. I. 65), В. К. Національно-територ. межі України (Літ. наук. вісник 1907. VI, VIII—IX).

К § 8. Mimo výše uvedené práce a různé sborníky národopisné srv. ještě tyto knihy a stati k jednotlivým oblastem ruským: Головацький Я. Карпатская Русь (Слав. Сборникъ Спб. I. 1875. II. 1877), Историко-этнограф. очеркъ Галичины и Угорской Руси (Ж. М. Н. П. 1875), Поповъ Русское население по вост. склону Карпатъ 1867, W. Pol Rzut oka na północne stoki Karpat. Lwów 1877, Witwicki O Huculach 1873, Zawadzki Huculi (Kłosy 1872—3), Waigiel L. O Huculach 1887, Kopernicki Iz. Charakterystyka fizyczna Górali ruskich (Zbiór wiadomości, Kraków XIII), R. Kaendl Die Huzulen (Wien 1897), Korzeniowski I. O Huculach (Lwów 1899), В. Шухевичъ Гуцульщина. Львів I. 1899—V. 1902, Мошковъ В. Скифы и ихъ соплеменники оракійцы. Варш. 1896, Волковъ Ф. Кавказъ и Карпаты (Наук. Зб. Грушевскаго. 1906), Будиловичъ А. Къ вопросу о племенныхъ отношеніяхъ въ Угорской Руси (Жив. Стар. XIII. 1903), Срезневский Русь Угорская (Вѣст. Геогр. Общ. IV. 1852), Biedermann Die ung. Ruthenen (Innsbruck 1868), Szujski I. Die Polen und Ruthenen in Galizien (Wien 1882), Наумовичъ И. О Галицкой Руси (Слав. Сб. I), Свистунъ Ф. И. Прикарпатская Русь (Львовъ 1896), Купчанко Гр. Угорска Русь и ей русски жители (Вѣдень 1898), Смаль-Стоцкий Ст. Буковинська Русь (Чернівці 1897), Kaendl R. und Monastyrski A. Die Ruthenen in der Bukowina I—II (Czernowitz 1879, 1890), Францевъ В. Обзоръ важн. изученій Угор. Руси (Р. Фил. Вѣст. 1901), D. Dan Die Völkerschaften in der Bukowina I. Die Lip-

powaner (Czernowitz 1890), Ka indl R. Die Lippowaner (Czernowitz 1893), Polek I. Repertorium der landeskundlichen Literatur der Bukowina (Czernowitz 1892), Die Lippowaner in der Bukowina (Zs. f. österr. Volkskunde III. 53), Поповъ Ив. Малороссія и малороссы (Моск. 1905), Абрамовъ Ив. Черниговскіе малороссы (Жив. Ст. 1905, 513), М. Грушевскій Die Kleinrussen (Melnik Russen über Russland 1906), Anon. Die Hauptstämme der Russen. Begleitworte zur Karte (Petermann's Geogr. M. 1878. 325), Кудринскій Ѡ. Бѣлоруссы (Вильна 1905), Косичъ М. Н. Литвино-бѣлоруссы Черниговской губ. (Жив. Стар. 1903. 221), Будиловичъ А. О единствѣ русскаго народа Спб. 1907, Соболевскій А. Русскій народъ какъ этнограф. цѣлое (Мирный Трудъ. Харьковъ 1907), Фортунатовъ К. Национальныя области Россіи (Изд. Трудъ и борьба. Спб. 1906), Пенькинъ З. Полѣсье. Библиогр. указатель по ист. геогр. этногр. Полѣсья (Спб. 1883), Добротворскій Н. Саяны (Вѣстникъ Евр. 1887. IX), Желѣзновъ І. И. Уральцы (Спб. 1888), Киркоръ А. Бѣлорусское Полѣсье (Москва 1891), Довнаръ-Запольскій М. В. Бѣлорусское Полѣсье (Москва. 1895), Булгаковскій Г. Г. Пинчуки (Спб. 1896), Эркертъ О малороссахъ Харьковской губ. (Изв. Кавказ. отд. И. Русск. геогр. Общ. 1882—3), Ястребовъ Матеріалы для этнографіи Новороссійскаго края (Одесса 1894), Гильченко Н. Кубанскіе казаки (Труды Антр. Отд. Общ. Люб. Ест. т. XVIII. Моск. 1895), Н. Капельгородскій Українці на Кубані (Съ картою. Кіевъ 1907), Якобій П. И. Вятичи Орловской губ. (Спб. 1907. Зап. геогр. общ. т. XXXII). Literaturu o kozácích viz u. V. Domaničkého (Зап. тов. им. Шевч. 1904. 60), o Rusech v Asii u. V. Mežova Сибирская библиографія I—II (Спб. 1903) a ve spisech Сибирь. Общія замѣчанія о Сибири и переселенія. I. Изд. переселен. управл. Мин. Вн. Дѣлъ Спб. 1907, Кауфманъ А. Къ вопросу о русской колонизаціи въ Туркестанѣ. Спб. 1904. Další liter. doklady viz u. A. Rypina Ист. русской этнографіи I—IV (Спб. 1890—91) a V. Mežova Литература рус. географіи, статистики и этнографіи за 1859—80 гг. I—IX. (Спб. 1861—87).

К § 9. Srv. hlavní práci A. Ивановскій Объ антропологическомъ составѣ населенія Россіи (Изв. Имп. Общ.

Люб. Ест. Антр. Этн. т. XXII. Москва 1904) a ze starších: Jul. Tańko-Hryncewicz Charakterystyka fizyczna ludów Litwy i Rusi (Zbiór wiadomości, Kraków XVII. 1893), Charakterystyka fiz. ludności Podola (Materiały antrop. I. 1896). Nové spisy vydal Ф. Волковъ Украинцы въ антропологическомъ отношеніи (Укр. Вѣстникъ 1906, № 7), Zur Anthropologie der Ukrainer (Ukr. Rundschau 1908, № 2) a hlavní spis Антропометр. изслѣдованіе укр. нас. Галичини etc. (Лвів 1908). O vých. Slovanech vydal ještě novou knihu kníže N. Vjaze mskij Восточные славяне (Спб. 1909).

III. Poláci.

§ 12. K hranicím polské oblasti srv. celkový přehled: A. J. Parczewského O zbadaniu granic i liczby ludności polskiej na kresach obszaru etnograficznego polskiego (Odbitka z Dziennika Poznańskiego) Poznań 1900 s úplnou literaturou ostatní. Starší podobnou stať Ed. Czyński Etnograficzno-statystyczny zarys liczebności i rozsiedlenia ludności polskiej Wisła I. 48. 1887). Celkové mapy národopisné vydali R. d'Erckert Atlas ethnographique des provinces habitées en totalité ou en partie par les Polonais. (Petersbourg 1863), A. Dufour-Wrotnowski Atlas de l'ancienne Pologne (Paris 1850, № 11, Carte des langues et des religions). Srv. též Rom. Zawiliński O potrzebie mapy etnograficznej polskiej (Ref. III. zjazdu historyków polskich w Krakowie 1900), a pak vůbec mapy Ruska a Rakouska, které jsme uvedli výše na str. 164. Částečných mapek a příslušných k tomu detailních studií vydána byla řada.

K českopolské hranici ve Slezsku srv.: Malinowski A. Zarysy życia ludowego na Śląsku (Warszawa 1877), Czyński E. Wisła I. 92, Šembera A. Základové československé dialektologie 55 (Videň 1864), Sláma Vlast. putování po Slezsku (Praha 1886, 221), S. Bystron Stosunki narodowościowe w księstwie cieszyńskim (Nowa Reforma 1895), O mowie polskiej w dorzeczcu Stonawki i Łuciny (Kraków 1885), Buzek Ludność ks. Cieszyńskiego podług narodowości (Mięs. pedag. 1901), Piastun Spor czeskopolski na Śląsku Cieszyńskim (Frysztat 1901), Smólski Polacy i Czesi w. ks. Cieszyńskim (Tygodnik ilustr. 1901 № 36, 37), Zawiliński, Ke sporu českopolskému v Těšínsku (Slov. Přehled IV. 64), Polívka P. Ku sporu českopol-

skému v Těšínsku (Sl. Přehled IV. 117), Kaz. Nitsch, Polsko-czeska granica językowa (Świat Słow. 1907 III. 201).

O hranicích v Německu kromě Malinowského (Zarysy I. c.): J. Gregor Mapa Górnego Śląska z uwzględnieniem stosunków językowych, granic powiatowych etc. Mikólow 1904, P. Langhans, Nationalitätenkarte der Provinz Schlesien (Deutsche Erde, Gotha 1906 dle sčítání z r. 1900. Menší mapy viz ve spisech Tetzner Slaven in Deutschland a Partsch Schlesien I. 363; starší celkové vydali Bernhardi K. Die Sprachkarte von Deutschland (Cassel 1844), Boeckh P. Die Sprachenkarte des preussischen Staates (Berlin 1869), Fircks Die preussische Bevölkerung nach ihrer Muttersprache und Abstammung (Zs. des preuss. statist. Bureau 1893, Tab. IV. a V.). Dále srv. Weinhold Die Verbreitung und Herkunft der Deutschen in Schlesien (Stuttgart 1887; Wisła II. 415), a spisek »Śląsk pruski słowem i olówkiem« (Warszawa 1889; Wisła III. 408 a IV. 751). Pro Poznaňsko a Prusko srv.: Langhans P. Nationalitäten und Ansiedelungskarte von Westpreussen und Posen. I. vyd. 1902, IX. vyd. 1907 (Gotha), Denkschrift dazu (Berlin 1902), Z. Sw. Słupski Mapa W. Ks. Poznańskiego z oznaczeniem posiadłości pruskiej komisji kolonizacyjnej nabytych po koniec 1906 r. (Poznań 1908), Kozłowski (Pamiętnik fizyograficzny 1883. III. 484), Nadmorski Ludność polska w Prusach zachodnich (Pamiętnik fizyograficzny 1889. IX. 27), Langhans P. Nationalitätenkarte der Provinz Ostpreussen (Deutsche Erde 1907 № 1), D. Sieniański Biskupstwo warmińskie (Poznań 1878), W. Kętrzyński O ludności polskiej w Prusach (Lwów 1882), O Mazurach (Poznań 1872), Zweck A. Masuren (Stuttgart 1900), Weiss Preuss. Litauen und Masuren (Rudolstadt 1879), Kob C. West-Masowen (Berlin 1908). Hranici polskoněmeckou uvádí také na svých dialektických mapách K. Nitsch (Dialekty polskie. Mat. i prace kom. jęz. III. 1—3). K polské hranici v Rusku a v Haliči srv. výše str. 166 sl. Velkou mapu podle dat sčítání r. 1900 připravuje R. Zawiliński. Zatím vydal jen malou mapku podle krajů při stati »Polacy a Rusini w Galicyi w świetle statystyki urzędowej« (Świat Słow. 1907 № 35). K Polákům v Uhrách srv. Šembera A. Základové dialektologie 79 (srv. Čas. Čes. Musea 1876, 413). Niedzwiecki Wł. Przyczynek do etnografii polskiej (Niwa 1879, 413), Unger W. Polacy na Węgrzech (Lud. VI. 277), Zawiliński R. Przy-

czynek do etnografii goralí polskich na Węgrzech (Zbiór wiadomości XVII. 1, Materyały antrop. I. 380), Polívka J. (Listy filologické 1885, XII. 464), Krotoski K. Stosunki etnograficzne na Spiżu (Świat słow. 1908. IV), Czambel C. Slovenská reč. I. 1. 65. K Polákům v cizině: A. Hempel Polacy w Brazylíi (Lwów 1893), Siemiradzki Polacy za morzem (Lwów 1900), Janik J. Ludność polska w Stanach zjednoczonych Ameryki północnej (Lud. XI. 249), Kłobukowski St. Wspomnienia z podróży po Brazylíi (Lwów 1898), Fait E. Ruch vystěhovalecký a polské osady v Brazylíi (Zeměvědný Sborník IV. 225), Kruska W. Historya polska w Ameryce (Milwaukee 1905—6), Kolonizacya polska na granicach Parany i St. Catariny (Gazeta handlowa 1898, 217).

K § 13: F. Sulimierski Ognisko (Warszawa 1882), Ed. Czyński Etnograficznostatyst. zarys liczebności i rozsiedlenia ludności polskiej (Wisa 1887), Fircks l. c., L. Straszewicz Ilu nas jest? (Miesięcznik Kuryera Pol. Warsz. 1900), Wł. Czerkawski Badania nad ilością Polaków (Rozprawy Akad. Um. Kraków 1902), Niederle L. (Slov. Přehled V. № 4); v díle »Opis ziem zamieszkaných przez Polaków pod względem geograficznym, historycznym etc. T. I. Ziemie Polskie w Prusach« je úvodem stat Ilu jest na świecie Polaków? od B. Koskowského.

Dále srv.: Лебединъ М. О племенномъ составѣ народонас. зап. края Росс. имперіи (1861), Rom. Szymański Statystyka ludności polskiej w zaborze pruskim (Poznań 1874), Stefan Komornicki Polska na zachodzie w świetle cyfr i zdarzeń I. (Lwów 1894), Bujak Galicya I. (Lwów 1908), D. Józ. Buzek Stosunki zawodowe i socyalne ludności w Galicyi według wyznania i narodowości (Lwów 1905), Rapacki W. Ludność Galicyi (Lwów 1874), Jiř Stosunki narodowościowe w Galicyi wschodniej (Kraków 1894), Denkschrift über die Ausführung des Gesetzes vom 26. April 1886 betr. die Beförderung der Ansiedelungen in den Prov. Westpreussen und Posen (1903), P. Langhans Karte der Tätigkeit des Ansiedelungskommission für die Prov. Westpreussen und Posen. 1886—1903 (6. Aufl. Gotha 1903), Chr. Petzet Die preuss. Ostmarken (München 1898), C. Fink Kampf um die Ostmark (Berlin 1897), Bogusławski A. 85 Jahre preussischer Politik in Posen und Westpreussen von 1815 bis 1900 (Berlin 1901), Jankowski Cz.

Sześć set lat stosunków polskopruskich (Wilno 1903), Wäber Alex. Preussen und Polen (München 1907), Mombert P. Die natürliche Vermehrung von Deutschen und Slawen (Karlsruhe 1907), Wegener L. Der wirtschaftliche Kampf der Deutschen mit den Polen um die Provinz Posen (Posen 1903), Есиповъ В. В. Привислинскій край (Варш. 1905), Esipoff B. Pologne russe (Varsovie 1907), Населеніе 10 губерній Царства Польскаго, Ростъ населенія за 90 лѣтъ 1806—1906 (Варшава 1906), Населеніе десяти губерній Царства Польскаго въ 1907 г. (Варшава 1907), W. Zaleski Królestwo polskie pod względem statystycznym I—II (Warszawa 1900—1901), H. Wiercieński Opis statystyczny gub. Lubelskiej (Warszawa 1901). K statistice Německa srv. Vierteljahrsschrift zur Statistik des deutschen Reiches 1902 I. 163, 172, k statistice rakouské srv. Oester. Statistik LXIII Pd. Wien 1902. Heft I. S. XVII, XLV, XXXIII, XXXVI. Heft III. S. XXXVI, XLVI. Langhans P. Fremde Volkstämme im d. Reiche vergl. mit der Verteilung der christlichen Hauptbekenntnisse (Petermanns Mitth. Geogr. 1895. Taf. II).

K § 14. K rozřídění polských kmenů srv. vedle práce O. Kolberga (Lud, jego zwyczaje etc.) a jeho následovníků hlavně stat J. Karłowicze v sborníku Polska. Obrazy i opisy I. (Lwów 1906). Antropologický přehled všech novějších bádání napsal dr. Jul. Tańko-Hryniewicz. Поляки. Антр. очеркъ. Русскій Антр. Ж. 1901 1 sl. O poměru šlechty polské k lidu srv. zejména statí VI. Olechnowicze v Zbióru wiadomości XVII, XVIII a Wisle VI, VII. a Tańko-Hryniewicza v Materyalech antr. II.

K § 15. O Kašubech vedle úvodu k řadě prací týkajících se příslušnosti jich jazykové (Biskupski, Bronisch, Jagić, Karłowicz, Brückner, Mikkola, Lorentz, Kryński, Zubatý) jedná hlavně kniha dra Stef. Ramuřta Statystyka ludności kaszubskiej (Kraków 1899) s podrobnou národopisnou mapou. Jiné důležitější popisy vydali A. Гилфердингъ Остатки Славянъ на южномъ берегу балтійскаго моря (Спб. 1862), Baudouin de Courtenay Кашубскій языкъ, Кашубскій народъ а Кашубскій вопросъ I. (ЖМНП. 1897 III.—IV.), Kurzes Resumé der Kaszub. Frage (Archiv f. slaw. Phil XXVI), Derdowski H. O Kaszubach (Przeł. Polski 1882—3. III), Nadmorski

Slowińcy i szczątki ich języka (Lud V. 320), Kaszuby i Kociewie (Wisła 1902, 205), Polabianie i Słowińcy (Wisła 1902, 141), Smólski G. O Kaszubach nadłebiańskich (Wisła 1900—1901), Parczewski A. Szczątki kaszubskie w prow. pomorskiej. Poznań 1896, Łęgowski J. Die Slowinzen im Kreise. Stolpe (Balt. Studien 1899), Tetzner F. Die Slowinzen und die Leba-Kaschuben. Berlin 1899, Lorentz Fr. Slovinzische Grammatik (Petr. 1903) § 1., a téhož stať Славяне въ Помераніи (ЖМНП № 345, 120). V české literatuře psal o nich Ed. Jelínek Zapomenutý kout slovanský (Praha 1894) a J. Zubatý v Ottově Slov. Naučném pod h. Kašubové.

IV. Lužičtí Srbové.

K § 16. K otázce lüneburských Slovanů srv. Гилфердингъ А. Памятники нарѣчія залабскихъ Древлянъ и Глинянъ Спб. 1856 a něm. Die sprachlichen Denkmäler (Bautzen 1857), Malý J. Poněmčilí Slované lüneburští (podle Hilferdinga) ČČM. 1857. 155, Hennings Das hannow. Wendland (Lüchow 1862), A. Parczewski Potomkowie Słowian v Hanowerskim (Wisła XIII. 408), Tetzner F. Die Polaben im hannoverschen Wendlande (Globus 1900, LXXVII. 201), Die Drawehner im hannower. Wendlande um d. J. 1700 (Globus 1902, LXXXI. 253), Černý Ad. Potomci polab. Slovanů v Hanoversku (Slov. Přehled II. 184, III. 189), Muka A. Slované ve vojvodství Lüneburském (Slov. Přehled VI. 5 sl., srv. Materyaly i prace kom. jęz. I. 3), Rost P. Die Sprachreste der Dreväno-Polaben (Leipzig 1907). Přes Mukovo rozhodnutí vyšel ještě článek M. Dmitrijeviče Les Slaves de l'Elbe et de la Baltique v Revue Slave 1906, № 2, dovozující existenci luhovských Slovanů.

K § 17. Národopisné mapy lužických Srbů vydali (mimo starší): W. Bogusławski Rys dziejów serbołużyckich (Petrograd 1861), Andree R. Sprachgebiet der lausitzer Wenden vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart (Mitth. z. Gesch. d. D. in Böhmen 1873, 223), Wendische Wanderstudien (Stuttgart 1874), Die Grenzen der niederlaus. Sprache (Globus. LIX. 1891, № 2—3), A. Muka Statistika lužiskih Serbow. Budyšin 1886, E. Müller Das Wendenthum in der Niederlausitz (Cottbus 1893), Ad. Černý Národopisná mapa Dolní Lužice (Slov. Přehled IV. 322; srv. i Wisła 1894), Tetzner Slawen in Deutschland 1902.

284, A. Černý Srbové v Horní a Dolní Lužici 1905 (Ottův Slovník Naučný XXIII. k heslu Srbové a XVI. k heslu Lužice).

K § 18. Muka A. Statistika (srv. § 17), a jeho Dodawki k statisticzy i etnografiji lužiskih Serbow (Čas. Mat. Serb. 1896. 368, 1900. 80), Parczewski A. Serbjo w Pruskej po ličenju luda z l. 1890 (Čas. Mat. Serb. 1890. 65, 1899. 80), G. Śwjela O srbské národnosti v Dolní Lužici (Slov. Přehled IV. 213), Černý A. O germanisaci a nyn. stavu luž. Srbů (Praha, Atheneum IV), Die Wenden in Sachsen, Globus. LXXXV. № 8. (1904) 126. Cf. Zs. des königl. sächs. Bureaus 1902, Heft 2—3, Dr. Eug. Würzburger, Die sprachl. Verhältnisse der Bevölkerung des kg. Sachsen. Zs. d. kgl. sächs. stat. Bureaus. 1903, 48 Jahrg. 170—182.

K § 19. Další literaturu k lužickým Srbům viz ve stati Ad. Černého ›Srbové lužičtí‹ v Ottově Slovníku Naučném XXIII. 926, 937, 941, 964. Srv. též T. Richter Literatur der Landes- und Volkskunde des Königreichs Sachsen. Dresden 1889. Stat o Srbech v díle Tetznerově ›Slawen in Deutschland‹ je velmi nesprávná. Srv. referát Mukův v Neues sächs. Archiv. 1903, № 3.

V. Čechové a Slováci.

K § 21. Zjištění národopisné hranice českoněmecké má přebohatou detaillní literaturu, roztroušenou po různých českých a německých časopisech. Novější celkovější práce jsou vedle starších statí Dundra, Smetany, Zapa, Erbena, Czoerniga (srv. Zíbrt Bibliografie české hist. II. 849): Dr. J. Zemmrich Die Zustände an der Sprachgrenze in Westböhmen und Nordwestböhmen (Globus LXXVI č. 1, LXXVIII č. 7), Sprachgrenze und Deutschthum in Böhmen (Braunschweig 1902), Die Sprachgebiete Böhmens nach der Volkszählung von 1900 (Geogr. Zs. 1905 Heft 4—9), Fr. Held Das deutsche Sprachgebiet von Mähren und Schlesien im J. 1890. Brünn 1888, Dr. Edv. Herbst Das deutsche Sprachgebiet in Böhmen (1887), Dr. R. Andree Nationalitätenverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen (1870), Dr. L. Schlesinger Nationalitäts-Verhältnisse Böhmens (1886), Türk K. Der Kampf um das Deutschthum in Böhmen, Mähren und Schlesien (München 1898), Andree R. Böhm. Sprachenkarten (Globus LXXXVII. 350), Weinhold K. Die Verbreitung

und Herkunft der Deutschen in Schlesien (Stuttgart 1887), Titta J. Der nationale Kampf an der Trebnitzer Sprachgrenze (Trebnitz 1902), Illing W. Mähren und seine Bevölkerung (Progr. Zwittau 1905); nejdůležitější jest kniha prof. J. Rauchberga »Der nationale Besitzstand in Böhmen (Leipzig 1905) a článok »Das Zahlenverhältniss der Deutschen und Tschechen in Böhmen« (D. Arbeit 1902). K nim však srv. kritiky dra Krejčího v Nové Č. Revui II. č. 3, A. Hubky v Pokrokové Revui 1905 I. 17, J. Herknera v Archivu für Social-Wiss. und soc. Politik T. XXIV. a Živanského a Lepaře v Národop. Věstníku 1906. Česká lite atura bohužel celkového řádného spracování hranic svého jazyka nemá. Důležitější regionální práce jsou: A. Hubka Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu (Praha 1900), Menšinová práce (Praha 1904), Soukromé sčítání lidu z r. 1900 (Praha 1906), A. Boháč Vývoj jazykových menšin a ostrovů na Moravě v posledním desetiletí (1890—1900). Národ. Věstník 1907. Vývoj jazykové hranice na Moravě I—II. (Zpráva reálky v Uh. Brodě 1907—8), Vývoj Čechů a Němců na Moravě (Čas. Mat. Mor. 1908), Boj o české menšiny v posledních dvou letech (Praha 1909, otisk z Času), J. Šubert a Vltavský, Čechové na Žatecku (Žatec 1902), Zd. Lepař Měna obyvatelstva v zemích koruny české podle soupisu r. 1900 (Praha 1904), Kterak přibývá obyvatelstva v zemích koruny české (Zeměv. Sborník 1903. IX), Živanský Vývoj českého a německého obyvatelstva v Čechách 1880—1900 (Obzor národohospodářský Praha 1904), Populační a hospod. vývoj Moravy (Zeměděl. politika III. Praha), J. Svozil Pohyb obyvatelstva ve Slezsku (Naše Doba. 1902 Praha, Vyhlídal J. Naše Slezsko (Vlast XVI. 535), Šubert J. Vývoj a život českých menšin. Most 1908. Národopisné mapy české oblasti vydány jsou mimo ty, jež předvádějí Čechy na mapě říše rakouské (Berghaus, Häufler, Czoernig, Ficker, Lemonnier) a map celého Slovanstva (Šafařík, Rittich atd.), při právě uvedených dílech J. Zemmricha, R. Andreeho, Fr. Helda, J. Rauchberga, K. Türka a mimo to zvláště tyto: J. Jireček Mapa král. českého (Praha 1850), J. Erben Polit. a místopisná mapa král. českého (Tábor 1869 10. vyd. 1883), E. Wagner Národnostní mapa král. českého (Praha 1886), A. Hickmann Das d. Sprachgebiet in Böhmen, Mähren und Schlesien (Wien 1898), P. Langhans Deutsche

und Tschechen in Nordböhmen (Gotha 1899; srv. ref. V. Francova v ЖМНП. 1901 a E. Mušky Nová národnostní mapa sev. Čech. Česká revue III. 1899), J. Rauchberg Sprachenkarte von Böhmen (Wien 1904), Fr. Perko Schulkarte von Böhmen nach dem Stande von 1905 (Nýřany 1906), J. Šubert a V. Hošek Podrobná národnostní mapa severozápad. Čech (Most 1908), Šembera A. Mapa země moravské (Videň 1863 a 1878), Fr. Held Nationalitätenkarte von Mähren und Schlesien (Petermanns Geogr. Mitth. XXX. 161), Plesinger V. Morava a Slezsko (Budyň nad Ohří 1905), Chytil A. Národnostní mapa Moravy (Olomouc I–II 1906–7); k poslednímu sčítání srv. též mapku Cisleitane v Oesterr. Statistik Bd. 63, Heft I. 1902 (ale pouze podle okresů).

O Česích v Prusku srv. Slavík Potomci českých bratří v pruském Slezsku (Světobor 1870, 21), Vyhlídal J. Bavorov a okolí v prus. Slezsku (Č. Lid X. 191), Čechové v prus. Slezsku (Kroměříž III. vyd. 1900), A. Gruda Pruské Opavsko (Kalendář Ústř. Mat. 1885), Tetzner F. Die Tschechen und Mährer in Schlesien, Globus 1900. LXXVIII. Nr. 19–21 (srv. též Slawen in Deutschland 249), Würzburger E. Tschechen und Polen in Sachsen (Zs. d. sächs. stat. Bur. 1904, 257), Kubín J. Čechové v Kladsku (s mapou) Nová Česká Revue 1905, 420, № 6, J. Buk Naši v Kladsku (Nár. Listy 1905, 15. února), Čechové v Prusku (Obzor Matice Slov. 1893. I. 5). Ostatně viz celou starší literaturu v knize Vyhlídalově. O Česích v Dol. Rakousích: J. Herben Naši bratři v Dolních Rakousích (Sl. Sborník 1885), J. Urban Jak jest živel českoslovanský v Dolních Rakousích silný? (Sborník Čechů dolnorak., Videň 1895, 4), A. Hubka Čechové v Dolních Rakousích, Praha 1901, Nowotny Fr. Die sprachlichen Verhältnisse Niederösterreichs (D. Erde III. 97), O českých osadách v Uhrách srv. Niederle Národopisná mapa uher. Slov. 133 (tam i literatura) a Lad. Bartholomaeides De Bohemis kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica (Posonii 1796) a J. Auerhan České kolonie v jižních Uhrách (Pokrok. Revue 1908, 276, také zvl. otisk), Klíma S. České osady dolnouherské (Č. Lid VIII.), — v Rusku: stať A. Pospíšila a V. Oliče v žurnále Русский Чехъ 1907, № 15–16, jež vyšla zvláště pod titulem VI. Olič Dějiny českého vystěhovalectví na Rus (1908), Świat słow. III. 403, u Čubinského Труды

VII. 308, a stat M. Němečka Přehled českých osad v gubernii volyňské (Zeměv. Sborník VIII. 1902). O Česích v Chorvatsku: Auerhan J. Čechové v Chorvatsku (Pokrok. Revue 1908, IV). O českých koloniích v Americe: Jan Wagner Čeští osadníci v Americe (Praha 1887), Habenicht J. Dějiny Čechů amerických. Stát Missouri (St. Louis 1905), Čapek T. Památky českých emigrantů v Americe (Omaha 1907), Dr. J. Guth Čechové v Americe (Čas. Turistů XVII. 13).

§ 22. K slovenské oblasti v Uhrách srv. práce (s národopisnými mapami): Niederle L. Národopisná mapa uherských Slováků na základě sčítání r. 1900, Praha 1903 (II. vydání pod titulem »Uherští Slováci«, Praha 1906), Kőrösi J. A felvidék eltótosodása. Nemzetiségi tanulmányok, I—III. (Budapest 1898) a Balogh P. A népfajok Magyarországon (Budapest 1902). V. z Cintulů vydal menší mapku slovenské oblasti v Ottově Slovniku Naučném s. v. Slováci a v revui »Naše Slovensko« 1908.

Starší a menší národopisné mapy Uher vydal ještě J. Homolka, větší F. Réthey A magyar ethnogr. térképe (Budapest, na základě censu r. 1880). K sporné ruskoslovenské hranici srv. hlavně Kočubinskij Зап. Новор. Унив. XX. 1876 a Петровъ (ЖМНП. 1892, II. 447). Nová literatura byla vyvolána příslušnou statí v knize Niederlově, proti jehož hranici nakreslené na základě úředního sčítání opřeli se znatelé ruští. Srv. Tomašivskij Št. v Zap. nauk. tov. im. Ševčenka LVI. 34, Niederle L. K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách (Slov. Přehled V. 345, VI. 258), Mišik Št. Národopisné pomery na uzemí Spiša (Slov. Pohl'. 1903. 418, 477, 511), A. Budiľovič Къ вопросу о плем. отнош. въ Угорской Руси (Živ. Star. 1903 III.), Škultéty J. O hranici mezi Rusmi i Slovákmi (Slov. Pohl'. 1896, 125), Klíma St. Ruskoslovenská hranice na východě Slovenska (Slov. Přehled IX. 60), Czambel S. Slovenská reč a jej miesto v rodine slov. jazykov I. 1. Turč. Sv. Martin 1906. Podle Czambela doplnil a opravil Niederle svou mapu v článku »Nová data k východní slovenské hranici v Uhrách« (Národop. Věstník 1907 1. se 2 mapami). Novou mapu Tomašivského uvedli jsme nahoře na str. 167.

Slovenské kolonie: Uroš Boor O dolnozemských Slovácích (Slov. Přehled IX. 245), J. Bella Békešská stolice (Slov. Pohl'. 1901, 531), Sloáci v békešskej stolici (tamže 1902, 295), F. Kut-

lík Báč-Sriemskí Slováci (Nem. Palanka 1888), Koleny M. Banatski Slováci (Sl. Pohl'. 1892, 452), Alin L. Slovenští osadníci v Srěmu, Bácsce a Banátě (Slov. Sborník 1896, 62); O keresturských Slovácích: VI. Нпатjuk Руські оселі в Бачці (Зап. Тов. Шевч. XXII), Словаки чи Русини (Зап. Тов. Шевч. XLII., LXIII.), Pastrnek Fr. Rusíni jazyka slovenského v Dolních Uhrách (Сборникъ по славяновѣдѣнію. II. Petrohrad 1907 a starší článek v Listech filolog. 1898, 404), Sobolevskij A. Этногр. Обзор. 1898 № 4, 147, Polívka J. Listy fil. 1907, 26.

Slováci ve Vídni: A. Štefánek Slováci vo Viedni (Slov. Přehled VI. 152). O emigraci a vzrůstu Slováků: Stodola E. Príspevok k statistice Slovenska (Slov. Pohl'. 1902, № 7—9 a Slov. Přehled VI., 297) a dále články v Slov. Obz. I. 1907, 3 sl., Hedegüse R. (Budapesti Szemle 1899), Fürdeka Št. (Oswaldovo Tovaryšstvo III.). Dále srv. V. z Cintulů Národnostní poměry lidu slovenského v Uhrách (Zem. Sb. IX. 1903, 193).

K § 23. Mimo úřední výkazy a výše uvedené povšechné spisy o poměrech českoněmeckých srv.: Niederle (Slov. Přehled 1893. V. 4), Čipera (Nár. Listy 1902 17. XI. 1903 9. II.), J. Páříčka Kol'ko je nas a kde všetko bývame? Slovenský kalendár na r. 1905 str. 25, A. Štefánek Slováci vo Viedni (Slov. Přehled VI. 152), týž Kol'ko Čechoslovanov jest v Dolných Rakúsoch a zvlášte vo Viedni (Slov. Přehled VII., 292). Zajímavý starší odhad vydal A. Šembera Mnoholi jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají (Čas. Čes. Mus. 1876 413), Hubka A. Soukromé sčítání lidu r. 1900 (Praha 1906), Dr. E. Stodola Príspevok k statistice Slovenska (Slov. Pohl'. 1902 Nr. 7—9), D. J. R. Statistika Slovenska (Slov. Obzor. I. 1907), Živanský T. Národnostní statistika Rakousko-Uherska (v díle Česká politika red. Z. Tobolka, Praha 1906, I. 215), Auerhan Dr. České vystěhovalectví (Pokrok. Revue, II. 1906, 370). Odhady o Americe srv. u Valjavce Ljubl. Zvon. 1902, 111, R. Piláta (Nár. Listy 23. VIII. 1901), T. Čapka Památky Českých emigrantů (srv. Národop. Věstník 1907, 160). O vnitřní migraci v Čechách srv. spis »Obyvatelstvo Čech dle rodiště a pobytu v době sčítání r. 1900« vyd. Zemskou statist. kanceláří (Praha 1905).

K § 24. Ku kmenům československým srv. vedle knih o dialektologii české Šembery A. (Základové dialektologie č.

Vídeň 1864) a Bartoše Fr. (Dialektologie moravská, Brno I. 1886, II. 1895; srv. i jeho Lid a národ I.—II. 1883—5 a Moravský lid, Telč 1892), tyto publikace speciálnější: O Chodech: Ed. Rüffer Der polnische Volksstamm in Böhmen (Aus allen Welttheilen 1876, VIII.), J. Erben Dějiny Chodů (Květy 1868), Br. Grabowski (Wisla 1895, IX.), M. Pangerl Die Choden zu Taus (Mitth. f. Gesch. d. Deutschen in B. XIII. 144), Loserth Die Choden zu Pfrauenberg (tamže XX. 105), J. Emler (Pam. arch. VIII. 263), Jireček H. (tamže XIV. 117), Chodové strážcové českých hranic (Praha 1901). Literaturu o Valašsku sebral M. Václavek (Národopisný Sborník III. 1898, 49), k čemuž srv. ještě Fr. Pastrnek O původu moravských Valachů (Čas. Mat. Mor. 1907, XXXI. 113); srv. i jeho stat »Land und Volk in der mähr. Wallachei«. Zs. f. österr. Volkskunde III. 40, 236). O Slovácích valčického okresu: Šembera A. O Slovanech v Dolních Rakousích (Čas. Č. Mus. 1845), J. Herben (Čas. Mat. Mor. 1882) a J. Karásek ve Sborníku Čechů Dolnorakouských (Vídeň 1895, 216). O Detvě: K. Medvecký Detva (Detva 1905). O. Herrman (Természettudományi közlöny 1899 Nr. 354—357. Srv. Škultéty Slov. Pohl. 1900, 346). O Slezsku: Sláma Fr. Vlastenecké putování ve Slezsku (Praha 1886), Hrubý J. Slované ve Slezsku (Osvěta 1878).

O Slovácích uherských srv. vůbec pak ještě tyto knihy: Zawiliński R. Słowacy, ich życie i literatura (Varšava 1899), Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji i lidu slovenskému (red. L. Niederle, Fr. Pastrnek, J. Vlček) Praha 1901, S. Czambel Minulost, přítomnost i budoucnost československé jednoty národní (Praha 1904), Kálal K. Slovensko a Slováci (Praha, Matice Lidu 1905), Čapek Th. The Slovaks of Hungary (New-York 1906), Grabski St. Słowacy (Varšava 1901), J. Botto Slováci (Turčan. Sv. Martin 1906), Pietor A. Nápor—odpor (Turčan. Sv. Martin 1906), R. Targo Vyhubit! (Telč 1906), Betty G. Der Kampf der Nationalitäten in Ungarn (Zeit, Wien 1903, Nr. 434—4), Seton-Watson R. W. (Scotus Viator) Racial problems in Hungary. London 1908, a statí »Slováci« — »Slovensko« v Riegerově a Ottově Slovníku Naučném. Vedle toho srv. ještě Niederle Průvodce po národopisném museu česko-slovanském I. vyd. Praha 1895, III. doplněné Ad. Černým, Praha 1903 a velkou massu materialu uloženého v sbor-

níku Český Lid red. Č. Zíbrt I.—XIX., a rovněž stati o Cechách a Moravě v Naučném Slovníku Riegerově i Ottově. Svod všech národop. dokladů sebrán byl v době národop. výstavy v díle »Národopisná výstava československá v Praze 1895« (red. K. Klusáček, E. Kovář, L. Niederle, Fr. Schlaffer, Fr. Šubert). Praha 1896.

E. Albert a L. Niederle Die phys. Beschaffenheit der Bevölkerung Böhmens (Oester. ung. Mon. in Wort und Bild, Bd. Böhmen I.), J. Matiegka Tělesná povaha českého lidu (Národ. Výstava 68), Počátky a postup anthr. studia obyvatelstva zemí českých (Nár. Sborník III. 72).

VI. Slovinci.

§ 26.—28. Srv. mapu Lemonnierovu z r. 1880 a k tomu nové dodatky a opravy v člancích: F. L. Hranice Slovinců korutanských a italských (Slov. Přehled I. 37), A. Beg Slovensko-němška meja na Štajerskem (Ponatis iz Slov. Naroda), Ljubljana 1905. Ad. Černý Slovinsko-německá hranice v Štyrsku (Slov. Přehled VIII. 217), Wutte M. Die sprachlichen Verhältnisse in Kärnten (D. Erde V. 82, 1906, mit Karte), in Steiermark (tamže 1907), in Krain (tamže 1909), P. Langhans Karte der Verbreitung von Deut. und Wind. in Südösterreich (tamže 1906), St. Klíma Slovinci v Uhersku (Sl. Přehl. VIII. 117, 272), A. Trstenjak Ogrski Slovenci (Ljubl. Zvon 1902, 173), A. Trstenjak Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem (Ljubljana 1905), Balogh Népfa-jok. Atlas. Tab. XVII. III. c., Cintula (Zeměv. Sb. XI. 268). Mapku přímoří vydal A. Pravda (Sl. Přehled II. 29, srv. tamže II. 250). Srv. dále Fait E. Národopisné poměry v rakouském Přímoří (ČČM 1890) a starší práce: Czoernig K. Ethnogr. Verhältnisse des österr. Küstenlandes (Triest 1885) a G. Marinelli Slavi, Tedeschi, Italiani nel litorale Austriaco (Venezia 1885). Pro celek srv. ještě Zd. Lepař Slovinci v Korutanech, Štyrsku a v Kraňsku dle sčítání r. 1890 (Zem. Sbor. 1899, 225). O německém ostrovu kočevském srv. A. Hauffen Die deutsche Sprachinsel Gottschee (1895). Novou osmidílnou národopisnou mapu Slovinců chystá se vydati Matica Slovenska v Lublani. Jedinou knižní mapou slovinského území je dosud jen mapa Petra Kozlera (Kratek slov. zemljopis, Vídeň 1854), německou podrobnou mapu vydal právě M. Wutte v Deutsche Erde 1908, Nr. I.

O italských Slovincích existuje dosti značná literatura rázu filosofického s příslušnými národopisnými úvody (viz dále). Hlavní práce jsou G. Loschi Resia. Paese, abitanti, parlate (Firenze 1898) a Rutarova dole uvedená. Přehled literatury celé viz u Ad. Černého (Květy 1897) a Rutara (Beneška Slov. I.-III.). Mapku území vydal Iv. Trinko Italští Slovinci (Slov. Přehled I. 225). Srv. tamže jeho stať VIII. 271.

Přehledný popis poměrů národopisných a statistických nalezne se i v nové soustavné publikaci Slov. Matice, vycházející pod společným titulem »Slovenska zemlja«. Vyšlo dosud S. Rutar Beneška Slovenija (1899), Trst in Istra (1896-7), Goriška in Gradiščanska (1892) a Fr. Orožen Kranjska (1901). Starší spisy vydali J. Majciger a Pleteršnik Slovanstvo I. (Ljubl. 1874) a J. Šuman Die Slowenen (Wien-Teschen 1881). Dále srv. Vojvodstvo Kranjsko (Ljubl. 1866). Slov. Štajer (1868), Харузинъ А. Австрійская Крайна. Спб. 1902, F. Tetzner Die Slowenen, Globus XCI. 265), Die istrischen Slawen (ibid. XCII. 85), K. Chodounský Slovinci (Sl. Přehl. V. 349), Dr. F. Tetzner Die Slowenen (Globus XCI. 265), Die istrischen Slawen (Globus XCII. 85) a M. Murka stati v Ottově Slovníku Naučném.

VII. Srbové a Chorvaté.

K § 30. Kromě povšechných map Slovanstva a Balkánského poloostrova, které jsme uvedli výše na str. 164, vyšly ještě:

Dejardins K. Србија и земаља у којима се србскій говори (Београд 1853), M. S. Milojević Етнографска мапа Срба и српских земаља (Београд 1873), Народности и земљописни преглед средног дела праве Србије са етногр. мапом српских земаља у кнежевинама Србији, Црној Гори, Бугарској, Краљ. Румунији, Австро-Угарској и Турској царевинама (Београд), Путопис дела праве (старе) Србије (Београд 1872); M. S. Veselinović Етнографска мапа Срба (v žurnále Српство 1886 IX.), Срби у Македонији и у јужној Србији (Београд 1888), Гранични дијалекат међу србима и бугарима. С 1 картом (Београд 1900); Gorčević Spir. Die ethnogr. Verhältnisse Macedoniens und Altserbiens (Petermann's Mitth. Geogr. 1889 III.), Alt-Serbien und Macedonien (Wien 1890); rusky vyšlo překladem M. Petroviče pod názvem Старая Сербія и Македонія (Спб. 1889); Milan Andonovitch Carte

éthnographique serbe avec les limites méridionales des la Vieille Serbie et celles de la Serbie du tsar Douchan. Belgrade 1903 (Anc. éd. des étudiants de l'Université de Belgrade revue et corrigée). Tato mapa srbských studentů vyšla r. 1891 pod názvem: Етногр. карта српских земаља израђена на основу историја, језика, обичаја (Београд 1891); A. Belić Диалектологическая карта сербскаго языка (Стати по славяновѣд. II. Спб. 1906), V. Jakšić О племенномъ составѣ населенія въ княж. сербскомъ (s mapou). Зап. р. геогр. общ. III. 1873. Weigand G. Die Rumaenen in Serbien (Globus 1900. LXXVII. 265), Filipescu T. Каравлашка насеља у Босни (Гласник зем. муз. 1907).

К § 31. F. Vrbanić Demografske prilike u južnih Slavena (Rad CXXIX. 172, 1896), týž Jedno stoljeće u razvoju broja žiteljstva Hrvatske i Slavonije (Rad CXL. 1899), Žiteljstvo po narodnosti u Hrvatskoj i Slavoniji od g. 1880—1900 (Zagreb 1991), Daneš J. Hustota obyvatelstva v Hercegovině (Praha 1902), týž Die Bevölkerungsdichtigkeit der Herzegowina (Prag 1903), Hauptresultate der Volkszählung in Bosnien und Herzegowina vom 22. April 1895 (Sarajevo 1896), Статистика краљевине Србије. Т. XXIV. (Београд 1905), Živojnović J. Угарска статистика и Срби у Угарској (Лет. Мат. Срп. CCXXII. 1903), Zoričić Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900 u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Glavni rezultati po upravnim obćinama (Zagreb 1902), Dr. Bobinac K. Vjenčanja, porod i pomor u kralj. Hrvatskoj g. 1897—98 po narodnostima (Vjesnik kr. zem. stat. ureda II. 1900), Cintula V. Jihoslované v zemích koruny uherské na základě soupisu z r. 1900 (Zeměv. Sb. 1905 XI. 65), Censimento della popolazione del regno d'Italia al 10. febbraio 1901. Vol. II. 385, V. LIII. (Roma 1903, 1904), Аноним Naseobine madjarske i njemačke u Hrvatskoj i Slavoniji (Obzor záhřebský, 1908 Nr. 1), P. Marković Бројно опадање Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији (Лет. Мат. Срп. 1902, 97), V. Ruvarac Православни Срби у Хрватској и Славонији (Загреб 1907). Мапа.

К § 32. Lukjanenko A. Кайкавское нарѣчіе (Кіев. Унив. Изв. 1905), Broch O. Die Dialekte des südl. Serbiens (Schriften d. Balkankom. L. A. I. 3, Wien), Rešetar M. Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen (Archiv sl.

Phil. XIII. 1890) a téhož »Der štokavische Dialekt« (Schriften der Balkankommission der Akad. in Wien. Ling. Abth. I. IV. (1907), Biedermann H. Die Serben-Ansiedelungen in Steiermark und im Warasdiner Grenzgeneralat (Graz 1883), J. Milčetić O moravskim Hrvatima medju Hrvatima Donje Austrije i Zapadne Ugarske (Vjenac 1898), Herben J. Tři chorvatské osady na Moravě (Čas. Mat. Mor. 1882), Малеc A. Moravští Hrváti (Č. Lid VII. 186). Ostatní starší literaturu viz v Českém Lidu VI. 577 a v stati Karáskově ve Sborníku dolnorak. Čechů (srv. výše str. 181), Пороv N. Сербь въ Австрии (Р. Вѣстникъ 1865. Т. LVII, Военное поселение Сербовъ въ Австрии и Россіи (Вѣстн. Евр. 1870), Schwicker J. Polit. Gesch. der Serben in Ungarn (Budapest 1880), Piko Срби у Угарској (Београд 1883), Anonym Les Serbes de Hongrie (Prague—Paris 1873), A. Hadžić Serben in Südungarn (Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild. Bd. Ungarn II. 1890). K sídlům srv. hlavně mapu u Balogha Népfajok. Tab. XVII. IIIc, XXII. VII.—VIIIc. Srbové v Italii: Troilo E. Gli Slavi nell' Abruzzo Chietino (Atti della Soc. rom. di Antropol. VI. 2. 1899), J. Aranza Woher die südslav. Colonien in Italien? (Archiv f. sl. Phil. XIV. 78. 1891), Ascoli Saggi ed appunti (Milano 1867), Rubertis Delle colonie slave in Napoli (1856), Макушев О Славянахъ молизкаго графства въ южной Италиі (Зап. Акад. Н. 1870. XVIII.), Коваčić Gli Slavi Serbi nell' Italia (Ancona 1884), Српске насеобине у јужној Италији (Гласник срп. уч. др. 1885. LXII.), Baldacci A. Die Slawen von Molise (Globus 1908. XCIII. 3) s mapou, M. Rešetar Slavenske kolonije u Italiji (Dubrovnik 1907 s literaturou); srv. též stat J. Smodlaka v kalendáři „Свачић“ 1906.

Župančić Nik. Систем истор. антропологије Балканских народа (Београд 1908), Weissbach A. Die Serbo-Kroaten der adriat. Küstenländer (Berlin 1884), Die Bosnier (Mitth. anthr. Ges. Wien 1895, XXV.), Die Serbokroaten Kroatiens und Slawoniens (tamže 1905, XXXV.), Vuk Karadžić Срби сви и свуда (Ковчежић В. 1849), Ivanić J. Буњевци и Шокци у Бачкој, Барани и Лици (Београд 1899), L. Miletić Über die Sprache und Herkunft der Krašovaner (Archiv f. sl. Phil. 1903. 161; srv. Бълг. Пр. Т. 2), J. Živojnović Крашовани (Лет. Мат. Срп. 1907. II.—III.), Gönczi F. Muraköz

és képe (Budapest 1895), Jankó J. Adatok a bácsbodroghmegyei sokaczok néprajzához (Budapest 1896), J. Stradner Zur Ethnographie Istriens (Zs. für österr. Volkskunde III. 97), Hranilović pl. Hinko i Hirc Drag. Zemljopisni i narodopisni opis kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmatije I. (Zagreb 1901), Starè Jos. Die Kroaten im Königr. Kroatien und Slavonien (Wien 1882), M. Milčević Кнежевина Србија (Београд 1876), Краљевина Србија (Б. 1884), V. Karić Србија (Београд 1888), A. Rovinskiј Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ (Спб. I. 1888, II. 1897—1905), N. Dučić Црна гора (Гласник срп. уч. др. 1874, XL.; срв. Слав. Ежегодникъ. Кіевъ 1878), L. Kovačević (M. Milanov) Племя Куци (Београд 1904), Јовановић А. Врања и њего Поморавље (Дело XX.), Nušić Br. Косово I. (Нови Сад 1902), J. Erdeljanović Племя Куци (Беогр. 1906), Bezenšek A. Bolgarija in Srbija (Celovec 1897), Matković P. Kroatien und Slavonien (Agram 1873), Berezin L. V. Хорватія, Славонія, Далматія и Военная Граница (Спб. 1879), J. Csaplovics Slavonien (Pest 1819), Kanitz F. Das Königreich Serbien und das Serbenvolk (Wien 1868. II. vyd. 1904), Ovsjannyj N. Сербія и Сербы (Спб. 1898), Starè J. Die Kroaten (Wien 1882), Lipovskij A. L. Хорваты (Спб. 1900), Kulakovskij P. Сербы, ихъ страна и народъ (Спб. 1905), M. Murko Kroaten und Serben (Oesterr. Rundschau IX. 4). Množství statí a knih rázu politického (hlavně o Srbsku a Bosně) viz u Florinského Слав. племя v statí Сербы a u N. Petroviče Оглед франц. библиографије о Србима и Хрватима 1544—1900 (Београд 1900). Řadu detailních prací o lokálních oblastech přináší »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena« pod red. A. Radiće (Záhřeb 1896 sl.) a sborník srb. akademie Насеља српских земаља I.—V. (Бѣlehrad 1902-9).
Literaturu k Staré Srbii viz v násl. statí.

VIII. Bulhaři.

K § 34. Samostatné národopisné mapy Bulharska dosud není. Podrobnou mapu zhotovenou na základě sčítání má autor této knihy, ale není vydána. Proto srв. toliko národopisné mapy celého Balkánského poloostrova, které jsem uvedl na str. 164, potom mapy Srbů na Balkáně (výše str. 183) a na konec několik speciálních map Makedonie ve spisech: Gopčević Sp. Make-

donien und Altserbien (Wien 1889, srv. Petermannovy Geogr. Mittheilungen 1889), Weigand G. Aromunen I. (Leipzig 1895), Кънчовъ В. Македония (Sofia 1900), Милюковъ П. Пять этнограф. картъ Македоніи (Sofia 1900), Meinhard Ethnograf. Karte von Macedonien (D. Rundschau f. Geogr. XXI. 1899, 434), Cartes ethnographiques des vilayets Salonique, Cossovo et Monastir (Sofia 1903), Eug. Barbarich Carta etnografica della regione albanese (v díle »Albania«, Roma 1905), Marin N. Албания и албаницитѣ (Sofia 1902), Brancoff D. M. La Macédoine (Paris 1905), Voinov J. F. La question macédonienne (Paris 1905), Iširkov A. Западната граница на Македония (Sofia 1908). Přehled všech národopisných map Makedonie viz u Svijiće Неколика проматрања 23 sl.

K hranicím bulharské oblasti a k složení národopisnému bulh. carstva srv. následující spisy: Niederle L. Národnostní poměry v knížectví bulharském (Národ. Věstník 1908, 25), Сопев В. Уводъ въ историята на българ. езикъ (Сборн. нар. умотв. XVIII. 354), Miletič L. Старото българ. население въ сѣвероизт. България (Sofia 1902), Jireček K. Ethnische Veränderungen in Bulgarien (Oest.-Ung. Revue 1890). Vyšlo i bulharsky »Етнограф. промѣнения въ България (Сбор. нар. ум. V. 500, 1891), А. Šorov Българи подъ стѣнитѣ на Цариградъ (Пер. Сп. XXI.—XXII.), Българи около Цариградъ« v díle »Народността и езикъ на Македонцитѣ« (Plovdiv 1858), Sarafov M. Народноститѣ въ ист. часть на Княж. (Пер. Сп. V. 1). Народн. въ западна часть на Княж. (tamže VIII. 46), Drinov M. Истор. освѣтление върхъ стат. на народноститѣ въ изт. часть на бълг. Кн. (Пер. Сп. VII.—VIII. 1, 68, 1884), Sarafov M. Населението въ Кн. България (Sofia 1894), Dobruský V. Нѣсколко свѣдѣния за изтурчванието на родоп. Българе (Пер. Сп. XXI. 332), Zanetov G. Българското население въ средн. вѣкове (Русе 1902).

Czirbusz G. Die südungar. Bulgaren (Völker Oest.-Ung. XI. Wien 1884), bulh. překlad vyšel v Пер. Сп. XII. 65, XIII. 31, XIV. 230. Srv. i Föld. Kézlem XXXI), L. Miletič Нови влахо-българ. грамоти отъ Брашовъ II. Седмиград. Българи (Сбор. XIII. 1896), Заселението на католишкитѣ Българи въ Седмиградско и Банатъ (Сборникъ XIV. 1897; zde je i úplná starší literatura tohoto předmětu), У седмиград. Българи (Българ. Пр.

T. 6. 46), Книжнината и езикъ на банат. Българи (Сборн. XVI.—XVII. 339). *Srv. i Cintula V. (Zeměv. Sborník XI. 269).*

Skalkovskij A. Болгар. колонии въ Бессарабиі и Новоросс. краѣ (Odessa 1848), Körpen P. Die Bulgaren in Bessarabien (Petersburg 1853), Fait Em. Vývoj bulh. osad v Bessarabii (Zem. Sborník V. 204), Rakovsky Постановлениі на бълг. колонии (Bolgard 1864), Zanetov G. Бълг. колонии въ Русия (Пер. Сп. XXXVII. 177, XXXIX. 377, XLVIII. 849), Palauzov N. По поводъ на ст. бълг. колонии въ Русия (Пер. Сп. LI. 309), Titorov Бълг. въ Бессарабія (Sofia 1905), Kisimov P. Бълг. колонии въ Бессарабія (Бълг. Сбирка 1902, 626, *srv. tamže str. 16*), Popruženko M. Матеріалы для ист. слав. колоній въ Россіи (Odessa 1902), Deržavin N. Болгар. колонии на югѣ Россіи (Спб. 1905), тѣж Болг. колонии новоросс. края (Изв. тавр. уч. арх. комм. 41, Simferopol 1908). *Srv. i jeho statí v* Этн. Обзор., Изв. П. отд. Акад. Н. Изв. С.-Петерб. Слав. Благотв. Общ. od r. 1898), Muzyčenko A. Исторія населенія и фонет. особенности говора крымскихъ болгаръ (Изв. отд. р. яз. XII. II. 72. *Srv. i jeho statí v* Этн. Об. 1899 а Изв. Петерб. Слав. Общ. 1903); Болгары поселенцы Крыма (Лѣт. Ист. Общ. Нест. VI. 1901), Miletič L. Преселването на малоазийскитѣ Българи въ княж. (Бълг. Пр. V. 7. 94), Къпчов V. Изъ Мала Азия (Бълг. Пр. V. 8, 52—107), Fait Em. Bulharské osady v Malé Asii (Zem. Sborník 1900, VI. 33), Weigand G. Die Aromunen (Leipzig I. 1895, II. 1899), Wlacho-Meglen (Leipzig 1902), Rumaenen und Aromunen in Bulgarien (Leipzig 1907), Bulg. Siedelungen in Rumaenien (Globus LXXVIII, 117, 1900), Nenitsesco De la Româniî din Turcia (Bucur. 1896), J. Bogdan Romîniî şi Bulgarii (Bucur. 1897), Къпчов V. Македония (Sofia 1900), Verkovíc Št. Топограф. очеркъ Македоніи (Petr. 1889), Описание быта болг. племенъ нас. Македонію (Mosk a 1868).

К § 37. Statistik bulharského státu bylo vydáno několik, a to na základě sčítání r. 1879 (to bylo však jen sčítání předběžné), potom r. 1881, 1888, 1893 а konečně ze dne 31. XII. 1900. Poslední je nejúplnější, ale celkové výsledky dosud nejsou zpracovány. Díla sem patřící jsou tato:

Спискъ на населенитѣ мѣста въ кн. България (Sofia 1881, nové vyd. 1885, 1891, 1894, 1902, 1906, 1908), Резултати отъ

прѣброяването на населението на кн. Бълг. на 1. Ян. 1888 г. (Sofia 1888—9), Резултати... на 1. Ян. 1893 г. (Sofia 1893 a násl.), Резултати... на 31. дек. 1900 г. (Sofia 1902-5), Sarafov M. Населението въ кн. Бълг. по 3 първи прѣброявания (Пер. Сп. XLI. 709, XLIII. 1, 201), E. Fait Obyvatelstvo kn. bulharského dle trojího prvního sčítání (Zem. Sb. I. 142), Atanasov I. Стат. сборникъ (Sofia 1897), L. Niederle Národnostní poměry v knížectví bulharském (Národopisný Věstník. 1908 II.), Matov G. Материали за изучаването разпрѣдѣлението на населението въ България по населени мѣста. (Сборникъ XXII.—III.), Škorpil Ch. География и статистика на кн. Бълг. (Plovdiv 1892), Popov K. Гжстината на нас. въ кн. Б. (Пер. Сп. 1902, 683), Rostkovskij A. Распределение жителей Битольскаго вил. по народностямъ и вѣроисповѣданіямъ (Жив. Стар. 1899 I. 61), Распределение жит. Солунскаго вил. (Жив. Стар. 1900, 393), Iširkov A. Ромънска Доброджа (Бълг. Пр. V. 4. 78), Danailov G. Опытъ върху демографията на Б. (Бълг. Пр. 1895. II. № 9—11), Teplov V. Мат. для стат. Болгаріи, Оракии и Македоніи (Petr. 1877), Sarafov M. Населението въ град. Русе, Варна и Шуменъ (Пер. Сп. II. № III. 20, IV. 33), Takela D. Нѣкогашнитѣ павликяни и седашнитѣ католици въ Пловдивско (Сборникъ XI. 1894, 103), Teodorov A. Българитѣ католици въ Свиштовско (Лѣт. на бълг. кн. др. П. 99. Sofia 1902), Miletič L. Нашитѣ павликяни (Сборн. XIX), Нови док. по миналото на нашитѣ павликяни (Сборн. XXI), Nedělev Родоп. Помаци (Бълг. Пр. II. 8), Kanitz Pomaci und Zigeuner im nördl. Balkangebiete (M. anthr. Ges. Wien VI. 75), Šiškov Š. Род. помаци (Род. Напр. I. 1903). Malou mapku vých. Balkánu podle víry vydal P. Heusman (Изв. Слав. Благ. Общ. Petr. 1903. VII).

Vůbec srv. ještě: Jireček K. Das Fürstenthum Bulgarien (Wien—Prag 1891), Cesty po Bulharsku (Praha 1888; bulh. překlad obou děl vydal St. Argirov pod titulem «Княж. България» v Plovdivě 1899), Dimitrov G. Кн. България въ ист. геогр. и этн. отношение (Plovdiv 1895—6), Ovsjannuj N. Болгарія и Болгары (Petr. 1900), Grabowski Bulgaria i Bulgario (Varš. 1884), Jurkevič M. V. Двадцатипятилѣтніе итоги кн. Болгаріи 1879—1904 I.—II. (Sofia 1905-9), Kanitz F.

Donau-Bulgarien und der Balkan (Leipzig 1875-7; rus. překlad vyšel pod titulem »Дунайская Болгарія« v Petr. 1876), Sp. Gorčević Bulgarien und Ostrumelien (Leipzig 1886), Bassanović I. Ломскиятъ округъ (Сборн. V. 3.), Zacharjev S. Георг. стат. описание на Татаръ-Пазарджишката каза (Videň 1876), V. Къпчов Битолско, Прѣспа и Охридско (Сборн. IV. 1891), Пжтуване по долините на Струма, Места и Брѣгалница (Сборн. X—XIII), Bradaška Fr. Stat. ethn. Daten des Sandschak Seres (Mitth. Peterm. 1878. 299), Iliev Старозагор. окр. (St. Zagora 1885), Drasov Докладъ върху состоян. на Варненскиятъ окр. 1888 (Varna 1889). Anthropologické výsledky sebral S. Vatev v Bull. et Mém. de la soc. d'anthr. de Paris 1904, 437 se vši příslušnou literaturou (srv. i ref. Zlatarského v Пер. Сп. 1905, 281); dále srv. Bassanović I. Матер. за санитарн. етн. на България (Sofia 1891), R. Virchow Die nationale Stellung der Bulgaren (Verh. anthr. Ges. Berlin 1877, 70), Anthropologie der Bulgaren (Zs. f. Ethnol. 1886, 112).

K § 38. Conev B. Уводъ. (srv. výše), Miletič L. Das Ostbulgarische (Wien 1903; Schriften der Balcancomm. d. Akad. L. A. II.), Conev B. Диалектни студии I. (Сборникъ XX.), Miletič L. Източните българ. говори (Сборн. XXI). Novou dialektologickou mapu viz v příloze k Miletičovu spisu »Das Ostbulgarische«. Slavejkov P. Рупско или рупаланско българ. население (Наука 1882 II. 463), Syrku P. Рупаланы или Рупци (Voronež 1883), Šiškov S. Родоп. старини (Plovdiv 1887), Konstantinov Chr. Изъ Родопитѣ (Пер. Сп. XXXIII., 654; LVIII. 597, 885), Jagić V. Rupci oder Rupalani in Thracien und Makedonien (Arch. f. sl. Phil. VII. 320), K. Jireček Ursprung des Namens Rupci (тамже VIII. 96), Miletič L. Арнаутитѣ въ Силистренско (Пер. Сп. LXI. 1901), Georgijev I. Село Арбанаси (Пер. Сп. 1902. 86), Slavejkov P. Нѣсколко думи о шопитѣ (Пер. Сп. 1886, 106), Moškov V. Гараузи Бендер. уѣзда (Этн. Обзор. 1900—1903, kn. 44—55), Тур. племена на Балканскомъ полуостровѣ (Изв. Р. Георг. Общ. XL, 3. 1904), Нарѣчія Бессараб. гараузовъ (Petr. 1904). Srv. o těchto pracích i ref. Miletiče v Пер. Сп. 1905, 256. Jireček K. Einige Bemerkungen über die Überreste der Pečenegen und Kumanen, sowie über die Gagauzi und Surguči im heut. Bulgarien (Věstník král. spol. nauk 1889;

bulh. překlad v Пер. Сп. XXXIII.—III., 211), Zanetov G. Българ. население въ средн. вѣкове (Ruščuk 1902), Verković St. Описание быта Болгаръ (Moskva 1868).

K § 39. Úplnou literaturu k tak zv. makedonské a starosrbské otázce, pokud se vztahuje k historickým, jazykovým, národopisným a politickým poměrům Makedonie do r. 1901, přinesla kniha L. Niederla Makedonská otázka (Praha 1901, 2. vyd. 1903), jejíž bulharský překlad vydal S. Srebrov (•Македонскиятъ въпросъ• Sofia 1902). Další doplňky do r. 1905 jsou v stati J. Cvijiće Неколика проматрања о етнографији макед. Словена (v časop. Дело 1906, а о собѣ).

Z děl tam uvedených a z dalších nově vydaných jsou tyto důležitější: Bianconi F. Ethnographie et statistique de la Turquie (Paris 1871), Milojević M. Путопис дела праве Старе Србије (Бѣlehrad 1872), Teodorov A. Гдѣ има Българи (Бълг. Пр. II 794), Kučinić Fr. Makedonija (Vienae 1882), Ofeikoff (A. Šorov) Ethnographie de la Macédoine (Plovdiv 1881), La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique (Plovdiv 1887); jest to část knihy •Македонскій Сборникъ• Ofejkova vyd. současně v Sofii), Замѣтки о Македоніи (Жив. Старина XI. II), A. Šorov Народността и езикъ на Македонцитѣ (Plovdiv 1888), Изъ новата история на българитѣ въ Турция (Plovdiv 1895), Popelka J. Jest Macedonie srbská či bulharská? (Slov. Sborník, Praha 1887), Draganov P. Этногр. очеркъ слав. части Македоніи (Слав. Изв. 1887—1888; srv. i jeho Макед. Сборникъ I. Petrohr. 1894), Protić St. О Македоніи и Македонцима (Бѣlehrad 1888), Novaković St. Ъ и ѣ у макед. нар. дијалектима (Глас XII. 1889), Jastrebov I. Обычаи и пѣсни тур. сербовъ въ Призренѣ, Ипекѣ и Дибрѣ (Petr. 1886, II. vyd. 1889), Drinov M. Нѣсколько словъ объ языкѣ дебрскихъ Славянъ (Petr. 1888), S. Bobčev Письма о Македоніи (Petrohrad 1889), Verković St. Топогр. этн. очеркъ Македоніи (Petrohrad 1889), Dragašević J. Мак. Словени (Бѣlehrad 1890), Ewans A. Македония, както си е (Пер. Сп. 1889, XXXI. 58), Gorčević Spir. Makedonien und Altserbien (Wien 1889), Die ethnographische Verhältnisse Makedoniens und Alt-Serbiens Peterm. Geogr. Mitth. 1889, III. 59), Die Wahrheit über Makedonien (Wien 1890), Старая Сербія и Македонія, перев. М.

Петровиѣ (Petrohrad 1899), Jurinić S. Ocjena djela »Macedonien und Altserbien« (Sofia 1892), K. Hron Das Volksthum der Slaven Makedoniens (1890), Fait E. Makedonie země i lid (Osvěta, Praha 1891), Karanov G. Материали по етнографията на нѣкой мѣстности въ сѣверна Македония (Сборникъ IV. 1891), Matov D. Кратка расправия по етнографията на Македония (Пер. Сп. XXIV, 425, 674, 1890), Македония споредъ най-новитѣ книжовни вѣсти (Бѣлг. Пр. II. 12). Книгопись по етнографията на Мак. (Бѣлг. Пр. IV. 5-6), Два санѣжака отъ источна Мак. (Пер. Сп. XXXVI-XXXVIII, 809), Teodorov A. Гдѣ има Бѣлгари (Бѣлг. Пр. II. Nr. VII. 94), Ivanov I. Положението на бѣлгаритѣ въ Македония (Бѣлг. Пр. II. Nr. 4—5), W. Tomaschek Die heutigen Bewohner Makedoniens (Verh. IX. geograf. Tages, Wien 1891), Durnovo I. N. Имѣють-ли болгары ист. права на Македонію, Оракію и старую Сербію (Moskva 1895), Vujić Vasa Грци и Срби (Nový Sad 1897), Bérard V. La Macédoine. Le pays et les races (Paris 1897, III. éd. 1903), R. von Mach Die macedonische Frage (Wien 1895, bulh. překl. Sofia 1895), Oblak V. Macedonische Studien (Sitzungsber. Akad. Wien 1896), Weigand G. Die nationalen Bestrebungen der Balkanvölker (Leipzig 1898), Athanas Les prétentions serbes et l'éparchie d'Uskub (Paris 1898), Nicolaides Cl. Macedonien (Berlin 1899), Milovanović M. Срби и Бугари (Bělehrad 1898, Дело; Odpověď v Пер. Спб. LV. 269), Miljukov P. Сръбско бѣлгар. отношения по Макед. вѣпрсъ (Бѣлг. Пр. 1899. V.), Изъ поѣздки въ Македонію (В. Европы 1899), Roganović I. Македонскій вѣпрсъ на почвѣ его исторіи, етнографіи и политики (Kazaň 1900), Gelzer H. Geistliches und Weltliches aus dem türkisch-griechischen Orient (Leipzig 1900; srv. Zimmerer H. Zum Nationalitätenkampf in Macedonien, Peterm. Geograf. Mitth. 1900. 295), Orlović P. (S. Simić) Питање о Старој Србији (Bělehrad 1901), Скопальско влаѣчанско питање 1897—1902 (Bělehrad 1902), Simić S. Србија, Бугарска и арбан. питање (Кн. Гласник 1903), Къпѣов V. Положението въ Македония (Бѣлг. Пр. V. 3, 41, 1898), Македония. Етнография и статистика (Sofia 1900), Население Македоніи (Жив. Ст. XI. 1901, 3—4), Niederle L. Dvě nové knihy o Makedonii Slov. Přehled III, 1901, 119 o knize Nicolaidesa a Kъпѣova), Iva-

пов I. Пангерманизмътъ, панславизмътъ и югослав. съюзъ (Задр. Трудъ. 1902), Cvijić I. Антропogeogr. проблемы Балкан. полуострова (Населъа I. Bělehrad 1902). Das mak. und altserb. Problem (Zeit, 1903 Nr. 175), Неколика проматрања о етногр. мак. Словена (Дело 1906), Макед. Славяне Petr. 1906), Remarques sur l'éthnographie de la Macédoine (Ann. de Géogr. XV. Nr. 80—81), Remarks on the ethnography of the Mac. Slavs (Londýn 1906), Основа за географију и геологију Македоније и Ст. Србије (Bělehrad 1906), Peucker K. Makedonien, Altserbien und Albanien (Wien 1902), Povolni J. Le problème macédonien (Paris 1902), Anonym La question macédonienne et le Haut Comité Macédo-Adriano-politain (Sofia 1902), Gersin K. (Županić N.) Macedonien und das türk. Problem (Wien 1902), Jagić V. Die maced. Frage (Neue freie Presse 1903 I. III), Budilović A. Значење Македониј въ судьбахъ грекослав. міра (Petr 1903), Korablov V. Событія въ Мак. и Ст. Србији (Изв. Слав. благ. общ. Petr. VII.), Karásek J. K otázce a literatuře macedonské atd. (Naše Doba 1903, V.—VIII.), Věščij Oleg (A. Bašmakov) Болгарія и Македонія (Petr. 1903), Bašmakov A. Поѣздка въ Мак. (Изв. Р. Геогр. Общ. XXXVII. 2, 1901), Miširkov K. P. За макед. работи (Sofia 1903), Iširkov A. Една мак. теория (Пер. Ст. 1905, 780), Kasasis N. L'héllénisme et la Macédoine (Paris 1903), 'H Mακεδονία καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις (Atheny 1903). Мемоаръ вжтрѣшн. организация (Sofia 1904), Berić V. О спр. имену у Ст. Србији и Маѣ. (Bělehrad 1904), Jastrebov J. Ст. Србија и Албанија (Спом. Срп. Ак. XLI. 1904), Χρυσόχοος Μ. 'Ο 'Ελληνισμός ἐθνολογικῶς καὶ τοπογραφικῶς (Atheny 1904), Bérard V. Pro Macedonia (Paris 1904), Routier G. La question macéd. (Paris 1905). Oestreich K. Die Bevölkerung von Makedonien (Geogr. Zs. XI. 268), Brancoff D. (Mišev D.) La Macédoine et sa population chrét. (Paris 1905), Voinov J. La question macéd. (Paris 1905), Daskalov P. Днѣшното положение въ Мак. (Sofia 1906), Ivanić J. Маѣдонија и Маѣдонци I. (Bělehrad 1906), Brailsford N. Macedonia, its races and their future (London 1906), Engelhardt Ed. Маѣд. питање (Bělehrad 1906), Iširkov A. Цвинчовитѣ възгледи върху етн. на Мак. (Пер. Сп. LXVII. 1906), Приносъ къмъ етн. на мак. славѣни (Sofia 1907), Антропogeogr. бе-

лежки върху Балкан. пол. (Бълг. Пр. IV). Западната граница на Макед. и албаницитѣ (Sofia 1908). René Pinon *L'Europe et l'empire Ottoman* (Paris 1909).

Ostatní knihy čistě politického rázu ostavuji stranou. Srv. však literaturu sebranou v článku N. Michova v Пер. Сп. LXIX. 5—6 str. 456—477 (1908).

IX. Závěr.

K § 40. Srv. L. Niederle. Kolik bylo Slovanů r. 1900 (Slov. Přehled V. 1903, 153), Florinskij Слав. племя 9, Valjavec Z. Slovenci v Ameriki (Ljubl. Zvon 1902, 51), Dragancov P. Американские Славяне (Изв. слав. благ. общ. 1903 V. 42); zde úplná literatura. Fr. Paulsen, F. Henoch, W. Dibelius, G. Lenz. *Handbuch des Deutschtums im Auslande*. Berlin 1904.

REJSTŘÍK HLAVNĚJŠÍCH NÁRODOPISNÝCH JMEN.

A. Arnauti v Srbsku 114 Achrjané 155 Ašani 134	86, diferenciace 93, tělesný ráz 99 Černohorská plemena 134 Česliji, Čečenci 155 Čičové 109, 132
B. Beli Kranjci 109 Berkini 108 Berziti 137 Bezjaci 132 Bělorusové, vznik 11, sídla 29, počet 31 Blatáci 93 Bojkové 32 Brsjaci 155 Borowiaci (Boraci) 60, 64 Bosňáci 134, 136 Brajci 132 Braničevci 133 Brežani 108 Bulhaři 137, sídla 142, statistika 148, diferenciace 153, tělesný ráz 157, B. staří, (vechti, jerliji) 142, 155 Bunjevci 131 Bužané 8 Bylaci (Beloci) 64	D. Detva 97 Děčané 73 Dolaci 60, slovenští 96 Dolenjci 108 Drawehn 66 Dregoviči 7 Drevljané 7 Druguviči 137 Drzilovci 155 Dulěbi ruští 7, čeští (Dudlebové) 73, slovinští 102
C. Cincari 134 Cukani 33	E. Esti 155 F. Fučkové 108, 132
Č. Čakavci 130 Čechové 71 sl., sídla 80, statistika	G. Gadžalové 138 Gagauzové 138, 157 Góralové 60 Gorenjci 108 Goričani 108 H. Haložani 108 Hanáci 96 Huculové 33

Ch.

Chazaci 60
 Chodové 94
 Chorvati a Srbové 110, sídla 116,
 statistika 122, diferenciace, tě-
 lesný typ 129, v Itálii 120, Ch.
 čeští 73
 Chroci 153, 155

I.

Istrjane 132

J.

Jablonkované (Jackové) 60
 Jaguni 33
 Jezerci 137

K.

Kabatci 64
 Kaguni 33
 Kajkavci 131
 Karavlaši 134
 Karwatci 64
 Kašubové 60, 63
 Keckaři 155
 Kekovci 155
 Kociewiaci 60, 64
 Kopaničáři (Hornáci) 95
 Koritari 134
 Korošci 108
 Kozáci (Zaporožci) 31
 Krajniaci 64
 Kranjci 108
 Krašovani 132
 Kriviči 7
 Księżaci 61
 Kučové 134
 Kujawy 60, 61
 Kurpiové 61

L.

Lachové polští 43, moravští 94
 Lemkové 32
 Lemuzi 73
 Lesaci 64
 Leśniaci 60
 Litoměřici 73

Lučané 73
 Lutiči 44, 65
 Lyczaci 64

M.

Magurani 97
 Makedonci 158
 Malopolané 60
 Malorusové vznik 11, sídla 13, 29, po-
 čet 30, spor o uznání samostatnosti
 maloruského národa 35
 Marači 155
 Mazované (Mazuři) 44, 60, 61
 Mijaci 154
 Milingové 137
 Morlaci 133
 Mrvaci 154

N.

Ninjavci 155
 Notranjci 108

O.

Obodriti 65

P.

Paluci 60
 Pavlikijani 151
 Pinčukové 31
 Poberežci 32
 Podlašané 60
 Podlužáci 95
 Pohorjanci 108
 Poláci vůbec 43 sl., sídla 50, sta-
 tistika 54, diferenciace 59, tě-
 lesný typ 63
 Polešuci 31
 Polěchové 34
 Poljanci (Polci) 108, 153, 154
 Poljané 7, 33, 34, 44
 Pomáci 151
 Pomarenci 64
 Pomořané 44
 Porzeczané 60
 Prekmurci 108
 Prigorci 132
 Primorci 108
 Pšovane 73

Pulivakovci 155
Puhovci 132

R.

Radimiči 8
Rekani (Rekaliji) 155
Resjané 109
Rumuni v Srbsku 115, v Bulharsku 145, v Istrii 133, v Bosně 134
Rupci (Rupalani) 153
Rusíni, Rusňaci 32, 36
Rusové vůbec 7, sídla 14, statistika 20, diferenciace 28, vznik jména 8, 11, tělesný ráz 34
Rynchini 137

S.

Sagudati 137
Sajani 34
Sedličané 73
Sěkalové 33
Sěverci 8, 137
Sirenici 135
Slezané 44
Slováci 71 sl., sídla 85, statistika 86, Slov. moravští 95, uherští 96
Slované vůbec 1, slov. národů počet 4, Sl. ilmenští 7, Sl. všech počet 162
Slovinci 101, sídla 103, statistika 106, diferenciace 108, Sl. lebští 63
Smoljané 137
Sotáci 96
Srbové (jižní) vůbec viz Chorvati
Srbové lužičtí 65, sídla 68, statistika 69, diferenciace 70
Stepovici 32
Stodorani 102
Strumenci 137
Suselci 102

Š.

Šavřini 108
Ščekuni 33
Šokci 131
Šopové 153, 156
Štajerci 108
Štokavci 130, 131

T.

Talagajové 33
Tiverci 8
Tokunci 155
Torbeši 155
Torlaci 155
Trpáci 97
Tucholci 32
Tukani 157
Turjaci 155
Tylosani 61

U.

Ukrajinci 31, 36
Uljufové 155
Uličtí 8

V.

Vajuniti 137
Valaši 95, polští 60
Velegeziti 137
Velkopolané 60
Velkorusové vznik 11, sídla 29, počet 30
Vjatiči 8
Vislané 44
Vlasi 133
Volyňané 8, 32

W.

Wasser-Polaken 60
Wisłaci 60

Z.

Zagorci 153, 154
Zličané 73
Žulawy 61

Doplňěk k str. 122 sl.

Laskavostí p. V. Jagiče byly mi dány po vytištění stati o Srbochorvatech nové statistické odhady p. Zoričice pro Bosnu a Hercegovinu, z části i pro Chorvatsko. Jelikož r. 1904 napočteno bylo v Bosně a Hercegovině všeho obyvatelstva přibližně 1,721.000 – je náš odhad tamějších Srbochorvatů pro r. 1900 (odhadli jsme asi 1,700.000) příliš vysoký a nutno snížit číslo nejméně na 1,650.090, a tím celkový odhad na c. 8,550.000, což jsem vložil již do celkového přehledu na str. 162. Rovněž uvádí Zoričič poněkud jiná čísla bosenskohercegovských konfessí pro r. 1895: pravoslavných 677.700, katolíků 348.019 a mohamedánů 549.597 tím, že čítá do toho i vojsko cizí, kdežto v textu našem čítáno jen obyvatelstvo domácí. V Uhrách bylo r. 1900 Bunjevců a Šokců 82.860. Skutečný přírůst v Chorvatsku za desetiletí 1890—1900 udává 0 87% a u Chorvatů v celé říši mimo Bosnu 0 55% . Poměr žen k mužům v Slavonii je 988.

OBSAH.

	Strana
Úvod	1
Rusové	6
Poláci	43
Lužičtí Srbové	65
Čechové a Slováci	71
Slovinci	101
Chorvati a Srbové	110
Bulhaři	137
Počet Slovanů	162
Literární přehled k jednotlivým kapitolám	163
Rejstřík národop. jmen	195
